

الأوبة إلى التوبة من الحجة

ابو الفضائل علامه حسن زاده آملی

ترجمه و تحقیق

ابراهيم احديان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الأوبة إلى التوبة من الحوبة

ابوالفضائل علامه حسن زاده آملی

ترجمه و تحقیق

ابراہیم احمیان

Shiabooks.net

[illegible]

الارادة الى التوبة من الحجة

رواقہ اعلیٰ اعصاب علامہ حسن علی شاہ

سر: ملحقہ لا: ۲۰۰

Figure 1

1991-1992

2000

James H. Williams, U.S. Army

$$100 \times \frac{1}{100} = 1$$

معاونین و سرپرستین

١٢٠

1

1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 26

1. [Download the software](#)

آثار مکتوب اندیشمندان و بزرگان عرصه‌ی علم و دین،
میراث جاودانی است تا جان‌های آماده و پذیرا از این خزان
گسترده بهره گیرند

اینک آن‌چه پیش روی فرهیختگان است، رساله‌ی کران قدر
«الأوبة إلى التوبة من المحربة» حضرت علامه حسن زاده‌ی آملی
مدظلّه‌العالی است

برای آن‌که همگان از این مآذبه‌ی الهی بهره‌مند شوند، هر جا
نیاز به ترجمه بود، به پارسی برگردانده شد تا فائده‌ی آن نام و
بهره از آن عام بوده باشد

ارجاعاتی که حضرت علامه در تعلیقات آوردند و همچنین
مطلبی که با شرح و توضیح پیش‌تر در دیگر آثار علامه آمده،
تحت عنوان ملحقات در پایان رساله آمده تا دانشوران را
بهره‌مندی، وفور و بلیغ گردد

از سعی، کوشش و همت بلیغ مترجم فاضل و همکاران
و عزیزان نشر الف‌لام‌میم در آماده‌سازی این اثر شکر،
کمال تشکر و امتنان دارم و از خداوند تبارک و تعالی توفیق روز
الزورن‌شان را خواهم!

نشر

فهرست

۱۳	المبحث الأول: تعلق به امور جسمانی و توبه
۱۶	المبحث الثاني: وجوب توبه
۲۳	اعطاء حکم عقل و شرع
۲۵	فوری بودن وجوب توبه
۳۷	تقسیم توبه به اعتبار انواع گناهان
۴۱	آیا ادای حقوق میبایست و مردم شرط صحت توبه است؟
۴۵	المبحث الثالث: توبه‌ی بعضه
۵۱	المبحث الرابع: توبه‌ی موقت
۵۷	المبحث الخامس: وجوب توبه از گناهان بزرگ و کوچک
۵۸	المبحث السادس: توبه‌ی تفصیلی و اجمالی
۶۰	المبحث السابع: آیا به یاد آوردن گناه گناه است و تجدید توبه لازم است؟
۶۲	المبحث الثامن: امکان صدور گناه شرط صحت توبه
۶۷	المبحث التاسع: مراد از قبول توبه
۷۲	المبحث العاشر: استحباب غسل برای توبه و اشارتی به گناهان بزرگ و کوچک
۷۳	المبحث الحادي عشر: نوشته‌ای از آداب توبه
۷۶	المبحث الثاني عشر: شباب در توبه
۸۳	المبحث الثالث عشر: پرتگیختن بر توبه در آیات و اخبار

٨٧ و أمّا الخاتمة

٨٩ الخاتمة: برك به كلام علق

١٢١ ملحقات

١٢٢ ١. ملحق صفحة ٩

١٢٣ ٢. ملحق صفحة ٩

١٢٤ ٣. ملحق صفحة ١٣

١٢٥ ٤. ملحق صفحة ١٣

١٢٦ ٥. ملحق صفحة ١٥

١٢٧ ٦. ملحق صفحة ١٥

١٢٨ ٧. ملحق صفحة ١٥

١٢٩ ٨. ملحق صفحة ٢٠

١٣٠ ٩. ملحق صفحة ٢٢

١٣١ ١٠. ملحق صفحة ٢٢

١٣٢ ١١. ملحق صفحة ٢٥

١٣٣ ١٢. ملحق صفحة ٢٥

١٣٤ ١٣. ملحق صفحة ٢٩

١٣٥ ١٤. ملحق صفحة ٢٩

١٣٦ ١٥. ملحق صفحة ٢٥

١٣٧ ١٦. ملحق صفحة ٢٥

١٣٨ ١٧. ملحق صفحة ٢٦

١٣٩ ١٨. ملحق صفحة ٢٩

١٤٠ ١٩. ملحق صفحة ٥٨

١٤١ ٢٠. ملحق صفحة ٥٩

١٤٢ ٢١. ملحق صفحة ٨٢

١٥٧ نماذجها

این رساله در بحث کلامی (۱) توبه (۲) است که آن را در «تکمله‌ی منهاج
البراعة فی شرح نهج البلاغة» در شرح خطبه‌ی دویست و سی و پنجم درج
کرده‌ایم.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي يحب التوابين و يحب المتطهرين و الصلوة و السلام على المصطفين
من عباده سيما خاتم النبيين و آله الطاهرين^(۱)
و بعد، فيقول الأمل شفاعة من خوطب به «إنيك تعلق خلق عظيم» الحسن بن عبدالله
الطبري الأملی جعلها لله و إنكم من ورثة جنة جبرئيل هذه و جيزة عزيمة في البحث عن التوبة
تهدي إلى الصراط المستقيم و يهتدي بها غير من هو صال الجحيم سميتها بـ «الأوبة
إلى التوبة من الحوبة» راجعاً من رحمة ربّه الغفور الرحيم أن يجعلها ذخراً لنا في «يوم
لا ينفع مال و لا بنون» إلا من أتى الله بقلب سليم» و فيها مباحث و خاتمة تلوها عليك
مستمداً ممن هو في إحسانه قديم و بمن عصاه حلیم و بمن رجاء كريم^(۲)

(۱) سیاس خدای را که توبه‌کنندگان و پاکیزه‌گان را دوست دارد، و درود و سلام بر برگزیده‌گان از
سندگانش به ویژه خاتم پیامبران و آل طاهرين او.

(۲) و بعد از سیاس، امیدوار به شفاعت (رسول الله) کسی که به کرمه‌ی «توبه حوس و الابی» (فلم/۵)
حطاب شده است یعنی حسن بن عبدالله طبری آملی - خدایند آن دو و شمارا از ولایت بهشت
بر نعمت قرار دهد. گویند این یک و جیزه‌ی عزیز است در بحث توبه که شما را به راه راست
و هممون است و غیر از اهل دوزخ، از آن هدایت و راهنمایی یغیرند. و این رساله را به «الأوبة
إلى التوبة من الحوبة» برگشت از گناه به وسیله‌ی توبه، نام نهادم در حالی که به رحمت پروردگار
محشده و مهرش امیدوار است تا آن را ذخیره‌ای بر ما در «روزی که نه خواسته‌ای سود دهد
و نه فرزندلی، مگر کسی که خدای را حق درست آرد» (اشعراء/۸۹ و ۹۰) و این رساله را در
چند مبحث و خاتمه‌ای به خدمت شما تقدیم می‌دارم در حالی که از خدایی که احسان او قدیم
است و نیست به کسی که سرکشی‌اش کرده بر قلم است و به امیدوارش با کرامت بر حور می‌کند،
استمداد هسته است.

أَمَّا الْمُبَاحَثُ

المبحث الأول

- ۴ كما هي «المجلی»^۳ و غیره ان التعلی بالحسنیات موجب لعد النفس عن المعصیات و استعالتها بالمحررات لشدة بغتها و عظم معاصيها في عالم النبیة فيحصل العد الموجب للحرمان عن الوصول إلى الكمال^۴
- ۵ و هي «الکافی» بلکلیبی رحمه به في عوالم الدیوت و نعماتها
«عن فی عبد الله ... قال: کان فی بقول ما من شیء أقصد لتغلب من حقیقه ان تغلب لمواقع الحقیقه فما مر ان به حسی تغلب علیه فبصیر «علاء اسعد»^۵
- ۶ و قال الفیض رحمه به عه فی «الوافی» فی بیانہ
«بعضی مما مر ان تغلب تلك الحقیقه بالغلب و تؤثر فيه بها و نها حتی یجعل وجهه الدی الی جانب الحق و الآخر الی جانب الباطل و الدنيا»^۶

(۳) من بی جمهور حسنی مجلی مرآة السجی فی الکلام لعکس و التصوف. ص ۵۱۳ و ۵۱۴. ج سگی
(۴) مبحث نخستین در امور حسنی و تربیه

در کتاب «مجلی» و غیر آن آمده است تعلی به امور حسنی موجب دوری نفس و معصیات و بسامانی به محروم است به سبب بطی و عری گسی در عالم طبیعت. حسی بسیار را از بدن به کمال بلو می دارد (۳)

(۵) کنسی (محمد بن یعقوب) کاهن معروف ح ۲، ص ۶. سر لیلایه ۱۳۸۸. ق
در «کاهن» کنسی رحمه به در باب ملاحا و سحاب گنجان (امام صادق). نقل است
مقدم همواره می فرمود: هیچ سر حرم گناه طلب را ایجاد نکند. طلب همگان بر گناه ضرر و ورود تا این که گناه بر آن غلب آمد و آن را اولو به کند

(۶) بعض کاسانی (محمد محسن) وافی ح ۱۰ ص ۹۹۹ سر کتاب حلی امام لیسلموسس.
بعض کاسانی (۲) در کتاب وافی در توضیح این حدیث می گویند
مراد آن است که گناه همواره بر طلب ناسر بهاد و حلاوت و صفای آن را از بدن می کند ما این که آن رویش را که به سوی حق و احرف است به سوی باطل و دنیا مایل گرداند

۸ فحجبته سوره الإفاعة عن ذلك المعلق وبقي العاقله وجذب الشمس عن عالمه الأجسام حتى يصير ذلك ملكه لها لينتقل بعالمه لتطهير و الحصول مع المذنبين و بذلك يتجو و رطه بحجاب و البعد سبب المكنات الى المعنويات و التعلق بالمجردات فإن البعد عن أحد الجانبين ممتد إلى الآخر و من هذا قوله **«الدينا و الآخرة ككفتي ميزان** **بهما رجحت بقصت الأخرى»** ۱ و قال بعض نمل الحكمة **«بهما كالصرتين الأس** **بأحدهما يوجب نوحشه من الأخرى و بالجملة الامور الديبويه و المعلق بها توجب حرمان و مع المعلق بالامور الأخرويه و بعد ما يبعد عن أحدهما يعرف من الأخرى** **و عثر** **«عن هذه الجملة بقوله «الدينا رأس كل حبيب»** ۲

۹ **«لا يحقق التوبه المحسره عند نمل الله إلا بالاعراض عن الأخوان الديبويه بالكلية** **بحيث لا يلتفت إليها و بعدها عن مفتح بقوله كما جاء في الحديث**

۱۰ **«الدينا محرمه على فعل الاسره و الاسره محرمه على فعل الدينا و هما معا**

محرمتان على فعل الله» ۳

(۷) **«لن لن جمهور اصنافي، محلي مرآه لصحر في الكلام و لعكس و تصوف من ۵۱۳، ج سکن**

(۸) همان

سائر این، حصص توبه، عذاب است از بریدن نفس از معلق به ماده و نفس علقه و گرانس به دایم بصدام به طوری که اس عمل بر اس ملکه گردد. ما اس که به سرای تطهر و هر لعی با هندسان و حصول بند و بدین حال و رطه ی حجاب و بُعد به سبب لطاف به معنویات و بدین به محرومان به کنز رود چه دوری از یکی از اس دو روی موجب بر دنگی به روی دیگر است. و از اس دو رسول الله **«من هوذا»** و احزاب چون دو کفهی بر او رسد که هر کدام سبکی بند دیگری سنگ شود و کسی بر اهل حکمت گفته است **«انها چون دو مؤمنند که اس باقی با هر کدام موجب بر روی و دیگری است»** و بالجملة، امور دنیوی و معلق بدان موجب حرمان و مانع از معلق به امور دنیوی است و به دنی که از هر یک دوری حاصل شود دیگری بر دنگ گردد و بهر اکرم **«لن»** از اس جمله خبر فرمود که **«دینا لباس هر گناه و استیغی است»**

(۹) همان

سبب توبه ی مصر بر د فعل الله درست باشد هر به اعراض کامل از اعمال دنیوی به گونه ای که

و لهذا اهل آن النوبه على ثلثة انواع عام للمعبد كلهم و هي النوبه عن ترك الصلوة و فعل الصبح و حاض اهل الورع و هي النوبه عن فعل المكروه و ترك المندوب و انحص عن المحاص و هي النوبه عن الالتفات الى غير الله و هي لاهل التوابع الذين هم في مرتبه محصور في اغلب الاوقات بوبه ميسا - و اوليائه من هذا القبيل و منه قوله **عليه السلام**:

«انه ليغان على قلبي و اني لاسئعر الله في اليوم سبعين مره»

و اهل هذه العنقه هم اهل الحراقة "

بدانها افعال بند و از محدودی نظر حوس دورسان گرداند چنانکه در حدیث آمده است.
«بسم الله احرب، و احرب بر الله و احرب بر الله احرام گسه است»
[بیت قبل اشارت به این روایت دارد]

جسمه ی رخصت بر ایشان است حرام

می خوردند از دهن فانی جام جام

عادات متوی، ج ۲، ص ۳، نشر لیرکیر [

(۱) محدث بوری (احسن من محمدی بوری مارینرلی) مستدرک الوضائل ج ۵، ص ۳۲، (کتاب اتصال، ابواب دیگر باب ۱۲ ج ۲ بر کسر هری (الولاء) عماد الدین اسماعیل بن عمر، ابتدایه و لهابه، ج ۲ ص ۱۸، جوی (احلال الدین عبدالرحمن بن لی بکر)، جامع صغیر، ج ۱، ص ۳، ۱، صحیح مسلم، ج ۸، ص ۷۲

(۱۱) و از این رو گفته اند بوبه مر سه قسم باشد یکی بوبه ی بدگان که آن بوبه از ترک طاعت و انجام کار رس است و دیگر بوبه ی خاص اهل ورع که بوبه ی از انجام کار رس و ترک معصیت است و سه دیگر بوبه ی لخص از خاص که بوبه از افعال به غیر حدیث و این بوبه مخصوص اهل ولایت باشد که عاذا در مرتبه ی محصورند و بوبه ی سلسل قلم **علیه السلام** و اوصای خدا و این من بوده است که حساب رسول الله بر به خود هر مورد نگاه، دم را که درین عارض می شود، و من به رسی که از حدای هر روز مضامین امردن می طسم، و اهل این طعمه اند که اهل مراقبت اند (۱۵)

المبحث الثاني

١٢ أن الدوية على المعاصي واجبة على العباد وهو متي على مقدمه و هي إن الحسن و
 نصح أمران عقليان و هذا حكم متفق عليه بين العدلية من الإمامية و المعتزلة و ذهب
 الأشاعرة إلى أن الحسن و النصح إنما يستلزمان من الشرع فكل ما أمر شرع به فهو
 حسن و كل ما نهى عنه فهو فيح و لولا الشرع لم يكن حسن و لا فيح و لو أمر الله بغير
 بما نهى عنه لانتقلب الفيح إلى الحسن^(١٢)

١٥ و يقول بتوب الحسن و النصح عما^{١٣} ما يدعي فيه نهي التحقيق الضرورة و مع ذلك
 يقول كما في «المنجلي»:

١٦ «الرب إن الحسن و النصح قد يستعملان بما لا يتم القطع و لما يتأنبه فبدل
 لأول حسن و لثاني نصح و يقال باعتبار النقص و الكمال فما هو كمال
 يقال له الحسن و ما هو نقص يقال له فيح فمن الأول قولهم هذا طعم
 حسن و طعم فيح و ضرورة حسنة و ضرورة فيحة باعتبار ما لا يتم القطع و
 صافته و من الثاني قولهم العلم حسن و الجهل فيح و مدرك هذا الحسن
 و الفيح في المرحعين هو العقل عند الكل بالضرورة و رب»

(١٢) مبحث دوم و هرب نوبه

بر همه ای بدکاران خداوندشان واجب است که از جميع گناهان و معاصی حرمش موبه کنند انسان
 این اصل، محتاج به مقدمه ای است که در ذیل می آید
 به عباد و اعدای عده ای است امامیه و معتزله (٩) حسن و نصح دو امر عقلی اند لیکن اشاعره (٧)
 بر آن رفته اند که حسن و نصح، عقلی نیست بلکه حسن و نصح تنها مستلزام بر سر است پس
 هر چه که سرع بدان امر کند، حسن است و هر چه که از آن نهی کند فیح اگر سرع نبود، حسن
 و فیحی هم نبوده پس اگر خداوندشان به چیزی که حسن بر آن نهی کرده امر کند، آن شیء
 محال شده، حسن خواهد گشت.

(١٣) حسن و نصح عقلی را اموری است که هر محقق ادل تحقیقی با ضرورت به توب آن حکم می کند
 در کتاب ضعیفی آمده است

و أما بعبارة استعمال المذبح والدم بان يقال المحسن ما يستحق فاعده المذبح
و المبيح ما يستحق فاعده الدم فهل هو مدرک بالعمل، ذلك موضح برع

١٧

١ و عبارة جرى الحسن و نصح يطلق على ثلاثة معانٍ الأول على صفة الكمال و نقص كما يقال النعم
حسن و الجهل قبيح بمعنى ان النعم صفة توجب كمال صاحبه و ارتفاع شأنه و الجهل سبب لنقص
صاحبه و انخفاض شأنه. الثاني على ما يلائم الطبع و المطلب الذي يريد أن يصله. فما وافقه فهو حسن
و ما خالفه فهو قبيح. الثالث استحقاق المذبح و جره الجبر أو استحقاق الدم و جراه لشئ سواء كان من
جانب العفلاء و من جانب الله. فمر سواء كان في الدنيا أو في الآخرة و الحسن و النصح على الأولين لا
خلاف فيه و الكل متفق في أن الأفعال بعضها في نفس الأمر متصفة بالحسن أو القبح العقليين و بعضها
يوافق العرف المطلوب و بعضها لا يوافق. و إنما الاختلاف في لثقت فذهب لعديده و جمهور لحكماء
إلى أن الأعمال لعباد في نفس الأمر متصفة بالحسن و القبح العقليين و الأشاعرة قالوا لا حكم للعمل في
حيوتها بذلك المعنى بل إنما لحاكم بذلك هو لشرع فقط و بتعبير احصر و بين: إن الأشاعرة قائلون
بان الحسن و القبح على المعيين الأولين عقلي و على لثقت شرعي لا حكم للعقل فيه^{١٢}

«بأنك سبب كه گاهی حسن را برای امری ملائم و سازگار با طبع و فح را برای امری منافی
و سازگار با آن استعمال کرده امر محسن را حسن و عدم و فح را محض و بر گاه به اعتبار
معنی و کمال آن چه را کمال است حسن گویند و آنچه را محض است فح و از عمل معنای
اول است که گویند. طبع امر خوب است و آن بد و این ضروری است نسبت به آن میگویند معنی
به اعتبار ملائم بودن یا طبع و منافی بودن یا آن و از عمل معنای دوم است که گویند. دلیلی
نیگونیست و جهل فح و مدرک حسن حسن و فحی آن دو قسم دارد: بدیهه بدون شک و شبهه
بر و همکار عمل است.

(١٢) به عبارتی دیگر، حسن و فح بر سه معنای اطلاق می گردد:

الف. بر صفت کمال و معنی: چنانکه هر عمل می گویند علم خوب است و جهل بد بدین معنای
که عدم معنی است که موجب کمال و والا بر برتری صاحب خویش می گردد و جهل موجب
معنی و دون مرتبگی

ب. معنای دوم نفس و فح. معنای است که ما طبع است ملائم و سازگار است بر سر و هر
عممی را که مخالف آن باشد فح و هر آنچه موافق باشد حسن گویند

ج. سوم معنای است که دلزمه یا فاعل آن مستحق مدح و جری جر و نامستحق دم و جری
مر است حال آن مدح و دم چه از جانب خدای مطلق باشد و چه از سوی عباد و چه در دنیا

و اکثر العتلاء علی ثبوتها به بذلك المعنى و حالف الاشاعة فيه و قالوا
لا حکم للعقل فی ثبوتها به بذلك المعنى بل بما الحاکم بذلك شرع
فما مدح فاعله الشرع بحس و مادحه فصیح و هذا الاصل هو معنى فواعده
العقلیه و مخالفوهم اذ مع تحقق بروت الحس و الصبح عقلاً يمكن للعقل
المجالی فی البحث عن اثباتها و تبیهها باعتبار حس المدح و الذم عنده
على تدبیر و فروعها من العقل المحض و لذا استندوا لمصالح الى مبشره
القرب و معوا جمع المصالح عن الحکیم مقرر نظراً الى حکمته باعتبار ان
وقوع النیج مستلزم لعدم عند العقل المبره جانب الحق مقرر عند المقدس
عن التناقص و اثبتوا بذلك جميع الروحیات العنایه علی الله مقرر و علی
غیره مقرر الى ان العقل بقسم الحس عنده الى ما ينتهي الى الرجحان فی
جانب العقل و الى ان ينتهي الى الصبح من ترك فاعلوا بوجود الکیف
و جميع فروعها علی الله مقرر و اوحیوا علی العقل شکر الحس و انظر
فی الامور العنایه و قالوا انه مختلف بهما و ان لم يرد الشرع بذلك و لهد
منهجه العقلية^(۱۴)

بند وجه در آهر

در این دو قسم حسب همگی معنی لد که می‌تواند اصلی موجود است که دنا و در نفس الامر به
خس و فتح عقلی مصدق و بی اختلاف در قسم سوم است عدیه و جمهور حکما بر آن لد که
اعمال و اعمال مدگان دنا و در نفس الامر مصدق به خس و فتح عقلی لد یک ساعره متعدد
که معن را در این وادی بول حکومت است بلکه در این حاکم بها سرع است و پس به
نفس واضح بر ساعره بر آن لد که حس و فتح به دو معنای محسب عقلی است و به معنای حوم
سرعی و عقل را در آن حکومت بود

(۱۵) و بی گناه به اعتبار استحقاق مدح و دم جبری را که فاعلس مصدق مدح است حس گویند
و جبری را که فاعلس مصدق دم است فتح حال تو ای که مذکور است قسم بر عقل بود تا
جبری دیگر بخلاف است پس بر عقلاً مذکور را عقل دلید؛ یک ساعره محاسب کرده گویند
که معن را در سوب حس و فتح بدس معاً حکومتی است بلکه حاکم سرع است پس عقلی
که فاعلس مورد مدح سرع است حس باشد و عقلی که فاعلس مورد مذمت سرع است فتح
است اصلی معنای رای عقیده و محاسبان آن است حد اگر حس و فتح عقلی موجود باشد و معانی

و أما الأشعري فمدّاهم بفعل يتبينهما عملاً لم يتبين شيئاً من ذلك عنده بل قالوا:
إن الله مدّاهم أخيراً في الشرح بجميع ذلك فكل صيغ وحسن بما بعلمه ما علمه
ولولاه لما كان لتعمل علم شيء منها. فالتصريح من الله شيء ولا يجب عليه
شيء وكل ما سواه صادر عنه بناء على ما أصله وهذا تحقّق بفعل مدّاهم
التبريق في باب الأفعال ولكل من التبريق دلائل مذكورة في مواضعها.^{١٩}
وقال العاشم الحلبي: هي سرّحه على «تجريد الاعتقاد»^{٢٠}

«وقد شتّى أبو الحسن علي الأشاعرة بأشياء ودقّة وما شتّى به فهو حقّ»^{٢١}
لا تمشي فواعد الإسلام بارتكاب ما ذهب إليه الأشعرية من تجويز النجس
عليه صلّى و تجويز إسمائه بالواجب وما يدرى كيف يمكنه الجمع بين

که و علمتی محض عظمی سر رید. فعل می تواند از کتاب ما می یکی بر آن بوده این عبارت که آن
عقل مسخو مدح ما دم عظمی است محض کند از این دو مقصدین به حسن و هیچ عظمی هیچ
صانع و به سایر مرتب آن سبب می دهد و حکم می را از آن مری و مری می داند، حد او
حکم است و هیچ فعل صحیح را او مسلم دم عظمی است و است حساب حق می سر و مقصد
از عایش است و هم از می دو جمع و احصای عظمی را بر خدای متعال و بر غیر او لازم می داند
بدین گونه که عقل آنچه را که در ردی ستمیده است، به دو قسم می کند به آنچه که به رحمت
و مری در حالت عقل می لحظت. و به آنچه که به مع ثمرک منتهی می شود بر این اساس به
و خوب بهت میکند و جمع هر دو مربوط بدین بر خدای متعال حکم می کند، و دیگر مهم و بر
عادل است و نظر در مورد عظمی را بر این لازم داند گوشت بعضی عاقل بدین دو امر مکلف
است اگر چه دو سرع به این خوب و برون، بسیار ساده باشد بدین سبب، این را عده حریف
١٩١) می می جمهور عظمی عظمی مراد از عظمی می لکلام و حکم و تصوف، ص ٨، ٩، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤، ٢٥، ٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩، ٣٠، ٣١، ٣٢، ٣٣، ٣٤، ٣٥، ٣٦، ٣٧، ٣٨، ٣٩، ٤٠، ٤١، ٤٢، ٤٣، ٤٤، ٤٥، ٤٦، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٥٠، ٥١، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥، ٥٦، ٥٧، ٥٨، ٥٩، ٦٠، ٦١، ٦٢، ٦٣، ٦٤، ٦٥، ٦٦، ٦٧، ٦٨، ٦٩، ٧٠، ٧١، ٧٢، ٧٣، ٧٤، ٧٥، ٧٦، ٧٧، ٧٨، ٧٩، ٨٠، ٨١، ٨٢، ٨٣، ٨٤، ٨٥، ٨٦، ٨٧، ٨٨، ٨٩، ٩٠، ٩١، ٩٢، ٩٣، ٩٤، ٩٥، ٩٦، ٩٧، ٩٨، ٩٩، ١٠٠، ١٠١، ١٠٢، ١٠٣، ١٠٤، ١٠٥، ١٠٦، ١٠٧، ١٠٨، ١٠٩، ١١٠، ١١١، ١١٢، ١١٣، ١١٤، ١١٥، ١١٦، ١١٧، ١١٨، ١١٩، ١٢٠، ١٢١، ١٢٢، ١٢٣، ١٢٤، ١٢٥، ١٢٦، ١٢٧، ١٢٨، ١٢٩، ١٣٠، ١٣١، ١٣٢، ١٣٣، ١٣٤، ١٣٥، ١٣٦، ١٣٧، ١٣٨، ١٣٩، ١٤٠، ١٤١، ١٤٢، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥، ١٤٦، ١٤٧، ١٤٨، ١٤٩، ١٥٠، ١٥١، ١٥٢، ١٥٣، ١٥٤، ١٥٥، ١٥٦، ١٥٧، ١٥٨، ١٥٩، ١٦٠، ١٦١، ١٦٢، ١٦٣، ١٦٤، ١٦٥، ١٦٦، ١٦٧، ١٦٨، ١٦٩، ١٧٠، ١٧١، ١٧٢، ١٧٣، ١٧٤، ١٧٥، ١٧٦، ١٧٧، ١٧٨، ١٧٩، ١٨٠، ١٨١، ١٨٢، ١٨٣، ١٨٤، ١٨٥، ١٨٦، ١٨٧، ١٨٨، ١٨٩، ١٩٠، ١٩١، ١٩٢، ١٩٣، ١٩٤، ١٩٥، ١٩٦، ١٩٧، ١٩٨، ١٩٩، ٢٠٠، ٢٠١، ٢٠٢، ٢٠٣، ٢٠٤، ٢٠٥، ٢٠٦، ٢٠٧، ٢٠٨، ٢٠٩، ٢١٠، ٢١١، ٢١٢، ٢١٣، ٢١٤، ٢١٥، ٢١٦، ٢١٧، ٢١٨، ٢١٩، ٢٢٠، ٢٢١، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢٢٤، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٢٧، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣٠، ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٣٥، ٢٣٦، ٢٣٧، ٢٣٨، ٢٣٩، ٢٤٠، ٢٤١، ٢٤٢، ٢٤٣، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٦، ٢٤٧، ٢٤٨، ٢٤٩، ٢٥٠، ٢٥١، ٢٥٢، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٥٦، ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٠، ٢٦١، ٢٦٢، ٢٦٣، ٢٦٤، ٢٦٥، ٢٦٦، ٢٦٧، ٢٦٨، ٢٦٩، ٢٧٠، ٢٧١، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٧٨، ٢٧٩، ٢٨٠، ٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٣، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٦، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٨٩، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٣، ٢٩٤، ٢٩٥، ٢٩٦، ٢٩٧، ٢٩٨، ٢٩٩، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣، ٣٠٤، ٣٠٥، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣٠٨، ٣٠٩، ٣١٠، ٣١١، ٣١٢، ٣١٣، ٣١٤، ٣١٥، ٣١٦، ٣١٧، ٣١٨، ٣١٩، ٣٢٠، ٣٢١، ٣٢٢، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٢٥، ٣٢٦، ٣٢٧، ٣٢٨، ٣٢٩، ٣٣٠، ٣٣١، ٣٣٢، ٣٣٣، ٣٣٤، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٣٧، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٢، ٣٤٣، ٣٤٤، ٣٤٥، ٣٤٦، ٣٤٧، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٥٠، ٣٥١، ٣٥٢، ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٧، ٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦١، ٣٦٢، ٣٦٣، ٣٦٤، ٣٦٥، ٣٦٦، ٣٦٧، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧٠، ٣٧١، ٣٧٢، ٣٧٣، ٣٧٤، ٣٧٥، ٣٧٦، ٣٧٧، ٣٧٨، ٣٧٩، ٣٨٠، ٣٨١، ٣٨٢، ٣٨٣، ٣٨٤، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٨٧، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٠، ٣٩١، ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤، ٣٩٥، ٣٩٦، ٣٩٧، ٣٩٨، ٣٩٩، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٠٤، ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤١٠، ٤١١، ٤١٢، ٤١٣، ٤١٤، ٤١٥، ٤١٦، ٤١٧، ٤١٨، ٤١٩، ٤٢٠، ٤٢١، ٤٢٢، ٤٢٣، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٢٦، ٤٢٧، ٤٢٨، ٤٢٩، ٤٣٠، ٤٣١، ٤٣٢، ٤٣٣، ٤٣٤، ٤٣٥، ٤٣٦، ٤٣٧، ٤٣٨، ٤٣٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٢، ٤٤٣، ٤٤٤، ٤٤٥، ٤٤٦، ٤٤٧، ٤٤٨، ٤٤٩، ٤٥٠، ٤٥١، ٤٥٢، ٤٥٣، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٥٦، ٤٥٧، ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٦٠، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٣، ٤٦٤، ٤٦٥، ٤٦٦، ٤٦٧، ٤٦٨، ٤٦٩، ٤٧٠، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٧٤، ٤٧٥، ٤٧٦، ٤٧٧، ٤٧٨، ٤٧٩، ٤٨٠، ٤٨١، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٤، ٤٨٥، ٤٨٦، ٤٨٧، ٤٨٨، ٤٨٩، ٤٩٠، ٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٥، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٤، ٥٠٥، ٥٠٦، ٥٠٧، ٥٠٨، ٥٠٩، ٥١٠، ٥١١، ٥١٢، ٥١٣، ٥١٤، ٥١٥، ٥١٦، ٥١٧، ٥١٨، ٥١٩، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٢٤، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٢٧، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٠، ٥٣١، ٥٣٢، ٥٣٣، ٥٣٤، ٥٣٥، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٣٨، ٥٣٩، ٥٤٠، ٥٤١، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٤٤، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٧، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٤، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٥٧، ٥٥٨، ٥٥٩، ٥٦٠، ٥٦١، ٥٦٢، ٥٦٣، ٥٦٤، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٦٧، ٥٦٨، ٥٦٩، ٥٧٠، ٥٧١، ٥٧٢، ٥٧٣، ٥٧٤، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧، ٥٧٨، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٥٨٧، ٥٨٨، ٥٨٩، ٥٩٠، ٥٩١، ٥٩٢، ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٦، ٥٩٧، ٥٩٨، ٥٩٩، ٦٠٠، ٦٠١، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٥، ٦٠٦، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٠، ٦١١، ٦١٢، ٦١٣، ٦١٤، ٦١٥، ٦١٦، ٦١٧، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٠، ٦٢١، ٦٢٢، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٢٥، ٦٢٦، ٦٢٧، ٦٢٨، ٦٢٩، ٦٣٠، ٦٣١، ٦٣٢، ٦٣٣، ٦٣٤، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٣٧، ٦٣٨، ٦٣٩، ٦٤٠، ٦٤١، ٦٤٢، ٦٤٣، ٦٤٤، ٦٤٥، ٦٤٦، ٦٤٧، ٦٤٨، ٦٤٩، ٦٥٠، ٦٥١، ٦٥٢، ٦٥٣، ٦٥٤، ٦٥٥، ٦٥٦، ٦٥٧، ٦٥٨، ٦٥٩، ٦٦٠، ٦٦١، ٦٦٢، ٦٦٣، ٦٦٤، ٦٦٥، ٦٦٦، ٦٦٧، ٦٦٨، ٦٦٩، ٦٧٠، ٦٧١، ٦٧٢، ٦٧٣، ٦٧٤، ٦٧٥، ٦٧٦، ٦٧٧، ٦٧٨، ٦٧٩، ٦٨٠، ٦٨١، ٦٨٢، ٦٨٣، ٦٨٤، ٦٨٥، ٦٨٦، ٦٨٧، ٦٨٨، ٦٨٩، ٦٩٠، ٦٩١، ٦٩٢، ٦٩٣، ٦٩٤، ٦٩٥، ٦٩٦، ٦٩٧، ٦٩٨، ٦٩٩، ٧٠٠، ٧٠١، ٧٠٢، ٧٠٣، ٧٠٤، ٧٠٥، ٧٠٦، ٧٠٧، ٧٠٨، ٧٠٩، ٧١٠، ٧١١، ٧١٢، ٧١٣، ٧١٤، ٧١٥، ٧١٦، ٧١٧، ٧١٨، ٧١٩، ٧٢٠، ٧٢١، ٧٢٢، ٧٢٣، ٧٢٤، ٧٢٥، ٧٢٦، ٧٢٧، ٧٢٨، ٧٢٩، ٧٣٠، ٧٣١، ٧٣٢، ٧٣٣، ٧٣٤، ٧٣٥، ٧٣٦، ٧٣٧، ٧٣٨، ٧٣٩، ٧٤٠، ٧٤١، ٧٤٢، ٧٤٣، ٧٤٤، ٧٤٥، ٧٤٦، ٧٤٧، ٧٤٨، ٧٤٩، ٧٥٠، ٧٥١، ٧٥٢، ٧٥٣، ٧٥٤، ٧٥٥، ٧٥٦، ٧٥٧، ٧٥٨، ٧٥٩، ٧٦٠، ٧٦١، ٧٦٢، ٧٦٣، ٧٦٤، ٧٦٥، ٧٦٦، ٧٦٧، ٧٦٨، ٧٦٩، ٧٧٠، ٧٧١، ٧٧٢، ٧٧٣، ٧٧٤، ٧٧٥، ٧٧٦، ٧٧٧، ٧٧٨، ٧٧٩، ٧٨٠، ٧٨١، ٧٨٢، ٧٨٣، ٧٨٤، ٧٨٥، ٧٨٦، ٧٨٧، ٧٨٨، ٧٨٩، ٧٩٠، ٧٩١، ٧٩٢، ٧٩٣، ٧٩٤، ٧٩٥، ٧٩٦، ٧٩٧، ٧٩٨، ٧٩٩، ٨٠٠، ٨٠١، ٨٠٢، ٨٠٣، ٨٠٤، ٨٠٥، ٨٠٦، ٨٠٧، ٨٠٨، ٨٠٩، ٨١٠، ٨١١، ٨١٢، ٨١٣، ٨١٤، ٨١٥، ٨١٦، ٨١٧، ٨١٨، ٨١٩، ٨٢٠، ٨٢١، ٨٢٢، ٨٢٣، ٨٢٤، ٨٢٥، ٨٢٦، ٨٢٧، ٨٢٨، ٨٢٩، ٨٣٠، ٨٣١، ٨٣٢، ٨٣٣، ٨٣٤، ٨٣٥، ٨٣٦، ٨٣٧، ٨٣٨، ٨٣٩، ٨٤٠، ٨٤١، ٨٤٢، ٨٤٣، ٨٤٤، ٨٤٥، ٨٤٦، ٨٤٧، ٨٤٨، ٨٤٩، ٨٥٠، ٨٥١، ٨٥٢، ٨٥٣، ٨٥٤، ٨٥٥، ٨٥٦، ٨٥٧، ٨٥٨، ٨٥٩، ٨٦٠، ٨٦١، ٨٦٢، ٨٦٣، ٨٦٤، ٨٦٥، ٨٦٦، ٨٦٧، ٨٦٨، ٨٦٩، ٨٧٠، ٨٧١، ٨٧٢، ٨٧٣، ٨٧٤، ٨٧٥، ٨٧٦، ٨٧٧، ٨٧٨، ٨٧٩، ٨٨٠، ٨٨١، ٨٨٢، ٨٨٣، ٨٨٤، ٨٨٥، ٨٨٦، ٨٨٧، ٨٨٨، ٨٨٩، ٨٩٠، ٨٩١، ٨٩٢، ٨٩٣، ٨٩٤، ٨٩٥، ٨٩٦، ٨٩٧، ٨٩٨، ٨٩٩، ٩٠٠، ٩٠١، ٩٠٢، ٩٠٣، ٩٠٤، ٩٠٥، ٩٠٦، ٩٠٧، ٩٠٨، ٩٠٩، ٩١٠، ٩١١، ٩١٢، ٩١٣، ٩١٤، ٩١٥، ٩١٦، ٩١٧، ٩١٨، ٩١٩، ٩٢٠، ٩٢١، ٩٢٢، ٩٢٣، ٩٢٤، ٩٢٥، ٩٢٦، ٩٢٧، ٩٢٨، ٩٢٩، ٩٣٠، ٩٣١، ٩٣٢، ٩٣٣، ٩٣٤، ٩٣٥، ٩٣٦، ٩٣٧، ٩٣٨، ٩٣٩، ٩٤٠، ٩٤١، ٩٤٢، ٩٤٣، ٩٤٤، ٩٤٥، ٩٤٦، ٩٤٧، ٩٤٨، ٩٤٩، ٩٥٠، ٩٥١، ٩٥٢، ٩٥٣، ٩٥٤، ٩٥٥، ٩٥٦، ٩٥٧، ٩٥٨، ٩٥٩، ٩٦٠، ٩٦١، ٩٦٢، ٩٦٣، ٩٦٤، ٩٦٥، ٩٦٦، ٩٦٧، ٩٦٨، ٩٦٩، ٩٧٠، ٩٧١، ٩٧٢، ٩٧٣، ٩٧٤، ٩٧٥، ٩٧٦، ٩٧٧، ٩٧٨، ٩٧٩، ٩٨٠، ٩٨١، ٩٨٢، ٩٨٣، ٩٨٤، ٩٨٥، ٩٨٦، ٩٨٧، ٩٨٨، ٩٨٩، ٩٩٠، ٩٩١، ٩٩٢، ٩٩٣، ٩٩٤، ٩٩٥، ٩٩٦، ٩٩٧، ٩٩٨، ٩٩٩، ١٠٠٠، ١٠٠١، ١٠٠٢، ١٠٠٣، ١٠٠٤، ١٠٠٥، ١٠٠٦، ١٠٠٧، ١٠٠٨، ١٠٠٩، ١٠١٠، ١٠١١، ١٠١٢، ١٠١٣، ١٠١٤، ١٠١٥، ١٠١٦، ١٠١٧، ١٠١٨، ١٠١٩، ١٠٢٠، ١٠٢١، ١٠٢٢، ١٠٢٣، ١٠٢٤، ١٠٢٥، ١٠٢٦، ١٠٢٧، ١٠٢٨، ١٠٢٩، ١٠٣٠، ١٠٣١، ١٠٣٢، ١٠٣٣، ١٠٣٤، ١٠٣٥، ١٠٣٦، ١٠٣٧، ١٠٣٨، ١٠٣٩، ١٠٤٠، ١٠٤١، ١٠٤٢، ١٠٤٣، ١٠٤٤، ١٠٤٥، ١٠٤٦، ١٠٤٧، ١٠٤٨، ١٠٤٩، ١٠٥٠، ١٠٥١، ١٠٥٢، ١٠٥٣، ١٠٥٤، ١٠٥٥، ١٠٥٦، ١٠٥٧، ١٠٥٨، ١٠٥٩، ١٠٦٠، ١٠٦١، ١٠٦٢، ١٠٦٣، ١٠٦٤، ١٠٦٥، ١٠٦٦، ١٠٦٧، ١٠٦٨، ١٠٦٩، ١٠٧٠، ١٠٧١، ١٠٧٢، ١٠٧٣، ١٠٧٤، ١٠٧٥، ١٠٧٦، ١٠٧٧، ١٠٧٨، ١٠٧٩، ١٠٨٠، ١٠٨١، ١٠٨٢، ١٠٨٣، ١٠٨٤، ١٠٨٥، ١٠٨٦، ١٠٨٧، ١٠٨٨، ١٠٨٩، ١٠٩٠، ١٠٩١، ١٠٩٢، ١٠٩٣، ١٠٩٤، ١٠٩٥، ١٠٩٦، ١٠٩٧، ١٠٩٨، ١٠٩٩، ١١٠٠، ١١٠١، ١١٠٢، ١١٠٣، ١١٠٤، ١١٠٥، ١١٠٦، ١١٠٧، ١١٠٨، ١١٠٩، ١١١٠، ١١١١، ١١١٢، ١١١٣، ١١١٤، ١١١٥، ١١١٦، ١١١٧، ١١١٨، ١١١٩، ١١٢٠، ١١٢١، ١١٢٢، ١١٢٣، ١١٢٤، ١١٢٥، ١١٢٦، ١١٢٧، ١١٢٨، ١١٢٩، ١١٣٠، ١١٣١، ١١٣٢، ١١٣٣، ١١٣٤، ١١٣٥، ١١٣٦، ١١٣٧، ١١٣٨، ١١٣٩، ١١٤٠، ١١٤١، ١١٤٢، ١١٤٣، ١١٤٤، ١١٤٥، ١١٤٦، ١١٤٧، ١١٤٨، ١١٤٩، ١١٥٠، ١١٥١، ١١٥٢، ١١٥٣، ١١٥٤، ١١٥٥، ١١٥٦، ١١٥٧، ١١٥٨، ١١٥٩، ١١٦٠، ١١٦١، ١١٦٢، ١١٦٣، ١١٦٤، ١١٦٥، ١١٦٦، ١١٦٧، ١١٦٨، ١١٦٩، ١١٧٠، ١١٧١، ١١٧٢، ١١٧٣، ١١٧٤، ١١٧٥، ١١٧٦، ١١٧٧، ١١٧٨، ١١٧٩، ١١٨٠، ١١٨١، ١١٨٢، ١١٨٣، ١١٨٤، ١١٨٥، ١١٨٦، ١١٨٧، ١١٨٨، ١١٨٩، ١١٩٠، ١١٩١، ١١٩٢، ١١٩٣، ١١٩٤، ١١٩٥، ١١٩٦، ١١٩٧، ١١٩٨، ١١٩٩، ١٢٠٠، ١٢٠١، ١٢٠٢، ١٢٠٣، ١٢٠٤، ١٢٠٥، ١٢٠٦، ١٢٠٧، ١٢٠٨، ١٢٠٩، ١٢١٠، ١٢١١، ١٢١٢، ١٢١٣، ١٢١٤، ١٢١٥، ١٢١٦، ١٢١٧، ١٢١٨، ١٢١٩، ١٢٢٠، ١٢٢١، ١٢٢٢، ١٢٢٣، ١٢٢٤، ١٢٢٥، ١٢٢٦، ١٢٢٧، ١٢٢٨، ١٢٢٩، ١٢٣٠، ١٢٣١، ١٢٣٢، ١٢٣٣، ١٢٣٤، ١٢٣٥، ١٢٣٦، ١٢٣٧، ١٢٣٨، ١٢٣٩، ١٢٤٠، ١٢٤١، ١٢٤٢، ١٢٤٣، ١٢٤٤، ١٢٤٥، ١٢٤٦، ١٢٤٧، ١٢٤٨، ١٢٤٩، ١٢٥٠، ١٢٥١، ١٢٥٢، ١٢٥٣، ١٢٥٤، ١٢٥٥، ١٢٥٦، ١٢٥٧، ١٢٥٨، ١٢٥٩، ١٢٦٠، ١٢٦١، ١٢٦٢، ١٢٦٣، ١٢٦٤، ١٢٦٥، ١٢٦٦، ١٢٦٧، ١٢٦٨، ١٢٦٩، ١٢٧٠، ١٢٧١، ١٢٧٢، ١٢٧٣، ١٢٧٤، ١٢٧٥، ١٢٧٦، ١٢٧٧، ١٢٧٨، ١٢٧٩، ١٢٨٠، ١٢٨١، ١٢٨٢، ١٢٨٣، ١٢٨٤، ١٢٨٥، ١٢٨٦، ١٢٨٧، ١٢٨٨، ١٢٨٩، ١٢٩٠، ١٢٩١، ١٢٩٢، ١٢٩٣، ١٢٩٤، ١٢٩٥، ١٢٩٦، ١٢٩٧، ١٢٩٨، ١٢٩٩، ١٣٠٠، ١٣٠١، ١٣٠٢، ١٣٠٣، ١٣٠٤، ١٣٠٥، ١٣٠٦، ١٣٠٧، ١٣٠٨، ١٣٠٩، ١٣١٠، ١٣١١، ١٣١٢، ١٣١٣، ١٣١٤، ١٣١٥، ١٣١٦، ١٣١٧، ١٣١٨، ١٣١٩، ١٣٢٠، ١٣٢١، ١٣٢٢، ١٣٢٣، ١٣٢٤، ١٣٢٥، ١٣٢٦، ١٣٢٧، ١٣٢٨، ١٣٢٩، ١٣٣٠، ١٣٣١، ١٣٣٢، ١٣٣٣، ١٣٣٤، ١٣٣٥، ١٣٣٦، ١٣٣٧، ١٣٣٨، ١٣٣٩، ١٣٤٠، ١٣٤١، ١٣٤٢، ١٣٤٣، ١٣٤٤، ١٣٤٥، ١٣٤٦، ١٣٤٧، ١٣٤٨، ١٣٤٩، ١٣٥٠، ١٣٥١، ١٣٥٢، ١٣٥٣، ١٣٥٤، ١٣٥٥، ١٣٥٦، ١٣٥٧، ١٣٥٨، ١٣٥٩، ١٣٦٠، ١٣٦١، ١٣٦٢، ١٣٦٣، ١٣٦٤، ١٣٦٥، ١٣٦٦، ١٣٦٧، ١٣٦٨، ١٣٦٩، ١٣٧٠، ١٣٧١، ١٣٧٢، ١٣٧٣، ١٣٧٤، ١٣٧٥، ١٣٧٦، ١٣٧٧، ١٣٧٨، ١٣٧٩، ١٣٨٠، ١٣٨١، ١٣٨٢، ١٣٨٣، ١٣٨٤، ١٣٨٥، ١٣٨٦، ١٣٨٧، ١٣٨٨، ١٣٨٩، ١٣

المذهبي^{۱۷}

واعلم أنه لا يشك عاقل أن الصدق المشتمل على البيع حسن في نفسه و الكذب
 مشتمل على الضرر فيبيع في نفسه سوء. لاحظ الشرع أن لا فإن العاقل متى عرض
 ذلك على نفسه و عرض نفسه حالياً عن الشرع جرم به من غير أن يحالجه شك فيه و
 لا بعاً من أنكر الضرورة. وهو مكرر بمنعنى عمله فلا بلغت إليه و لهذا إن عاقل
 متى حيز بين الصدق و الكذب عند اختيار ما استوت منفعته و مضرتة باعتبار وقوع
 بهما من يعمل إلى الصدق و يحاربه و ما ذلك إلا لعلمه بما فيه من الحسن الداني و
 ما في الكذب من القبح الداني و إنما يعبران بعوارض تعوق للعمل عن اتساعهما عن
 تعلم بهما فقد يحار الكذب و يترك الصدق بما لا يستعمل الأول على مصدحه أو منفعة
 عاجله و تستعمل الثاني على مضرتة عاجله أو حصول منفعته فيجمل بحسب لطبيعته إلى
 محالجه بعمل. فلهذا لك القاعدة و ترجيحاً لها لا لغيره في الصدق و الكذب عن الحسن
 و القبح الدائمين بهما و ذلك بين تشهد به العقول السليمة عن قد الألفه و المحنة و
 تقليد^{۱۸}

۲۲

(۱۷) علامه حلی (حسن بن موسیٰ بن مظفر)، کشف المراد، تصحیح و تعلیقات علامه حسن و هادی

حلی، ص ۲۱۷، نشر جامعه حمدی مطبوع، ج ۱، ص ۱۲۲۲.

و علامه حلی (ع) در شرح التحریرات ص ۱۰۰ ملاحظه

و لو ان الحسن به حد اراده حدان هوی بر لسانه لکنال وارد کرده و بر آسان خرده گرفته است و

نفسه در این عمل، محقق بوده، چه هرگاه اسلام یا مذهب آسان که از کتاب فائز و احلال به و محبت و

بر حدی مطهر رو دلستند سازگار باشد و حتی فلم که چگونه بر جمع میان پس دو قادر گشته اند

(۱۸) باید دانست که بعضی عاقل در آنکه صدق مشتمل بر سود و محبت، دانا بگوید، بگوید و

خود را به می دهد، و بر به حسن تاورد دارد که ترویج و کری جماعه مضرت و زبان بعضی باشد. دانا

و است و جمع است که برای حسن حکمی ساز به نظر بر سرع است، حد انسان صاحب خرد

چون به باطن خویش رجوع کند و خود را سنگینه از سرع عرض کند باز هم بر این حکم به حرم

و نفس اماره خواهد کرد و به کسی که مکر ضرورت و مذهب است بوجهی خواهد نمود. در

چنین شخصی با مصالحی عمل و خرد خویش به سازد و کار را بر دهنده است. ۱۸

در این رو اگر عاقل را در مثل به سوی صفی و کذب معتر کم و محبت یا ضروری که در بها

و موجه آخر لو كان مدرک الحس و المصحح هو الشرع وحده، لزم أن لا يحتمل بدوئه
 لكن لا لزم باحتمال فالملزوم منه بيان المآثر منه، أنه على ذلك التقدير يكون الشرع عليه
 هي ثبوتها أو شرطاً في تحققهما و يستحيل وجود المعلول بدون وجود العلة و ثبوت
 المشروط بدون الشرط، فعلى تقدير أنهما سرعيان يجب أن لا يخصصا بذلك^{٢٣}
 و بيان بطلان الالزام^{٢٤} من لا يعتمد الشرع من اصناف الكفر كضل الهدي و الراهمة و
 المآثر حده بجرم من بحس الصدق و فتح الكذب و وجوب شكر المصمم و يذم من فاعل
 الكذب و تارك الشكر و يمدحون فاعله و فاعل الحس من غير أن يوقفون هي ذلك
 على الشرع لأنهم لا يعتمدون به^{٢٥}

نصب من کرده به تمام و کمال مساوی و مساوی قرار دهیم. حوالهم دند که لویه سوی صدق و
 رسی حواله دهم و این رسی بر این مدار که لویه نفس دلی صدق و فتح دلی کذب آگاه است
 لیه گاه انسان عاقل صدق و رسی راها کرده دروغ و کثری را بر می گرداند و بی به این سبب که
 در دروغ، مصعب و مصلحتی حاصل و در صدق و رسی ضرر و زیانی حاصل با مصعبی حاصل می ماند
 طبعا به مصعب با عمل خویش بر می خورده به آن سبب که در حس و فتح دلی صدق و کذب
 میری رء باقه باشد و بر این مصعب معونی که از اهل لیه، محبت و علاقه به دورند. گواهند

(١٩) بر سوی دیگر اگر بها مدرک نفس و فتح شرع باشد لازم است آن است که بدون وجود شرع
 نفس و فتحی موجود باشد و بی این لازم باطل است، پس ملزوم بر باطل حواله بود بیان
 ملازمه ی هو آن است که طبق فرض مذکور، علت با شرط محقق و سبب نفس و فتح، شرع
 است و می دانیم که بدون وجود علت معلول را وجودی نیست، حال که بدون وجود شرط
 مسروط را سببی نیست پس اگر نفس و فتح را بر می دانیم دیگر بدون وجود شرع، باشد آن
 دو را وجودی باشد

(٢٠) حال که ملازمه ی مورد بحث، آشکار گشت، جای آن است که جگونیگی بطلان لازم را بر بیان
 معانی می شک کنایی. چون همدان و برهمنان هندوستان و ملحدان در این جهان هستند که
 به رغم عدم اعتقاد به شرع و دینی فیهی بر نفس و رسی و صدق و رسی دروغ، و وجوب شکر
 مصمم نفس و ناور دارند انسان محقق دروغگو و نفسانی را تمت کرده، انسان را لشکو و سکر
 و مدح و ستایش می نمایند، در حالی که در این عمل ملای به شرع و حکم ن ندارند و اساساً
 اعتقادی بدان ندارند

- ۲۵ فإن قلت: جاز أن يكون المدرك لذلك طاعهم
- ۲۶ قلت: قطع محلله فلو كان المدرك لذلك طاعهم لما تحقق انفعالهم فيه، لكن الأمر ليس كذلك فلا يكون إلا عطلاً
- ۲۷ إن قلت: جاز أن يكون ذلك ثلثاً عندهم شريعة سالفه يسحبها هذه الشريعة
- ۲۸ قلت: إنما يجد هذا الحكم عند من ينمي الشرائع ليس بل و يفتح السوات فلا يكون ذلك الوهم خاصاً بالنسبة إليه مع أن هذا المعتمد في هذا بوقت لا يعرف تلك الشريعة ولا التي الذي جاءها حتى يكون حكمه باعصار الشرع
- ۲۹ فإن قلت: إن الله عز وجل أنجز عاقبة محلي هذه العلوم عند تصورهم
- ۳ قلت: لا يجدي ذلك معاً إذ لا يستلزم ذلك سرعاً اتفاقاً فلا يكون إلا حكماً عطلاً
- ۳۱ ثم يقول: إن كل ما حكم به العمل حكم به الشرع و يعاصد العمل فيما حكم به كوحدة نصح و حسن الإحسان و شكر المنعم و وفاء العهد و أداء الأمانة و فتح الكذب و القلم و بعض العهد و الحبيد و كفر النعمة و غيرها من الأمور المدركة عند العمل

(۲۶) فيه ممكن است کسی بگوید ساند مدرك حسن و فتح در این افراد قطع آنان باشد
 یک در پاسخ خواهند گفت باید یادآوری کرد که طایع انسانها محدود است پس اگر مدرك
 طمع می بود اتفاقاً و اجماعاً آنان در این افراد حاصل نمی گشت؛ در حالی که امر به عکس است
 پس چاره ای نیست جز آنکه مدرك را سهل بدلیس
 ممکن است کسی دیگر بگوید ساند حسن افرادی برای آن ها به وسطه می کشد که به مرتبه
 دیگر نرسد. حاصل گشته است
 در پاسخ گویم: حسن افرادی که وجود انسان و سر لوحه و هی و بلکه نصح می کنند به حسن و
 فتح بعضی می رسد؛ پس چگونه می توان حسن کسی را که به انفعادی به سر می برد و به به
 پیگیری، متأثر از دین و شرع فلسفه؟
 اگر کسی بگوید جدای مانی قانون و کسی را حسن نهاده که چون افعال و افعال تصور شود
 به حسن و فتح آن ها به عدم حاصل گردد. در پاسخ باید گفت: در این توجیه به سرودی به هم
 می رسد؛ زیرا اتفاقاً همه می توان آن ها را که گشت سرع باشد پس آن چیزی که حکم
 عینی نیست (۹)

و أمّا كلّ ما حكم به الشرع من الأحكام الخمسة المستلزمة على أفعال العباد فيحكم به العقل إن وصل إليه و أدركه من حيث إن الشارع من أجل أكل اللحم بشرط أن يذبح على شرائط الذبح و إن مات هذا اللحم حلت أفعاله فلو لم يذبح يحل تلك الشروط للذبح فهو مباح فحرمتها لمصلحة كامة فيها فإن أدرك العقل ما هي المصلحة من المصلحة بمقتضى على وجوب اجتنابها و يذمّ تناولها و يباح عمله و كذا إن الشارع من أجل وجوب صوم شهر رمضان و ذرأه أنه حرام في نفس الأمر و حرّم صيام يوم القدر و هو مباح في نفس الأمر فلو أدركها العقل حق الإدراك لحكم بحسن الأوّل و وجوبه و فتح الثاني و حرّمته^{٢٢}

و لذا قال المتكلمون إن المصلحة حسنة لاستمالها على فائدة و عدوّ من تلك الفوائد هديس معاصده العمل فيما يدلّ عليه، و مستفاد الحكم فيما لا يدلّ

و الأحكام بحسب مصلح على مصالح و معاصد كامة في الأفعال و الأشياء، حتّى

(٢٢) تطابق حكم عقل و شرع

هر آنچه که عقل بدل حکم کند شرع بر بدن حکم می‌کند. و معنای اینست حکم شرع است مانند حکم به وجوب و تکلیف صایح و حسن اصابان بکسر سم، و پای به عهد و بیان بطلب داری، و فتح دروغگوئی ظلم و ستم، عهدنگی، حجاب کفر حب و مانند امور دیگری که در آنها عقل، متبرک است. (١٠)

بنا بر حکام پنج گانه منطبق به افعال مکلفین است که حاصل از شرع است. در صورتی که عقل به گونه‌ای به هم آنها مانع است. آنها را به ادراک آورد. بدینها حکم خواهد کرد. مثلاً بازرگانی حورین گوشت گوسفند در به شرط آنکه به شرائط فتح شود، روا است است. پس اگر گوسفندی به خودی خود بصره یا بقرین رعایت شرائط ضرر فتح شود مردور است. خوردن حرام می‌شود که این به سبب مصلحتی است که در این حکم به است. حال، چنانچه عقل را به مقصدی که در خوردن مردور است. آنگاه کس، خود به برون اصابان از این حکم خواهد کرد و کسی که به خوردن آن ممانعت دارد بگویند و عمل او را ناصح می‌کند. هم‌چنین، خدای بندگان، روزه‌ی ماه رمضان را واجب فرموده است و می‌تواند این عمل را واجب و لذت بخش و سرور و در روز عید نظر در حرام فرموده و این عمل حرام بر لذت و بگویند است. حال اگر عقل به حق این دو عمل را به ادراک آورد. بر حسن لژی و وحوش و فتح دومی و حرمتی حکم خواهد کرد

لأشاعرة فإليس بأن الحسن و الفصح يستندان من الشرع فكل ما امر شرع به فهو حسن و كل ما نهى عنه فهو فحیح و لولا الشرع لم يكن حسن و لأفحیح كما دربت " و بالحملة العدلیة أعني الإمامیة و المعبرلة و جمهور الحكماء ذهبوا إلى أن الأحكام معتلة بالمصالح و المفاسد الداتیة الكسبه هي الأسبابة و أن أفعال العباد متضمنة هي نفس الأمر بحسن و الفصح. أذكرکهما العمل ام لا لائقه لو كان جميع الأفعال هي الحسن و الفصح و الفصح و الفصح على السواء و مع ذلك كان بعضها مأموراً به و بعضها مقلوباً و بعضها الآخر مهيأ عنه و تركه مقلوباً للرم ترجیح یا " مرجح و المحصص یا " مخصص، و هو هي نفس محال و صدوره من الحكيم العليم المدبر فصح و مفتح و للحكماء و متكلمين من العدیة هي إبرام هذا المعنى و رد أدلة الأشاعرة أدلة آخر تعرض عنها خوفاً لاطال "

۳۵

(۲۳) از سر دو مکملان عدیه گفته اند بعض اسباب جهت تولد و مضاعفی که در آن لابد سکونت در میان تولد و صفت، دو فایده را عبارت داشته اند و یکی عمل در آنچه که خود بر آن آگاه است و یکی نه حکم در آنچه که بر آن آگاه است و امکان هیچ گندی تکلفی بر کسی بر مضایح و مفسداتی هست که در افعال و اسبابه لابد بر خلاف عصبه ای باشد که حسن و فصح را مستعد و سرع می دهند و بر آنند که هر چه را سرع بدل تصور داند سکونت و هر چه را که نهی کرده فصح لابد سلب این استعداد، اگر سرع می شود، نه خسی بود و نه فحیح

(۲۴) مایعنه، عدیه حتی اسبابه و مضربه و جمهور حکما بر آن رفته اند که احکام و عدل و اسبابی سبب این عدل و اسبابه عبارت از مضایح و مفسداتی ای است که در اسبابه سبب افعال مکلفین در واقع به حسن و فصح مضافند اگرچه ممکن است عدل در مژده ای مولد بتولد این حسن و فصح را به اثرات آورد

در حق حصص هوی آن است که اگر جمعی افعال بر آن باشد، بعضی حسن و فصح و بعضی و ضرر جمعی را می بیند. یک با این حال تصور اند که اسباب حصص را محام دهد و حصص دیگر را ترک کند ترجیح بلا مرجح، و محصص بلا محصص لازم حوله آمد و پس واضح است که این سر می باشد محال و صدور از حکم علم قدر فصح و بلکه مفتح است حکما و مکملان عدیه در بیان این مسأله و رد ادعای اشاعره، دلالتی دیگر نقل کرده بودند که به جهت اعتبار از اطلاق کلام از فکر آن ها خود نظری می رود

٣٦ و قد حصرت على سبيل الإجمال هي الضروريات الخمس الكلية التي عُلِّت بها الأحكام الشرعية الكلية فإن كل واحد منها حرم لاعتراض سيء من تلك الكليات التي هي الضروريات التي لا يستقيم النوع إلا بحفظها فهي «من لا يحصره العقيدة لرئيس المحدثين الصدوق رحمه الله» و هي باب علق تحريم الكفار من «الوالي» بل يخصص «بما فيه»^(٢٥)

٣٧ «كتب علي بن موسى الرضا إلى محمد بن سنان فيما كتب من جواب
سنان»

٣٨ حرم الله قتل النفس لعدة أسباب العنق في تعليله لو فعل و ماله و قد
التدبير

٣٩ و حرم الله قتل عقوق الوالدين لما فيه من الخروج من التوفيق لله عز وجل و التوفيق
لوالدين و كفر العمة و إبطال الشكر و ما يدعو من ذلك إلى قتل السل و
انقطاعه بما في العقوق من قلة توفيق الوالدين و العرفان بحقوقهما و قطع الأرحام
و الزهد من الوالدين في الولد و ترك التربية لعدة ترك الولد بينهما^(٢٦)

٤٠ و حرم الله الرب لما فيه من الفساد من قتل النفس و دمار الأسباب و ترك

(٢٥) مصابيح و معاصد في ضروريات كلّي سجّله (أي نفس فعل حسن و عرص و مال) كه أحكام
شرعيه كلّي بدان تحليل می شود. محصور ساخته شد پس حرم هر کدام از آنها بدین جهت است
که داری آن کتاب ضروری است که نوع هر به حفظ آنها استوار می شود
در کتاب سیرت پس لا يحصره العقيدة، لئلا يتركها من محذورات شيخ صفور رحمه الله تعالى عليه
و نیز در باب عدل بحریم لکن اکثر از کتاب گزینة دواعی، ما یجب من کما یلیق به فعل ترک کتاب
پیشین آمده است.

(٢٦) تمام علی بن موسی الرضا. در پاسخ به پرسش های محمد بن سنان، چنین توضیح که
خدای عزوجل هر چه را به جهت آن که اگر حلال می گشت مصلحت بر انسان و مایه دنی و عبادت
آنان را موجب می شد حرام فرمود

و خدای عزوجل وندس را حرام فرمود: چرا که در آن سلسله خدای عزوجل و وندس و کفر
بمعصی است و ابطال شکر و کفر و انقطاع عدل از آن روی که در عقوق وندس، روح بهادری به
وندس و حق سلسله و قطع رحام بهمه و بیعدلی آن است که وندس به سبب آن که هر روز بر
بسیار بدایان خود دژی می کند، از دلش فرود و تربیت آن اعیان و درود

التربية لا ظلمل وفساد الموريت وما اشبه ذلك من وجوه الفساد
وحرم الله - بحر هدف المحصنات لما فيه من فساد الأساب وبعي الرند و
إبطال الموريت وترك التربية وذهاب المعارف وما فيه من الكيان والعلل
التي تزدي إلى فساد الحلق^{۲۶}

و حرم الله اكل مال البسم ظلماً لعمل كسره من وجوه الفساد أوّل ذلك
يد كل الإنسان مال البسم ظلماً فقد نعان على قتله يد البسم غير مستغن و
لا متحمل لفساده ولا فائده بشأن ولا له من بعموم عبده و بكنبه كعباد والديه
فاد اكل ماله فكانه قد ضلّه و حثّره إلى الفخر والفاقة مع ما حرم الله عليه و
جعل له من المعصية في قوله حرام: «و ليجش قسین نو» نوا من جنسهم ذرئاً ضعافاً
خافوا عليهم فليخو الله وليخو قولا سيماً و تقرب إلى حرم الله ان الله - بحر
وعد في اكل مال البسم عمودين عموده في الدنيا و عقوبه في الآخرة فهي
تحریم مال البسم مستغناء التبه و مستغالة لفساده و السائمة بعباد ان بهبهم
ما اصعب لما وعد الله - بحر فيه من المعصية مع ما في ذلك من طلب البسم
بشده اد اترك و فرغ النعفاء و العداوة و النعفاء حتى تتأخر^{۲۷}

و حرم الله التبرير من الرحمة لما فيه من التوهن في الدين و الاستحسان

(۲۷) و حدوده و ما را حرام هر مورد به دلیل هتادی که در آن است و موجب فعل نفس و او میان نفس
مسئله می شود و ترک برکت کوفتکان و فساد مراسمها و هتادی دیگر و این هت
و حدوده بر وجهی که به زبان سوره در و احرام هر مورد در این است فساد مسیحا می شود و بهی
وند و مسیحا و ترک برکت کوفتکان و او میان نفس معروف و گناهان کسره ای که در آن
است و عذاب دیگری که موجب فساد مردمان است

(۲۸) و حدوده خوردن مال بسم را که از روی ظلم و به ناحق باشد حرام هر مورد به عذر بسیاری که
هتاد در بی دارد اول آن که چون کسی به ناحق مال بسم را بخورد در واقع بر وجهی که برکت
حسمه است بر بسم به خود میکی و می یازد بسم و کسی هم چون و اندیش او را بر عهد
گردد ندارد پس چون کسی مال او را بخورد مانند این است که او را کسبه و به هر و می خری
کنانده است علاوه بر این حدوده پس عمل را حرام کرده و مراسم محاربات نجیب فرموده که
می فرماید «کسانی که می رسد کوفتکان تا بول از آنها باقی ماند بر دست مردم شوند پس

بالمسئل منسوب به و ما منه عليه و الائمه العادله ... و ترك نصرتهم على الاعداء
و العتوية لهم على يكلوا ما دعوا اليه من الافرار بالبريدين و اظهار العدل و
ترك الجور و امانته الفلاد و لما في ذلك من حره العدو على المسلمين و ما
يكون في ذلك من السبي و القتل و ابطال حق الله على غيره من الفساد ...
و حریم الله على المنعرب بعد الهجره المخرج عن الدين و ترك المولاه
الانبياء و الصحیح عليه السلام و ما في ذلك من الفساد و ابطال حق
كل ذي حق لا لعدو سكتي البدو و لذلك لو عرف الرجل الذين كانوا
لميجر له مساكنه اهل الجهل و الحرف عليه لانه لا يؤمن ان وقع منه ترك
العلم و الدخول مع اهل الجهل و الضماني في ذلك *

نادر و حد سیرسد و معنی به اصلاح و توسی گویند و راه عدالت بودند (نساء / ۱) و بر امام
ماوراء النهر ... هر مورد حدیث خود را مال سیم را دو محسوب میداد هر مورد محو می در دنیا و
محو می دیگر در آخرت.

پس در بحریم مال سیم، نهای سیم و اسفاس مر خود را میباید و آیدگان از رجه میروید
سالم باشد از آن روی که حدیث بر حدیث خود را مال او محسوب میزد هر مورد سب و علاوه بر
پس، خود را مال سیم سب می بود که خود را به سب می رسید که سب را که بر او سب در میاد، به
تعام بر خود حساب و کسه، عذوب و سبسی حاکم گردد و در سب به میباید و سب می رسید
(۲۹) و حدیث هر از جهاد را حرام هر مورد بر به و لفظی است سب می بود و سایر انصاف است
و سلامه عنهم و انشان عادل ... کوچک کرده می بود و برای نشان علیه دشمنان ترک می گردد
و دیگر پس که دشمنان که دعوت مسلمانی و انشان به افرا بر روست و اظهار حق و ترک سب و
بر میان بر دین صادر کرده اند، به محو می رسید، و بر دین بر مسلمانان جاری می بود
و قتل و عارب و ابطال حق خدای سبحی و هانهای دیگر لازم می آمد

(۳۱) و حدیث نشان عارب حدیث خود را حرام هر مورد جد در آن خروج بر دین و برای نکردن لبا
و حجاج الهی عليهم نصر انصاف است که پس سب و هناد در خود دارد و ابطال و انشان سب
حق هر دی حق را، به آن که علب حریم، سب می در میباید، و از این رو، چنانچه کسی به
دین و هنامی خود و نشان معرفت ملد بر او حاکم است که با اهل جهل و نادبی زندگی کند در
سانی که بر سب لفظی [بر او می رود] و بر او از این خطر پس سب که معرفت و عدم خویش
[به دین] را ترک کند و با اهل جهل در می لفظی معاند

و عليه تحريم الرب لما نهى الله عنه ولما فيه من فساد الأموال لأن الإنسان إذا اشترى الدرهم بالدرهمين كان نفس الدرهم درهماً ونفس الآخر باطلاً فبيع الرب وشراؤه وكسب على كل حال على المشتري وعلى بائع فحظر الله مفسد عمى العبد الرب لعله فساد الأموال كما حظر على السعد أن يدفع ليه ماله لما يتحول عليه من إفساده حتى يؤسس منه رشده فلهذه العدة حرم الله مفسد الرب وبيع الربا ببيع الدرهم بالدرهمين

و عليه تحريم الربا بعد البيه لما فيه من الاستحفاف بالمحرم المحرم وهي كبيرة بعد البيان وتحريم الله مفسد لها لم يكن ذلك من الاستحفاف بالمحرم الحرام والاستحفاف بذلك دخول في الكفر^{٣١}

و عنه تحريم الربا بالنسبة لعدة ذهاب المعروف وتلف الأموال و رغبة الناس في الربح وتركهم للمرضى والفقراء من مفسد المعروف، ولما في ذلك من الفساد والظلم وقناء الأموال^{٣٢}

١ صندوق (ابو جعفر محمد بن علي بن حسين بن موسى بن بابويه قمي)، من لا يحضره الفقيه، ج ٣، ص ٣٦٩-٣٧٠، ط النجف الأشرف

(٣١) و سبب حرمة ربا، نهى جدای مفسد و فسادی است که در اموال مردم می آید، در جوان سال درهمنی را نه دو درهم بخرند نهایی است درهم، درهمی من منسوب و مملو باطل است پس خرید و فروش ربا در هر حالی بر خریدار و فروشنده، بایده و نایده است. از این رو، جدای مفسد ربا نه جهت فساد که در اموال مردم می آورد درندگان مصروع ساخته؛ همچنان که مصروع ساخته است که اموال شخص بجهت را بازمی که بهود ساخته بشود بدهد، چه حریف آن می رود که در باده کند پس این است علت آن که خداوند مفسد ربا و فروشنش درهمی نه دو درهم را حرام فرموده است و سبب محرم ربا من از پس کوچک کردن حرام محرم است که از نکات این عمل من بر سبب و تحریم خداوند مفسد گشایی بزرگ باشد و این عمل را سبب، هر کوچک کردن حرام محرم بیسبب و کوچک شدن همان و دخول در کفر بر همان

(٣٢) و سبب محرم ربا در سبب (ناخبر بر ذلت نهی)، از میان دهن معروف و تلف شدن اموال و منهای گرس مردم نه سود و برگ هرج، (لعمره) با این که هر من دهن بر اعمال یک است، و فساد ظلم و تباهی اموال که در آن است

وهي «الفقيه» أيضاً

٢٨

٢٩

«عن جعفر عن ربه بن علي . قالت قالت فاطمة .^١ في خطبتها في
معنى فذلك لله بكم عهد فدمه الكرم وبه استعملها عندكم كتاب الله به
بصائر واني مكشفتة سرائره وبرهان مجليه ظهوره مديم لبريه استماعه و
فائد لي الرضوان أنساع مؤداه الي الجاه لتساع به تبيان حجج الله بمسوره
و محارمه المحذوره و فضائل المندويه و حملة لكافه و رخصه الموهوبه
و شرائعه المكتوبه و بيناته العجاليه فعرض الله الإيمان تظهراً من الشرك و
الصلاة تربها عن الكبر و الزكاة رمله في الرزق و الصيام بيئاً للإصلاح
و الحج نسبة للدين و العدل تسكياً للمعروف و القلاع نظاماً للدين و الإمامه
لنأمن العرفه و الجهاد عزاً للإسلام و الصبر معونه على الأسباب و الامر
بالمعروف مصلحه للدين و بر الوالدس رفاه عن السخط و صلته الأرحم
مساء للعدد و النصاص حثاً للنداء و الوفاء بلاندر تعريضاً للمعمره و ترفيه
المكاييل و المورس تعبيراً للعباده (بعبارة للمحضر ط) و قدف المحصنات
حججاً عن الله و [ترك] السرفه بجائاً للعلمه و اكل لقوان نسامى بحاره من
القديم و العدل في الأحكام أساساً لفرعه و حرم الله الشرك اخيراً بالبريه
فانشروا الله حتى يعتاده فيما مركبه الله به و لنهر عما بهاكم عه .^٢

١ صندوق ، بوجعفر محمد بن عبي بن حسين بن موسى بن بابويه قمي ، من لا يحضره الفقيه ، ج ٣ ،
ص ٣٧٢ ، ط النجف الاشرف

(٣٣) و قد من لا يحضره الفقيه بر آمده است

«از جعفر از ربه بن علي . که فرمود مادرش فاطمه . در خطبه ای در مصای فداک فرمود .
در پس سما برای حدیث عهدی لب که آن را برای سما پس فرستاد و عده ای که آن ها را بین
حما گذاشت کتاب خدا که بهتر من آشکار است و آیات آن مهملی هائش را منکشف می سازد
و برهانی لب که معجلی لب ظهورش و برای همیشه مردم آن را گوی می دارند و آن کتاب
بروسس راه حوی رسول می برد و برولس راه حوی معاب می کنند در پس کتاب همدی
محبت های مولی حدیث و همدی محارم بر حدیثی او و هائل سنده اس پس عده
سب و همدی حمله های آن کافی و رخصه های آن موهوب و سرلع آن مکتوب و بینات آن

- ۵ و فيه عن أبي عبد الله
- ۵۱ «أما حرم الربا كذا بمنعوا من مئان المعروف»^{۳۴}
- ۵۲ و فيه عن أبي جعفر.
- ۵۳ «أما حرم الله به حرم الربا لما ذهب المعروف»^{۳۵}
- ۵۴ و فيه أيضا
- ۵۵ «سأل هشام بن الحكم فبأن الله عس عليه تحريم الربا فقال إنه لو كان الربا حلالاً لترك الناس التجارات وما يحياؤون إليه فحرم الله الربا ليعز الناس

رویس است پس حدیث بدان وانه حافظ عظیم از سرک، و سایر دارای سربد از کسر و رکاب در
دیدی در روی و روزه را است برای اخلاص و حج را سربندی بری دس، و عدلت را استکس
دلها و طاعت را نظام برای ملت، و استیاب را موجب عدم بهره و جهاد را حرب برای اسلام، و
صبر را کمک بر استقامت و لبر به معروف را برای مصلحت عموم، و سگی به ولدین را جبری
بر سطح حداد و صلای ارحام و موجب بکسر خمیصه، و قصاص را احتیوگری از خوردن و
وفای به پدر را برای در معرض محرت قرار گرفتن و ترسیدن ستمها (الوداد و دوری، و مؤوس
در صور نهدهی به سوی ناگنیها و ترک بهمت به زمان مومنه و ملج و من حدیث، و ترک،
حرف و موجب عفت و (ترک) خوردن مالهای منعم را برای جلوگیری از ستم و عدلت در
تکام را موجب انس رعیت هر و داد و حدیث برای اخلاص به و موجب سرک را احرام ساحت،
پس نغرای لهی سه کسد آن جان که ساسه است در آن چه را که حد سمارا به آن فرمان داد
و از آن چه که شمارا بر حذر داشت بر حذر نداشت

(۳۴) صدوق (ابو جعفر محمد بن علی بن حسن بن موسی بن یحیی بن عقیق)، من لا یحضره الفقیه، ج ۳

ص ۵۶۶، نشر مجلسی، ج دوم ۱۴۱۳ هـ ق

همچنین در همان کتاب از امام صادق علیه السلام نقل است که فرمود:

ربما حرام کسب ما حلال از امثال به جرعهها و صنایع حلال و معروف باز تعلیم

(۳۵) صدوق (ابو جعفر محمد بن علی بن حسن بن موسی بن یحیی بن عقیق)، من لا یحضره الفقیه، ج ۳،

ص ۵۶۶، نشر مجلسی، ج دوم ۱۴۱۳ هـ ق

حدیثی دیگر بر در آن کتاب از امام باقر علیه السلام نقل گشته که امام فرمود حدیثی بر سر زبان حرام
فرمود تا معروف از میان برود

من المحرم إلى المحال والتجارات وإلى البيع والشراء فيمنع ذلك بينهم

في القرض ^{٣٦}

و هذا المبحث في الوافي

٥٦

« ولتحريم الربا عليه أجرى دكرها بعض أهل المعرفة حيث قال كل الربا

٥٧

اسره حالاً من جميع مركبي الكيفيات فان كل مكتسب له توكل ما في كسبه

فلبلاً كان أو كثيراً كالنجر والربح والمصرف لم يعترو برأفهم بعملهم

ولم يعتري لهم قبل الاكتساب، فهم على غير معلوم في الحقيقة كما قال

رسول الله ﷺ «بي الله ان يروق المومن الا من حيب لا يعلم» و اما اكل

الربا فقد عتري مكتسبه و رده و هو محجوب عن ربه بنسبه و عن رده

بنعيبه لا يوكل له اصلاً فوكله الله ينظر الى نفسه وعنده و امرجه من حنطه

و كآله فاختطفه العجن و خيلته فيوم يوم القصاص و لا رمته بسد و بين

الله و رده كسائر الناس المرتبطين به بالتوكل فيكون كالمصروع يدي منه

الشيطان فيضبطه لا يهتدي إلى مقصد ^{٣٧}

فإذا دريت ان أفعال العباد متصفه هي نفس الأمر بالحس والعج يعطيين يقول ان

٥٨

٣٦) صدوق (ابو جعفر محمد بن علي بن حسن بن موسى بن طلحة هـ) من لا يحضره الفقه ج ٣

ص ٥٦٧ نشر جامعهي مدرسي ج دوم ١٣١٣ هـ

حاشا که در آن کتاب حریم آمده است همان من حکم بر امام صادق (ع) از حد تحریم و ما

برسد. حضرت فرمود: اگر و ما حلال می بود مردم بخواب و حرفهای مورد بار خویش را

بر کسی می گفتند پس خداوند و ما را احرام فرمود ما مردم از حرام نه سوی حلال و نجاسات و حریم

و فردوس روی و رید و دروس ما هر چه نصیب داند مرسوم شود و باقی بماند.

٣٧) حصص کاشانی (محمد حسن الوافی) ج ٥ حصص ٦١ و ٦٢ ١. نشر کتاب حلهي امام ميرزا موسی..

ج لک ١٣٠٦ هـ

و فیص در «وافی» گفته و برای تحریم و ما اغلب دیگری هم حسب که بعضی از بدل معروف آن

و تکر کرده اند چون که فرمود خورشیدی و ما حاشا از همه ی مرکب گشایان کرده بشر است

چون صاحب هر کسی یک نحوه توکل در کسی کم یا زیاد مطرح است مثل باخر، کشاورز، و

صالحان حرفه که بر روی آن راه حصول خود نص می کند و قبل از کتاب هم در روی آن نص

الأحكام المتعلقة بها تكون على خمسة أقسام لأن الحس ينقسم إلى أحكام الأربعة
بواجب والمدوب والمباح والمكروه، والمباح حرام فقير أحكام الحس مع المباح
حسبه ووجه المحصر كما هي «المجلد» و«شرح المنجريد» للعامة»^{۳۸}

إن العمل عند حدوث الفعل إما أن يصح بوصف رائد على حدوثه أو لا يصح به غير
بحدوث و الثاني حركات غير العاصد كالسهمي والنام والاول لا يحل ذلك الوصف
بما جرم العمل بالغيره منه وهو المباح وإلا فهو الحسنة الحس. إن رجع جانب الفعل
إلى حد يمس العمل من تركه فهو الواجب وإلا فمدوب و إن كان راجع الترك رجحاناً
لا يصل إلى المباح من فعله حتى يفسد العمل منه فمكروه و إن تساوى طرفي العمل والترك
فمباح فالمباح ما كان على حد يفسد العمل منه بحيث يدمر فاعله و يحسن ما ليس كذلك
فالموجب منه ما يحكم العمل موجب المدح لماعله و الدم لتركه و المكروه ما
لا يستحق بدم بفعله و يستحق المدح بتركه و المذب ما يستحق المدح بفعله و لا دم

بدمه است حد بتركه رسول الله: «... هر مورد حدیثی ما دارد که به موسی دوری دهد هر از آنجا
که می داند و اما حوریده ای را که کسب و ردفس و معنی می کند و بدالو به حورس و بروردگار
معصوم است و به نفس کرم از دوری لب در صحاب است و اصلاً برای و بونکی به حد
بست پس حدیثی ما هم او را به حور و عطس و آندسته و او را حفظ و کفایت برود کرده
بست پس حتی او را عکار و عطس را علف می کند و در روز عاصف معصوم می شود و حال
این که هیچ رابطه ای پس او و پس حدیثی است به خلاف دیگران که بر بناس بونکل با حد ارتباط
درید پس حوریده ای را بدل آدم مصروع و صرع گرفته ای لب که سلطان و رامش کرده پس
و را دیوانه ساخته یا هر گز به معصدی راه نباید (با این حدیث روایت من است که باهم که احکام
و محبت با حرام بر مصالح با علف منی است)

(۳۸) پس حال که سکار گسب که افعال مدگان، به واقع مصعب به نفس و هیچ عملی لب، می بودیم
مگوسم که احکام معطی به لب افعال جر بر سج هم لب مدس هر که حس بر چهار قسم است
که عاربت و لب: مدوب، مباح و مکروه هیچ را بر لب لب که هم لب که عاربت بر
حرام است پس موضوع احکام حس، اضافه بر قبیح، بیح است
علت حصر احکام در سج حکم منکوح جان که در کتابهای تعلیمی و شرح بحرمد آمده به
بیان دل است

- هي تركه و المباح ما لا يستحق فعله و لا تركه مدحا و لا دما^{۶۱}
- و يعلم ان هذا التفسير منطبق على تقسيم الفضايا الثلاث العقلية أعني الوجوب و
الإمكان و الامتناع. فإن الواجب لما كان راجح الفعل ممتنع من تركه كان نظير الواجب
لدائه الذي هو راجح الوجود غير جائز لعدم^{۶۲}
- و الحرام لما كان راجح الترك غير جائز فعله كان كالمتنع الذي هو راجح العدم و
لا يصح وجوده^{۶۳}
- و مستدوب لما كان راجح الفعل مع جواز الترك كان كالمتمكن الواجب بعلته مع^{۶۴}

(۳۹) چون علی بر اساس حادث می‌شود یا جسی است که عمل آن را به حسی اضافه بر حدوث
می‌کند و یا غیر مرکبات بعضی سطحی و کسی که در حوال است از نوع دوم است
نکون نوع اول که در آن علاوه بر حدوث، حسی دیگر بر حادث می‌شود یا جسی است که عمل
به حرم و بعضی از آن میسر است که این را صحیح گویند. و یا جسی است که در این صورت آن
و حسی شوند.

حسی بر اگر به گونه‌ای باشد که عمل ترک آن را منع می‌کند و است است و اگر حسی باشد
مستحب. حال، اگر ترک آن دارای روحانی باشد که به حدیث برسد، مکروه است و اگر فعل و
ترک، مصلحتی باشد، مباح است.

سایر بر، هیچ همان است که عمل به گونه‌ای از آن میسر است که فاعل را مستحب می‌کند؛
بر خلاف حسی که چیزی نیست.

بسی و است، حسی است که عمل بر وجوب مدح فاعل آن حکم کرده، ترک کننده بی و مذمت
می‌کند و مکروه، حسی است که فاعل را استحقاق دهم و نکوهش مستحب و نکس ترکش در
حور مدح و سیاسی است و مستحب. حسی است که فاعل بر حور مدح و سیاسی است و بی
ترکش را مذمتی باشد و بالاخره مباح آن است که به تمام و به ترکش، مستحق نکوهش و بر
مدح و سیاسی نیست.

(۴) باید دانست که تقسیم فوق بر تقسیم سه‌گانه‌ی قضایای عقلی یعنی وجوب، امکان و امتناع منطبق
است حد از آن‌ها که فعل و است فاعل راجح است و ترکش ممتنع، نظر و است بدانند است که
و حدوث راجح است به گونه‌ای که عدم در آن راه ندارد.

حرام بر و آن‌ها که ترکش راجح و فعلش غیر جائز است. چون متنع می‌ماند که حتمی راجح
است و وجودش ممتنع.

جواز العدم عليه باعتبار ذاته^{۶۲}

و المكروه لما كان راجح الترك مع جواز العمل كان كالممنوع بغيره فإنه راجح العدم مع جواز الوجود باعتبار ذاته^{۶۳}

و المباح لما كان مساوی طرقي العمل و الترك من غیر ترجیح لأحدهما كان كالممكن الصرف الذي لم يلاحظ معه علة الوجود و لا علة العدم^{۶۴}

فإذا علمت في هذه المقدمة أن الأحكام الخمسة مبنية على المصالح و المصلحت نكاته في الأشياء و أفعال العباد و حرّم هذه لمصلحته و صرر و نحلّ ذلك لمصلحته و مباح و ما حرّم فهو مباح في نفس الأمر و أن ارتكاب المصالح و المعاصي بعد الإنسان عن الله عزّ و جلّ و بوجوب الحرمان و عن كماله الاتق له و كذا الاحوال بانوجب و لا ريب أن به المصالح واجبة في العمول لأن الدنوب مسموم مهلكة فيجب عليه عفاً و سرعاً أن يتوب إلى الله أني بعدم على ترك الواجب و فعل المباح في المعاصي لمصلحة و أن يعزم على ترك المعالوفة إليه^{۶۵}

(۶۱) هم محسوس مستحب بر حوقل محاسن راجح و تركه حائل لست، ممكنی را می‌تواند که به وسطی عین و حوقل مایه، اگر چه به اعتبار دانی، تحول عدم بر آن حائل لست

(۶۲) و مکروه، چون که ترک واجب را در هر حال حائل لست، ممکن نیست، مگر به لست و بر آن واجب محسوس لست که وجودی به اعتبار ذاتی حائل لست

(۶۳) مباح بر که حق و ترک، بر غیر ترجیح، مساوی لست، ممکن صرف لست که به عین وجود و به علت عدم به آن ملاحظه نگردد

(۶۴) حال در بر مقدمه دانسته شد که احکام پنج گانه، بر مصالح و مصلحتی که در لست و افعال مردم نهفته، مبنی لست هر عمل حرّامی به جهت مضرت و رسانی که در بی دارد حرام لست و بر هر عملی که حلال گشته، به جهت منفعت و سودی لست که در آن لست آن چه که حرام گردد ذاتاً مباح لست، و ارتکاب معاصی و مصلحت، انسان را از حقایق عبور ساخته، موجب حرمان بر کمال سائیه و ناسیه ای را می‌گردد و هم محسوس لست لعلّال به واجب و سنگ مصلحت که دفع ضرر و زیان به حکم عین واجب لست، چه گناهان، عمومی مهلكند و باید انسان به حکم شرع و عین به وسطی بویّه از آنها مصون باشد به عاریت دیگر بر ترک واجب و کنار رست و ناسیدی که در گذشته بحام داده سخنان سود، و عزم بر احرام کند که بدان بازنگرد

- ٦٧ هالتوبه واجبه لدفعها الضرر و لوجوب الندم على كل هيج لمحقه او إحالة ماواجب
 ٦٨ و على هذ المحقق يستمد هوريه وجوب التوبه أيضاً كما لا يخفى^{٢٥}
 ٦٩ و إنما قلنا «و لوجوب الندم على كل هيج» ليشمل الدليل بصعائره لو اعترض
 معترض أن هوبنا «لدفعها الضرر» لايشمل الصعائره^{٢٦}
 ٧ و قال بعامة شيخ الهادي: كما هي «رياض المسالكين»
 ٧ «لارب في وجوب التوبه على الضرر» فإن الدوب بممرله الممره المعصره
 بالمدن و كما يجب على شرب السد المبادره الي الاستمرار، تلافاً لبدنه
 المشرف على الهلاكه، كذلك يجب على صاحب الدوب المبادره الي تركه
 و التوبه منها، تلافاً لبدنه المشرف على الاصعاعال فالد و الاختلاف في
 أصل وجوبها سمعاً لشر الصريح بها في القرآن و الوعد و المعتم على تركه
 فيه قال مقرر: «يا أيها الذين آمنوا توبوا الي الله توبه نصوحاً» و قال: «و من لم يتنبه
 فاولئك هم الظالمون» و إنما الخلاف في وجوبها عنداً فليبه المعتزله بدفعها
 ضرر العتاب^{٢٧}

(٢٥) هوري بودن وجوب توبه

بسی توبه بری دفع ضرر و بر سببش بر انجام هر فعلی صح یا لغال نه واجب لازم و واجب
 نسب و از آنجه گفته شد چنانکه بدلت وجوب هوری بودن توبه بر استفاده می گردد
 (٢٦) پس که گفتم «و بر وجوب سببش بر انجام هر فعلی صح» برای آن است که گناهان صغیره را بر
 مدخل شود و راجحه مناصحه من میگوید استدلال شما که در آن میان گس که توبه بری
 دفع ضرر لازم است، ممکن است شامل گناهان صغیره نشود
 (٢٧) علامه صح بهائی: (١١). چنانکه در ریاض المسالک (١٢) آمده می فرماید:

بسیکی نسبت که توبه، به هور و حسب است؛ چه گناهان به مریه دی سببی هستند که به بدن
 نسبت و ضرر می رسانند. و چنانکه بر کسی که حتم خورد، لازم است مبادرت کند به
 سبوع یا بدن در سرف مرگ خویش را بعباد دهد. بر گناهکار بر واجب است به ترک
 گناه مبادرت ورزد یا بدن خود را که در سرف مایه است دهانی محسد، و البته حلاقی
 در اصل وجوب توبه به فعل صح است چه بدان صریحاً در قرآن امر شده و بر برکس
 وعید آمده است که حدای مایه فرماید: «ای مومنان! به سری حدای، توبه کنید؛ توبه ای

و هذا، كما لا يخفى لا يدل على وجوب التوبة عن الصغائر ممن يعجز عن
الكبائر لأنها تكثره حيسد ولذا ذهب البهشمي^{۳۸} إلى وجوبها عن الصغائر
سواءً لأعمه^{۳۹} نعم الاستدلال بان الدم على الصبح من معصيات العمل
الصحيح يعم الفاسقين^{۴۰}

و اما ضرورة الرجوع بعد صرح به المعتبر و قالوا: يفرم بتأخيرها ساعة ثم
آخر تعجب التوبة منه ايضاً حتى ان من سحر توبه عن الكبيرة ساعة واحدة
بعد فعل كبيرتين و ساعتين ربع كثير الاوليان و ترك التوبة عن كل منهما و
ثلاث ساعات ثمان كبائر و شكك و استحبوا برفائيلهم على وجوب التوبة
لكنهم لم يدكروا هذا التخصيل فيما راسد من كتبهم الكلامية^{۴۱}

صوح^{۴۲} (احرم/ ۹) و بر فرماید: «و آنکه توبه نکند از ستمکاری باشد» (احرم/ ۲) و
وینک اختلاف نظر در آن است که آیا توبه به بدل عمل بر واجب است یا خیر؟ مصریه^{۴۳} بر
دلیل این که توبه دفع ضرر حساب می‌کند به عمل واجب دانسته‌اند

(۴۸) بهشمی یکی از فرقه‌های مصریه و سرور الوهاسم عندالسلام^{۴۴} بر علی حاتمی^{۴۵} رد
(سوقای ۳۲۱ هـ ق)

(۴۹) چنانکه بدست این بدل دلائلی مدور بر وجوب توبه از گناهان صغیره بر ی کسی که از گناهان
کبیره احتیاج می‌ورود از این روایت که بهشمی بر آن وجه‌اند که توبه بهایه بدل سبع واجب
است و عملاً نمی‌بر آن موجود است لیس می‌توان گفت استدلال به این که بتجلی بر حق صبح
معتضای عمل سلیم است، هر دو قسم را شامل است

(۵) سعد علی حاتمی (صدرالقدس مدنی سرازی)، رصاص لسانکس، ج ۲، ص ۳۸۲. بر جامعہ‌ی مدرّسین
ج ۹، ۱۲۹ هـ ق

مصریه به صراحت، فوریت وجوب توبه را معتقدند و چنین می‌گویند که: حتی اگر یک ساعت به
تاخیر افتد بر خود گناهی دیگر باشد که توبه‌ی از آن سر لازم است چنان که اگر گناه کبیره باشد
و توبه، ساعتی به تاخیر افتد، دو گناه کبیره لحاظ شده است و اگر دو ساعت تاخیر بدارد، چهار
کبیره لحاظ داند است که دوای لژی و ترک توبه‌ی از هر یک از آن دو می‌شود چهارتا و اگر
به ساعت تاخیر بدارد، هشت کبیره بر یکت شده و شکداً می‌توانستیم بگوییم بر وجوب فوریت
توبه معتقدند؛ یکی چنین تفصیلی که مصریه بیان نموده‌اند در کتب کلامی بیان نداده‌اند می‌شود

ثم إن تنويه عن الذنوب يكون على صور تختلف بحسب أحوال المعاصي و ذلك كما هي «سرح التجريد» للعلامة و «المجلد» لأبي جمهور الأحمدي و «إحياء العلوم» لبحراني و غيرها من الكتب الحكمية و غيرها. إن التنويه إما أن يكون من حيث يتعلق به حقه بغير حاشته أو يتعلق به حق الأدمي و الأول إما أن يكون من فعل مباح كشراب الخمر و الرمان أو إحتال بموجب ترك الركاء و الصلوة فالأول يكفي في التنويه منه بدم عليه و العزم على ترك العود إليه^{٧٦}

و أما الثاني فيختلف أحكامه بحسب الموازين الشرعية، فإن الدم إذا لم يكن مستسماً لأمر آخر يدرم الإتيان به سرعاً كدس الحرير و شرب الخمر و سماع العشاء كفي بدم عليه و العزم على عدم العود إليه و لا يجب سوى ذلك و إن كان مستسماً لأمر آخر من حقوق الله أو من حقوق الناس مالياً أو غير مالي وجب مع التنويه الإتيان به منه ما لا يند مع التنويه منه ذنوه كالركاء و منه ما يجب معه القضاء كالصلاة و منه ما يستغفر عنه كعبدين و هذا الأخير يكفي فيه الدم و العزم على ترك المعلومه كما هي فعل المباح و إما يتعلق به حق الأدمي فيجب فيه الخروج إليهم منه فإن كان أحد مال وجب رده على مالكه أو على ورثته إن مات و لو لم يمكن من ذلك وجب العزم عليه و كذا إن كان أحد عديم و إن كان فصاحماً وجب الخروج إليهم منه بأن يسلم نفسه إلى أربابه المصنول فإما أن يعتدوه أو يعتموا عنه بالدب أو يدويها و إن كان في بعض الأعضاء وجب تسليم نفسه لبعضهم منه في ذلك المصنول إلى المستحق من المحقق عليه أو الورثة. بل في حقوق الناس غير المالية إن كانت غير حد كعضاء العوانت و صوم الكفارة و نحوها

(٥١) تقسيم سيده لاعتبار أوضاع كفاية

نويه به من أعمار كه گناهان و معاصي مختلف و دیگرگونند. دارای لوازمی است در کتاب سرح «تجريد» علامه و سر کتاب «مجلد» ابی لی جمهور احمدي و «الصلاة لعلوم» بحراني و دیگر كتب كلامی آمده است كه نويه يا از گناهي است كه متعلق به حق خاص خداي متعال است و يا از گناهي است متعلق به حق انساني گناه كه گویدی اول بر ما عارت از لعان هني صح مانند سرب خمر و زناست و يا ترك عملي واجب چون ركات و نماز برای نويه از قسم اول بسمی و بر عزم حرم بر آنكه دیگر بدان خود را آلوده نكند كافي است.

يجب الإتيان بها مع القدرة كالمالية و إن كان حداً فالمكلف محبب بين الإتيان بذلك الأمر و بين الاكتفاء بالنوبة من الدب المستنبح له فالمكلف محبب في الحدود إن شاء أقر بالدب عند المحاكم ليعدم عليه و إن شاء سبره و اكتفى بالنوبة فالحدا حينئذ عليه إن تاب قبل قيام اليته به عند المحاكم^{۱۵}

(۵۲) بكن قسم يوم رايه حسب قولن سرعي الحكامي لب خاص در گاه گناه از لفظي است مانند بوسیدن لباس حریر برای (مردان) سرلجوری و گوس دادن به عبا که برای بوده ای از آن نری دیگر که سر عا لازم باشد حر سبغی لازم است و گاه دیگر گناه از لفظي است که در آن حر سبغی ادای حقوقی عدل و حقوقی مردمان بر مانی یا عمر مانی لازم است در این صورت، با کسی همراه یا بوی، عملی مربوط بر به انجام رسد مثلاً کسی که برک رکاب کرده است، با کسی علاوه بر سبغی، رکاب خویش را بر دلعت کند، عبا که بازگردد و سر به هنگام بوی، هضای بملزهای برک شده لازم است و بی بملز عصبی بملز برک شده، هضای آن لازم است و بها سبغی و مصمم بر عدم برک در آمده کفایت می کند برای بوده از گناهی که مربوط به حق سبغی است، با کسی به گونه ای حق شخص به او ادا شود اگر حق، مانی باشد، مال به صاحب حق و حلیه در هند حساب است به وریدی بر دلعت گردد و بی اگر شخص بوده کند، برای رد مان به صاحبی بکن مانی ندارد، فقط مصمم بر آن کافی است، و همچنین اگر حق که بر گرفتن است، حرری چون حد فدی (چشمه) باشد، و اگر هضای است، مانده به ادای آن اقدام ورود، ملاً خود را به او بای مصون تسلیم کند تا او را هضای و با تو بر دین یا بمون آن عفو کند و حلیه هضای در مصو لازم آمده با کسی خود را برای هضای مصو به محبی علیه کسی که حساب بر تو وارد شده و حصص با مال گسیه است) و با وریدی او تسلیم کند بکنه در حقوق غیر مانی مردم بر اگر خبری حر حد بر او لازم آمده باشد مانند هضای بملزهای هوب شده و با وریدی کلاه بر شخص لازم است در صورت امکان به ادای حق اقدام کند، چون حقوقی مانی و بی اگر حق، حد (مقصود گناهانی است که در سرع هضمی سلام برای مرتکب آن ها «حد» محسب شده است مثلاً برای گناه سر هفت، در سرع، حد قطع است در نظر گرفته شده است، اند ما وجود مرتظی خاص و محبب) باشد، او میان انجام دو جبر محبب است بدین ترتیب که با از گناه توبه کند و با حق را رد نماید سایرین شخص مکلف در تاب حدود اگر حواس می تواند مرد حاکم (سرع) اقرار کرده بدین اقامه ی حد شود، و با آن که گناه خویش را محسب کرده، به توبه اکتفا کند در مسحه حلیه پس از آن که علیه او مرد حاکم شده اقامه شود توبه کند حدی بر او نخواهد بود

و إن جسی علیه فی ذیہ ما ینکون قد فصله شہدہ اسیر لہ بها وجب برسانہ من الصال و رجاعہ عندا اعتمادہ بسبہ من الباطل إن لمکن ذلک فإن مات قبل السمکن أو تمکن مہ و اجتہد فی حل الشہدہ فلم یحل من نفس ذلک الصال فاعتاب علیہ لائقہ قد استخرج جہدہ^(۵۶)

و إن اعصاب أحدان بلع المعصاب اعصابہ یلزم علیہ الاعتدال عندہ إلیہ و الاستحصال مہ دتہ فوصل إلیہ مصرۃ العم فوجب علیہ إزالہ ذلک بالاعتدال مہ و الدم علیہ و إن لم یسلعہ لا یلزم علیہ الاعتدال و لا الاستحصال منه لائقہ لم یعمل بہ الماء و ہی کما المسمیین یجب الدم بہ مدبر لمحالہ الہی و الحرم علی ترک المعاودہ و کذلک الکام إن یسمع عیسہ کد قال عبر واحد من الإمامیہ و غیرہم فی العید^(۵۷)

و قال ابن ابي جمہور الأحالی فی «المجلی»:

(۵۳) در موردی مصاب شخص حلی، در اوساط ما دیں و مذہب شخص محض عیدہ لبہ؛ مانند آن کہ سہمہای دسی بر او اعانہ شود، کہ بر او گمراہ کردہ لب در حسن مولدی باید نور از ماد کد و از گمراہی و حلالی کہ موافق بودہ و عانی اس محض لبہ اگر لیکن آن باشد پس جہادہ شخص پس از نمکن ضرر و ما تمام محض خویش را در حل شہدہ متداول نہ کرد. لیکن کوشش و سعی اس بہ عانی برسد، عانی بر او متحمل بود و بر او سعی و جہد خویش را نہ کار بردہ لب (۵۴) دربارہی بوبہ از گناہ عیب ماند کہند اگر شخص مصاب شخص محض کہ گناہ عیب عیدہ از لحام بدہ لب) بر عیب ماحر کہبہ ماسی شخص مرکب گناہ عیب، از او عذر ہو بدہ، حلالیت مطلب جہ بہ وسطہی عینش او را دیگر و باز بست کردہ لبہ پس ماسی بہ عذر خویش و او و بشیمانی بر عیب، خطای خود را جبران کند

در صورتی کہ شخص مصاب از عیب آگاہ نگردد لب عذر حوالی و طلب حلالیت لازم شدہ و بر او و عیب لحام شدہ عم و دردی وارد شدہ لب تنک در اس قسم و ہم در قسم بیس اظهار سیمانی بہ درگاہ خدای حلہ از ماحرملی و محلی کہ از ہی و کردہ لازم لب؛ حال کہ ماسی بر عدم تکرار گناہ سر عزم حرم کند عیب مطلب در رجا کہ عیب شخص را می شود ہم مطرح لب. آنچه بیان گشت اعتماد بسیاری از وہی حقہی ملیہ و غیر آن رجا دربارہی گناہ عیب لب (۵۴)

- ۷۹ «و روی وجوب الاستغفار له»^{۵۵}
- ۸۰ یعنی بجنب علی المعصبات (علی التفاعل) الاستغفار للمعصبات علی المعصوب^{۵۶}
- ۸۱ و فی «الکافی» و «التمیبه» عن ابي عبد الله ... قال
- ۸۲ «سئل ابي ... ما كفارة الاعتاب؟ قال تستعمر الله لمن عتبه كفارة ذكره»^{۵۷}
- ۸۳ و فی «مجمع بیان» فی سورة الاحزاب فی قوله من ... «ولا یفتن بعضکم بعضاً»
- ۸۴ «و عن جابر قال قال رسول الله ... بآکمه و التمیبه و ان یعبه أشد من قرب ثم قال ان الرجل یرمی ثم یروب فیتوب الله علیه و یب صاحب الیمه لا یعمر له حتی یعمر له صاحبه»^{۵۸}
- ۸۵ و لیعلم ان الاثبات بما یمتدحه الذنوب من قضاء العتوب و أداء حقوق الله و الناس و غیرها لیس شرطاً و شرطاً فی صحه التوبة^{۵۹}

(۵۵) لی لی جمهور معنی محلی مراد لسانی فی تکلام و التحکیم و التصوف، ص ۵۱۲، ج سبکی
(۵۶) لی لی جمهور لسانی در «محلی» می گوید:

و مروی است که باید برای او استغفار کند حتی و اما است معاص (تفاعل) بری معاص (مفعول)،
استغفار کند

(۵۷) کنسی (محمد بن یعقوب) کافی معرب، ج ۲ ص ۲۴۴ سر لایحه ۱۳۸۸ ه. ق.
و در «کافی» و «سر» من لا یحضره الفقه، از ابو عبدالله، ایام صادق ... علی السند
بنا بر حدیث ... را بر محمد که «کفره ی عیب حسن»، فرمود: «هرگاه به ناد معصی که عیب
کرده، افتد، برای او از خداوند طلب عذر کند»

(۵۸) لی لی السلام طبرسی (فضل بن حسن)، مجمع بیان، ج ۹، ص ۵، ۶ و ۲ سر ناصر حمزوی،
چشم ۱۳۷۲ ه. ق.

و در «مجمع بیان» در تعبیر حوریه مشارکته ی حمران، در آنجا که حدای ملی می فرماید: «و
معصی و عاص معصی دیگر را عیب نکند» (حمران/۱۳) آمده است و از حمران علی است که
بنا بر حدیث ... فرمود: «از عیب بر حدیث ناخیز؛ چه عیب بدر از ریاست، حسن فرمود: «بردی که
و ناگردد و من و آن بویه نماید، حدیثی امرد یک عیب که در آن عاص شده معاصد، با مرود»
(۵۹) آیا لای حقوق خداوند و در حدیث صحت توبه نیست؟

- ٨٦ و لذا قال المحقق القموسي هي «الجريدة» بعد ذكر اداء الحقوق مطلقاً
- ٨٧ «وليس ذلك أجزاء»^{٦٠}
- ٨٨ يعني ليس تلك «أشياء أجزاء» حتى لا تصح التوبة بدونها لانتفاء بكل بدون
- الحرء
- ٨٩ «وحد» رد على المعبره لأنهم ذهبوا كما في «رباعين السالكين» في شرح
- صحيحه سيد الساجدين. «إلى أن رد المظالم شرط في صحة التوبة فعلاً»
- لا تصح التوبة عن مظالم دون الخروج عن تلك المظالم كردة المال و
- الأسيراء منه و الاعتذار إلى المصائب وستر حوائج ال بلعه العيب و سحر ذلك
- و ذهب أصحاب الإمامية و ذهبهم الأسعريه إلى أن ذلك واجب برأيه
- ٩٠ لا يدخل له في التوبه على ذنب آخر^{٦١}
- ٩١ قال الأمدني «أنى بالمظالمه كالفعل و الضرب مثلاً» و يجب عليه أن يقر التوبة

ماند دلسب سوری چون قضای و طائف خوب شده و ادای حقوق خداوند و مردم و حر آن، به شرط

صحت توبه است و به حر و آن

(٦٠) علامه یحییٰ حلی (حسن بن یوسف بن مظفر)، کشف المراد، تصحیح و تصحاف علامه حسن زاده ی

آملی، ص ٥٧ نشر جامعه ی مدرسی، ج هشتم ١٣٩٩ هـ ق

(٦١) و این دو معنی طوسی... (١٢) در «جريدة» پس از ذکر ادای حقوق به طور کلی و مطلق،

می گوید «و من امور امرای توبه مستند» یعنی مورد ناد شده، حتی مستند که امری توبه باشد

و بدون آن ها، توبه صحیح نیست؛ از باب کنای کل بدون وجود جزء

(٦٢) و این قول، رد است بر کلام مصریه حد امان حاکم که در رباعین السالکین فی شرح صحیفه

سید الساجدین... آمده است بر آن وجهی که در صحت توبه، رد مظالم پس هر حق را که

مساءل کرده، مانده حر آن که [شرط است سایر اعتقادات] گویند، توبه از هیچ گناهی صحیح

نمی آید و هر چه خروج از آن گناه باشد رد مال به صاحبش و بری گشتن از آن با عذر حریفی

بر شخص عیب شده و رخصت کردن او در صورتی که از عیب مطلق گشته است و میل آن ها،

بکنی عنای امامیه که اساعده بر این رای با امان مؤلفی اندران لدکه پس رد مظالم خود و اسی

عنی حده و مستهل است، و هیچ دخلی در صحت توبه و پیشملی ندارد

والمخروج عن المظلمة وهو مسلمة مع الإمكان ليعتص منه ومن نتي
بالنوبة عند اتى بأحد الراسخين ومن اتى بأحد القواحين فالتكون صحته ما
نتى به مترقنه على الانك بالواجب الآخر كما لو وجب عليه صلاتان فأتى
بأحدهما دون الأخرى^{۶۲}

و قال شيخنا الهادي. واعلم ان الإنسان بما تستتبعه بدروب من قضاء
القرائن و داء المحروق و المكس من المصالح و الحد و محو ذلك ليس
شرطاً في صحته التوبة بل هذه واجبات براسها و التوبة صحبة بدورها و بها
تصير أكمل و أنته^{۶۳}

و قال بعض العلماء التوبة تنظف من أمور ثلاثة علم و حان و عمل، أما
العلم فهو العلم بأن الذنوب مسموم مهلكة و حجاب من القصد و محبوبة و
هذه اليمين ينمر حاله ثلثه هي الباطل لغرات المقنوب و التائب عن فعل

(۶۲) آمدی گوید:

حون و کسی گناهی حون دل و ضرب سرزند. دو سر بر او ولعت گردد: [نزل] نوبه و [دوم]
حروج و گناه و آن [و لعت دوم] عذاب از لب است که در صورت لبکان حوس را مسلم کند
یا حق و از او سستند و آن کسی که [عقل] نوبه کند یکی از دو ولعت و اد کرده است و کسی
که یکی از دو ولعت و به های آورد، صحت آن موهب بر ادای ولعت دوم بسته چنان که اگر
دو بار بر کسی ولعت شود و او یکی از آن دو را انا کند [مقصود] لب است که چنین نسبت که
اگر دو بار بر کسی ولعت شد و او بها یکی از آن دو را به های آورد، بملزی که به های آورد،
صحیح باشد بلکه هر یک حاصلی حدی دارد بها جری که در آن حال از م می آید لب است که
لب شخص برای ترک آن یک منزل، محلات حواله شد

(۶۲) سید علی حلی (صمد لدیس منی سرری از ماضی لسانکس) ج ۶، ص ۳۳۵ و ۳۳۶، ص ۳۳۶، ص ۳۳۵، ص ۳۳۶

ج اول ۹۱۲

و مسح ما علامی بهایی. هرماند و بدل که انای آن چه که بر از گناه لازم شود پس ههای
وطائف خوب شده و اندی حقوق و نمکس برای هصاص و حد و ملشد آن در صحت نوبه شرط
نیست؛ بلکه خود و بعضی لب مسلم. و نوبه ای که بدون آن لب، صحیح است؛ یک همراه با
آن کامل بر و تمام تر حواله بود

الدموب ويعبر عن هذه الحالة بالدم وحي تضر حاله تائه حي ترك الدموب
في الحال والعزم على عدم العود إليها في الاستعمال وتترك في المعاصي
من حقوق الله عز وجل وحقوق الناس ولولا يمكنه ذلك أي تدارك حقوق
الناس كان عليه أن يكثر من العادة ليعرف له قدر الكفاية في العبادة بعد أحد
حقوقهم منها^{٦٥}

وهذه الأمور مرتبة في الحصول وتعليق اسم التوبة تارة على مجملها و
تارة على الدم وحده ويجعل العلم كالمقدمة والترك كالسمة فيكون الدم
محتوماً بالطرفين: الطرف الأول تضر الدم والطرف الآخر شمرته كما قال
امير المؤمنين: «إن الدم على الشر يدعو إلى تركه»^{٦٦}

وترتب هذه الأمور غير محتص بالتوبة بل انتظام الصبر والشكر والتوكل
والرضا وغير ذلك من الممارسات الدينية بتطهير من علم وحال وعمل^{٦٧}

(٦٥) يكي از علما گفته است توبه از سه امر متکامل متد [توکل، علم و انوار حال و اسوم] متد
مأ علم. پس آن عبارت از توبه است به آنکه گناهان عمومی مهلک اند و جانی مانع عمد و
مجبوس اس بعضی، جانی دیگر را سر من بعد که عیوب باشد از تأتم مرای توب مطلوب و
ناشی بر حق توب و از پس حالت توبه به نام [استغفار] می شود که ن سر جانی سوم را
موجب می شود، و آن عیوب است از ترک گناهان در حال حاضر و عزم بر آنکه دیگر در آینده
به سوی شان بازنگردد، و حقوق حدی حق و حقوق بر همان را که در گذشته باطل کرده، تدارک
بشد و به جای آورد چنانچه سوله حقوق مردم را بازگرداند، مانند عیادات خویش و حقوق کند ما
به همت، پس و کسر حقوق مردم از آن ها قدری معاند که او را کفایت کند

(٦٦) و اس امور به ترتیب موجب حصول توبه می شوند، و گاه نام توبه بر مجموع شان اطلاق می شود و
گاه آنها بر مستقلی و محتمل حوز معینه و ترک به سر بردی توبه قرار داده شده است پس مستحلی
معروف به توبه است که سوی توکل شمر مستقلی است و سوی دیگر سر بردی ن چنان که
امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: استغفار بر سر، توبه و موجب ترک آن است،

(٦٧) و ترتیب این امور آنها منحصر به توبه است بلکه انتظام سر شکر رضاء و سر ن بر عیادات
دیگر پس میر به علم، حال و عمل است.

و هذه الأمور المتاحة إذ فيس بعضها إلى بعض لاح لتناظرين إلى الظاهر
أن المعلوم مطلقاً بما تراد للاحوال و الاحوال بما تراد لـ أعمال و أما فعل
العائر و أولوالايات فالأمر عدهم بالعكس؛ فإن الأعمال عدهم تراد
لاحوال و الاحوال تراد للمعلوم فالأفصل المعلوم في الاحوال في الأعمال؛ لأن
كل مراد لغيره يكون ذلك الغير لا محالة أفصل منه « (۶۸)

(۶۸) سند عقی جان احمد لدین مفسی سرای از ماضی لعلکن. ج ۴. صص ۴۲۵ و ۴۳۶ مسر حاشی می مدرسین.

ج ۱۲ ص ۹

و چون این مورد را بکنکتر هایش شوند، در جسم ظاهر میان جسمی اند که علوم مطلقاً برای بین
به سوال حواله شوند و احوال برای اعمال؛ یک در نظر فعل تصرف و احسان هر دو، امر به
عکس باشد چه بود آنان اعمال برای بدل به احوال اند و احوال برای علوم پس اصل، علوم
باشد و پس از آن احوال و سپس اعمال و مراه هر چه که برای غیر حواله شود ناگزیر از آن غیر
برتر از آن باشد.

المبحث الثالث

- ٩٧ احتلوا في أن التوبة المغفرة في التوبة من فيح دون فيح يصح أم لا ذهب شوهانسه
المعتزلي وجماعه إلى عدم صحتها وذهب أبو علي وجماعه إلى جوب ذلك وصدقها
- ٩٨ و احتج لفائلون بعدم الحوار على أن التوبة و الدم عن الفيح إنما هو لصحة و إلا
لم يكن توبة حقيقه و الفيح عام متحقق في الكل و حاصل في الجميع فلو تاب من
بعضها دون بعض كشف ذلك عن كونه غير نائب عن الفيح لعلّه نقح لأن الاشتراك
في العلة يوجب الاشتراك في المعلول و عند السمع يستفي التوبة لأنها لم تحصل لعلّه
الفيح بل الأمر آخر يوجد في هذا دون ذاك كمن يتوب من المعصية حفظاً بسأمة بدمه
أو لمرسه بحيث لا يتلذذ عند الناس أو الأمر آخر فإن مثل هذا لا يعد توبة لانتفاء بندم
على تنقيح لصحة فلو كان كذلك عاماً في الجميع حتى قالوا إن تاب خوف من النار فإن
كان الخوف هو العاية في توبه بحيث لو لا خوفها لم ينسب من التوب فاصح بويته
لأنه سينسب منها و لم يندم عنها لقبحها و إن لم يكن خوف النار هو العاية للتوبة بل يندم
و يتوب لأنها فيح و مع ذلك فيها عذاب النار بحيث لو لم يكن الفيح لما يندم عليها و
إن كان فيها عذاب النار صححت توبته
- ٩٩ و كذلك الحكمه في الاحمال بالواجب بمعنى أنه إن يندم عليه لأنه أحل بالواجب و

(٩٩) مبحث سرمد توبه في مفسده

در این که اما توبه مایهی بر جمیع گناهان و مایهی باشد و مایهی که می بول بها و بعضی گناهان
و مایهی توبه کرد و بعضی توبه ای. بعضی توبه ای مفسده جمیع است یا حیر؟ اختلاف است ابو هاشم
١٥١ مصری و حاصلی بر آن رفته اند که توبه ای مفسده صحیح سولد بود و ابو علی ١٥٦ و
جماعتی دیگر بر حراز و صحت آن مایل گشته اند
«مفسده اسم معنوی بر مفسد نفس مفسداً است مراد از بعضی در توبه آن است که مکلف
بعضی از گناهان را برگرداند و تنها از آن ها توبه کند»

(٧) فائز به عدم حوار. محبت آورده اند که است توبه و معافی صحیح است و اگر حرام است

أجمع على فعل الواجب فالنوبة صحيحة و ن باب حوفاً من النار أو من فوات الجنة فإن كان ذلك بخوف هو العبد لم تصح نوبته أيضاً و إذا لكتبت صحيحة و لد يو اعتذر المسيء إلهي المظلوم لا لأجل إساءته بل لخوفه من عقوبة لم يعمل المعتاة عمده كما في «سرح الجرمية للعامة» و «التمجلي» و غيرهما

نوبه حصفاً محقق سود و از طرفی این فتح در همدی گناهان صحیح است و در همگی حاصل پس چنانچه در باره ای گناهان نوبه کند و باره ای دیگر را نه خیال خود راها کند، معلوم می شود که نوبه ای ثابت به حسب فتح فعل بوده است جد اسراک در غلبه اسراک در حصول را موجب است ۱۷۱ و چون در نوبه، بعضی را داند نوبه بر بعضی گردد چرا که حسب حصول محقق نوبه ای فتح فعل بوده، بلکه نوبه ای دیگر است که در این فعل بوده و در فعل دیگر نه مثلاً کسی که از بعضی نوبه می کند بیان است که بعضی مورد نظر برای سلاسی بدین مصر و زبان بار است و یا برای حفظ نیروی خویش است به دلیل نوبه می شود تا در پس مردمان، حرمت حفظ شود، و یا برای امر دیگری، حسن عمقی نوبه است حد در این حا استلانی بر فعل فتح به جهت فتح آن است پس اگر بخواهد نوبه باشد، باید در همدی گناهان نوبه کند تا آن حا که گفتم اگر کسی بر همدی گناهانی استخوان شود به حسن که بگوید نوبه و لفظی بر سر و دورج نوبه کرده است چنانچه عباد نوبه ای، حسن خوف باشد به شکلی که اگر بررسی شود، از گناهان نوبه می کرد نوبه ای و بر صحیح است و بر این نوبه و استلانی به حسب فتح فعل بوده است، و بی اگر عباد نوبه حفظ بر سر و دورج باشد، بلکه بعضی به حسب فتح فعل نوبه کند، و بی مع دینک بررسی و آنش بر در مان باشد، به حسن که اگر فتح فعل شود بعضی نوبه می کرد اگرچه در این دیوب عذاب جهنم باشد نوبه ای او صحیح است

(۷۱) همس طور است حکم گناه افعال به واجب افعال به واحد یعنی در انجام عمل واجب که سریع بر عهده ای او نهاده، کوتاهی کند، یعنی اگر بر این عمل استخوان شود بدل است که به واجب افعال رسانده، و بر آن سود که آن را ادا کند نوبه ای صحیح است، اگرچه بررسی از آنش تا و حرمان بهت بر در است بلکه پس چنانچه بها این بر سر هدف بر نوبه باشد نوبه بر صحیح است

در عمر می صورت نوبه صحیح است از این رو است که بعضی طایم اگر از مظلوم به جهت خوف از عیوب بصرانی عفو حوالی کند، عفا عفو می را بدین جایی که در «سرح جرمیه» علامه و «تمجلی» و جر آن مذکور است.

و احتجّ المسلمون على جوازها فبأساً على جوار الإتيان بواجب دون واجب يعصون بذلك أنّه لو سمّح السوء من مبيح دون مبيح لم يصحّ الإتيان بواجب دون واجب و التالي باطل فالمقدّم مثله^{۷۱}

بيان الشرطية: إذ كما يجب على الملتزم ترك المبيح لصحة كذا يجب عليه فعل الواجب لوجوبه فلو لزم من اسراک المباح في المباح عدم صحّة السوء من بعضها دون بعض لزم من اسراک الواجبات في الوجوب عدم صحّة الإتيان بواجب دون واجب تحرر و تمّ بيان سالي هذا الإجماع إذ لا خلاف في صحّة صلاه من أحل بالصوم^{۷۲}

و لأجابه المائلون بعدم الجواز بالترقي بين ترك المبيح لصحة و فعل الواجب لوجوبه بأنّ التعيم في الترك واجب دون الفعل فإن من قال: «لا أكل برمان مخصوصه» يجب عليه الامتناع من مجموعه لعنه المجموعه التي هي سب لجهه الاتحاد في الترك و المباح، بخلاف من قال: «فما تكله لمخصوصه» فإنه لا يجب أن يأكل جميعه بل يحصل للفعل بأكل رمانة واحدة فقترقا^{۷۳}

(۷۲) در برابر، هائس به حواله بویه می‌مفهمد رانه حواله ادای عمل و نفسی هائس کرده اند که صحیح آن منوط به بر ادای عمل واجب دیگر است پس آن که اگر بویه از بعضی گلهان و عدم بویه از بعضی دیگر رو باشد، در اعمال واجب بر ماند چون و نفسی رانه لحام می‌دانم واجب دیگر و بر لحام بهم یک می‌دانم که بر در اعمال واجب، جسس است پس در بویه از گلهان بر ماند جسس باشد [ملا صفت سار سار کرار منوط بر صفت بالهعام و رده‌ی ماه رمضان است با صفت و رده‌ی ماه رمضان منوط بر صفت بالهعام سار نیست.]

(۷۳) توضیح آن که، همان که ترک هیچ برای بویه کسده به سب هجی که در آن است واجب است، فعل واجب بر به سب روم و وجوب آن، واجب است حال، اگر اسراک افعال و اعمال هیچ در هیچ موجب عدم صحت بویه می‌فهمد بود از اسراک و احصاء از وجوب بر لازم می‌آید که ادای یک واجب بدون لحام واجب دیگر صحیح باشد در صورتی که به اجماع بطلان بانی باشد پس چه در این که معارض کسی که روده‌ی واجب رانه حای ماورده صحیح است اخلاقی نیست (۷۴)، کسی که جسس بویه‌ای را دروا می‌داند به لذتال هوی مسلح گشاید که مان ترک هیچ به جهت بعضی و فعل واجب برای وجوب، غلبه و غری است به آن که تعیم در ترک واجب است یک در فعل واجب است متلا کسی که می‌گوید: «صوم کنار بر من نیست من مار

- ۱۳ هل في «المجلى» مع أن القياس لا يكون حجة هي أمثال هذه «تساحت» فقال.
- ۱۴ «اقول. تحقق حصول الفرق في هذا القياس ان التعليل المذكور كان قسماً
لترك الفصح على فعل الربح لا اشتراكهما في العلة و هي وجوب فعل
الواجب لوجوبه و وجوب ترك التبيح لتبعه و هذا القياس لا يثبت بحصول
الفرق بين الأصل و المخرج فيه، لأن أحدهما في باب الفعل و الآخر في
باب الترك فلا يحدان في العلة لأن الاختلاف في الأصل و المخرج موجب
لاشتراكهما في العلة فيرجب الاختلاف في الحكم فلا يثبت القياس مع وجود
المعارض فلا يثبت التعليل به.»^{۷۵}

- ۱۱۵ أقول و تصواب صحة التوبة المبغضة كما ذهب إليه المحقق الفوسسي و العلامة
محلي و شيخ الهادي في «شرح الأربعين» و الجمهور من الفريسي و ذلك لأن الأفعال
تفح بحسب الدواعي و سمي بحسب الصور فإذا رجع الداعي و فح الفعل فجار أن
يرجع فاعل الفتح دواعيه إلى الدم عليها و ذلك بأن يصرون بعض الفتح بأمر رائد
كعظم الدم و كرة الروجر عنه نو الشاعة عند العلماء فعلة فإن الأفعال الكثيرة قد

بعض حور ۴. نامشی از حور در هر چه کار بر من است احسان و ورد در بر منی که سبب معور در
است در همه موجود است و بی اگر کسی بگوید من کار را به سبب بر منی آن من حور ۴ لازم
بسبب همه اینها را معور در چه فعل حور در. ما حور در یک کار معنی می باشد ساریس نو
مسند می ناسند. محلی و ما هم می داریم

(۷۵) لیس من جمهور احسانی محلی مرآة السعی فی تکلام و احکام و تصوف. ص ۵۶ ح سبکی
مؤلف «محلی» گوید علی رغم آن که می دلم میاس در لبال لیس میاست حجت سبب. سبب
می گوید «گویم نقاب در لیس است که در علیل مذکور میان ترک فتح یا فعل و لعب بدل جهت
که هر دو در عیب مشترک اند. میاس احکام سبب است لیس عیب. عیوب است از وجوب فعل به
جهت وجوب و ترک فتح به جهت محض لیس است قیاس. نام سبب وجه در آن میان اصل و
مخرج. می و نقاب حاصل است. چرا که یکی از آنها از باب فعل است و دیگری از باب ترک.
از این رو، اتحاد در عیب در میان معول بود و در اختلاف در فعل و مخرج موجب اختلاف آنها
در عیب است و در سبب اختلاف در حکم را بر موجب می شود پس بی میاس. با وجود نقاب
ناسند تمام بوده. علیل بدل می ناقص است»

تشارك في الدواعي ثم يؤثر صاحب الدواعي بعض تلك الأفعال على بعض ما يرجح دواعيه إلى ذلك الفعل بما يقرر به من زيادة الدواعي^{١٦٦} استعداد في كون فتح العمل داعياً إلى الدم على ذلك البعض و لو سركت الفوائج هي هذه الدواعي انسركت هي وهوع الدم و لم يصح الدم على بعض دون آخر^{١٦٧}

١٦٦ و قال العلامة شريح الهادي في شرح «الأربعين»

١٦٧ «و الأصح صحة البيضة و إلا لما حثت عن الكفر مع الإصرار على صيرته»^{١٦٨}

١٦٨ و قال العلامة بحلي

١٦٩ «و لأن البهري لو سرق درهماً ثم ناب عن اليهودية دون فساده فإنه يكون مستحقاً للإجماع»^{١٧٠}

(١٧١) نگارنده گوید: قول راس و جواب در این مسئله، صاحب توبه ی متفحص است چنانکه بعضی طوسی علامه ی حلی صحیح نهایی در شرح «اربعین» و جمهور علمای نو فرقه بر آن رفته اند. بیان مطلب جیس است که وهوع هر فعلی به حسب لکیره و داعی آن است چنانکه بعضی آن فعل بر به حسب ملح و صار فی است که از وهوع ن مستحب می کند حال اگر بکیره و داعی در حجاب باشد، فعل بر وهوع خواهد یافت باینکه ممکن است فاعل فایج لکیره ی مستحبی را بر آن فایج مر صبح دهد بدین وسیله که لکیره دیگر چون بزرگ بودن گناه هر دوی بهی هاست که بر آن وارد شده و یا تفر برد عقال را بر قبضی اضافه کند

به بیان دیگر گناه افعال متعدد در ای لکیره ها و دواعی مشترکی هستند و بعضی می تواند با قرون کردن بین لکیره ها بعضی از افعال را بر بعضی دیگر مر صبح دهد پس رویت که صحیح فعل لکیره ی مستحبی صحیح بر بعضی از گناهان شود حال حیانتاً افعال صحیح در ای دواعی و لکیره هاست باشد که در مایل و هوب همان یکسان میگردند. توبه ی مر بعضی از آنها صحیح خواهد بود

(١٧٢) صحیح نهایی (ابوالحسن محمد عابدی) اربعین، ص ۲۲۶، سر بود اسلام هم، ج هفتم ۱۳۸۷ هـ. علامه صحیح نهایی در کتاب شرح «اربعین» فرماید: «قول اصح صاحب توبه ی متفحص است و اگر هر این باشد توبه از کفر همراه یا اصرار بر صیرره صحیح میباشد» (۱۸)

(١٧٣) علامه ی حلی (احسن بن یوسف بن مظفر) آنوار الملوکوت فی شرح الشارح ص ۱۷۸ سر رصی ج دوم ۱۳۶۳ هـ

و المحقق الطوسي: في «الحريدة» بعد ما احتار هذا المذهب يعني صحته النوبة
بمعناه فان

«و نه تناول كلام نیرالمؤمنین و اولاده علیهم السلام و هو ان التوبة لا تصح عن بعض

دور بعض و الا لزم الحكم بعد الكفر على قتال من المعصية على صغيره» *

و قال العلامة في شرحه بعد تفسير مختاره:

«و علی هذا یبسی ان یحمل کلام امیرالمؤمنین علی و کلام اولاده

کامرا و غیره ... حيث فعل عنهم يعني تصحيح التوبة عن بعض الصالح

دون بعض لأنه لولا ذلك لزم حرق الاجماع و الذي باطل فالمقدم مثله

بيان الملازمة، ان الكفر اذا تاب عن كفره و اسلم و هو معصية على الكذب

فان ان يحكم باسلامه و يسل توبه عن الكفر أولا و الثاني حرق للاجماع

لانفاق لمسلمين على احرار، حکام المسلمين عليه، فالاول هو المطلوب و

قد اترم برفائله استحقاقه عتاب الكفر و عدم قبول توبه و اسلامه لكن

لا يمتنع إطلاق اسم الإسلام عليه» *

فعل اس اني جمهور احسانني في «المنجاني» عن بعض المشايخ

محقق علامه حلي هرايد «در اجوبه بعض يهودي، در همي هرايد و کسی و يهودي حوس

توبه کند بدون آن که بر يهودي توبه کند نه مصاح او را مسلمان داند،

(۷۹) علامه حلي (حسن بن يوسف بن مظفر)، کشف القبر، تصحيح و تعليقات علامه حسن زاده

آملی، ص ۵۶۹، نشر علامه حلي مطبعی، ج هشتم ۱۴۱۹ ق.

محقق طوسي: در «حريدة» من از اخبار صاحب توبه می گفته حبيب می هرايد تاويل کلام

سارک سر موسی و هرايد من کسی ... که می هرايد «توبه از باره ای گناهان و در عین حال

عدم توبه از باره ای دیگر صحیح است» بر نه همی است یعنی موردی که دیگر بها و توبی بر

توبه ی از گناهان مساوی است؛ چه در غیر این صورت باید کسی را که از کفر توبه کرده وی را

گناه صغیره، کافر دانست.

(A) اصل

علامه: در شرح معرفت بعد از تفسیر رای محار خود در موصی ن می هرايد سارس

«إن المبيحين إذا اشتركا في علة المبيع لم يصح التوبة من أحدهما دون الآخر
و لو خلت في العلة بأن يكون علة المبيع في أحدهما غير علة فتح الآخر صح
التوبة من أحدهما دون الآخر. مثال الأول الربا و الفواط؛ فإن العلة في فتحها
لحفظ السب فتتحدا في علة المبيع. و مثال الثاني الربا و الشرب؛ فإن بعده
في الثاني لحفظ العتق و الأول لحفظ السب و لا يمتنع لأحدهما بالآخر»
ثم قال ابن مكي جمهور

١١٥

١١٦

«و قد انفرد عن ذلك البعض فرب من الصور بل هو التحسين و حمل
كلام ثمة الهدى على هذه الوجهه السب متاذاكر في الأول (يعني على ما
ذهب اليه المحقق الطوسي و غيره في حمل كلامهم على عليه فتأمل!)»

١١٧

باینسی کلام میر موسیٰ، معنی و فرود نیس مثبذ امام رضا و حر لسان را که بر طبق عدل
صحت بویه می مضاعف را می فرموده اند. به باور بن برده حد در غیر این صورت حرق اجماع لازم
آید. و مانی باطل نیست پس مقدم بر حوق آن باطل باشد مانی ملازمه آن سبب که جوی کافر از
کفر بویه کند و سلام آورد در حالی که بر فروغ نیست مانی را حکم به اسلام می گردد و بویه ای
از کفر بدرقه می شود و مانی. اگر بر او حکم اسلام شود مطلوب ما طلب می گردد و در غیر
این صورت، حرق اجماع لازم می آید چرا که صلح ایضا در آمد که احکام مشخص بر او اجرا
می شود پس بجماع لونی مطلوب نیست یعنی حکم به اسلام او می شود و بویه ای بر قبول نیست
بر هاشم بر آن رفته است که جس مشخص مسحق عذاب کفر است و اسلام و بویه ای بدرقه
بیشتر بیک اطلاعی نام اسلام بر بر او مبیح نیست

٨١١ پس این جمهور بحثی معنی بر آه نسبی می الکلام و لحدکض و انصاف، حسن ١٥٠، ج ١، ح ١
پس این جمهور اصلی در کتاب «معنی» از حصی صاحب عدل کرده است. چون دو فتح در عتق
فتح مشترک باشد بویه از یکی چون دیگر بدرقه نیست. و اگر در عتق مختلف باشد بدین
صورت که عتق یکی از آن دو حر عتق فتح دیگری باشد حسن بویه ای صحیح است مثال
نوع اول، ربا و فواط است. چه عتق فتح آن ها عدم حفظ سبب باشد، پس این دو در عتق فتح
منحتم مثال نوع دوم، ربا و شرب همراست است چه عتق در گناه دوم، حفظ عدل باشد و در گناه
اول، حفظ سبب و هیچ یک از این دو به دیگری تعلق ندارد

(٨٢) همان

۱۱۸ فإن قلت قال أمير المؤمنين «كما هي» «النهج» لعائل فإن يحضرته «استعمر الله»

۱۱۹ مثلك أنت نرى ما الاستعمار؟ ان الاستعمار درجة للعنيس و هو اسم

واقع على منتهى معاد. ولها الدم على ما مضى والتمني العزم على ترك العود

إليه أبداً و لتائب بن تودي إلى المحذوقين حمولهم حتى يفتي الله بليس

ليس عليك تبعه والربيع بن نعمد إلى كل من يهه عليك صبعها تودي حمها

والعاص بن نعمد إلى القمح الذي بيت على السحت فديبه بالآخرن حتى

يلحق الجند بالعظم و يشايبهما لحد حديد والسادس ان تدن الجسم الم

القضاعة كما أدقته حلاوه المعصية فعند ذلك تقول استعمر الله .

و كانه . هـ دليل على عدم جواز التوبة عن فحش دون قبح و ان تلك الشرط

من من لجمهور سس می گوید که آن قول مرتکب بر نه صواب و بلکه بعضی در مسئله همس
سب و عمل سخن نهی هدی . بر آن وجه سلسل بر سب از ماول قول بعضی معانی که
شرح طوسی و حر او برای دولیات معذور دانسته اند هتأمل!

(۸۳) سید رضی (الولعس محمد بن حسن بن موسی موسوی) هیچ لبلایه (صحنی صایح)

حکمت ۲۱۷، ص ۵۲۹ و ۵۵۰ بشر حضرت ج اول ۱۲۱۲ هـ ق

سبک در هیچ لبلایه، از لبر موسان. هرمانی سب که گو سب بر عدم حور بریدی مقصه

در آن حا برای حصول حصص بویه و انعام از استعمار. سس شرط ذکر شده سب که در ظاهر

بنون وجود آن شرط بویه و استعمار رابع و سودی سب ماحرا حبس سب که شخصی

در حضور وصی. از حدایند طلب عمری کرده می گوید «استعمر الله» لبر موسان در بویح

می فرماید: سادرب نه عراب سب اما می دلی که استعمار حبس؟ استعمار معام و الامرنگان

سب. استعمار مانی سب که آن را اس معا او شرط سب اول سبجلی بر گنبد دوم.

حصص بر آن که ما اند کرد گناه مانی سوم آن که حقوق حلاق را امدان باز نهی حسان که

حدایند را ابلایاب کسی بنون آن که حق بر گرفت سبجلی چهارم آن که هر عمل ولعی که صایح

کرده ی صا و حصص را انا کسی سبجلی گوی که در حرام بر مسم روسته یا شخصی بلزاحتی

بر گناه سب مانی؛ چنان که بویح نه استعمار رسد و گوی می بلره روند سبجلی نه سب برد

عادی و طاعت رحلی همسان که سر می گناه بدان حسلده ای سس حور حبس کردی، حال

نگو «استعمر الله»

السته كلها شروط في حصول حقيقة النوبة و الاشتغال بالاسعمال و انه بدون اجتماع غير مافع فكيف التوفيق^{١٥٠}

قلت هه إشارة إلى حقيقة النوبة الكاملة لا مطلق النوبة كما درست. فإن اجتماع المسلمين على قبول نوبة يهودي لو سرق درهماً حيث تاب عن اليهودية دون السرفة و نظرهما^{١٥١}

١٣١

(٨٦) و این کلام اسیر المومنین، دلیل بر حاکم بودن نوبه از همتی عمر از صحیح دیگر است و این که آن شرائط پس گانه همگی شرط در حصول حقیقت نوبه و بهره بردن از اسعالمند و این که بسماع بدون اجتماع شرائط آن فائده ندارد حاله حای این بر حقیقت است که چگونه می توان میان قول به حواله نوبه ی مخصه و همتایش علی بن ابی طالب موافقت حاصل کرد؟

(٨٧) در پاسخ باید گفتند این کلام، اشارت است به حقیقت نوبه ی کامل، نه مطلق نوبه چنان که پیش از این گفته شد که مسلمانان بر مواردی چون قبول نوبه ی شخص یهودی که درهمی در دهنه، تنگ بها و یهودیت خویش نوبه کرده، نه از نوبه، اجتماع کرده اند و نظرش بر مورد همین حکم و دارد

المبحث الرابع

١٣٢ اختلف في التوبة الموقفة مثل ان لا يدب إلى سبه فذهب بعضهم إلى عفاها، لأنها إذا بدم على ذنب في وقت ولا بدم عليه في وقت آخر طهر أنه لم يبدم عليه لقبحه ولا بدم عليه في جميع الأوقات وإذا لم يكن بدمه نجسه لم يكن توبة^{٨٦}

١٣٣ وذهب آخرون إلى صحتها كما في الواحبات فإنه قد يأتي الأمور بعضها في بعض الأوقات دون بعضها ويكون المأني به صحيحاً في نفسه بالتوبة على غيره مع أن العلة الحقيقية بإتيان الواجب هي كون الفعل حساً واجداً عاقبته أنه إذا عصى بعد ذلك جدد ذلك الذنب وجوب توبة أخرى عليه^{٨٧}

١٣٤ و تحقيق الحق في ذلك ينشئ على نهيد مقدمة وهي أن الإثمينة والمعتزلة و بالجملة بعدلية استرطو هي صحة التوبة ترك المعالودة بدينك الذنب الذي تاب منه في ذنب كان ومعه الأسعرة لأن الشخص قد يندم على الأمر زماناً ثم يبدو له والله مقلب القلوب^(٨٨)

(٨٩) مبحث چهارم: توبه‌ی موقت

تختلف لب بر این که آیا توبه‌ی موقت حائز لب یا حرام؟ فی‌الحال تا کسی می‌تواند توبه کند که خطایک سال کرد گناه مکرر؟ عده‌ای بر آن هستند که حسن توبه‌ای صحیح است چه این توبه کاسه از آن لب که صحیح باشد از آن کتاب گناه نه جهت هیچ آن شخص باشد لب و گرنه ستمی او همان بود که تصمیم می‌گرفت دیگر هرگز بر گرد آن گناه نگردد حال که لب یشیمانی، قبح فعل بوده، توبه‌ای بر منتهی می‌شود

(٨٧) حتی دیگر توبه‌ی موقت را صحیح دانسته‌اند؛ چنان که در ولایت انجام موقت صحیح لب بدین بیان که در افعال و لب، اگر چه عذاب بعضی به جای آوردن آن‌ها، حسن و حورب فعل است، بیک صاحب محض مکلف بعضی از آن‌ها را در بعضی اوقات به همسره به انجام رساند، سپس صحیح خواهد بود و عملش مجزول است عذاب بر آن که چون پس از انجام فعل، مدتی بافرمائی و فعل را ترک می‌کند باید دوباره توبه کند

(٨٨) نگارنده گوید بعضی حق در این مسئله مذهب بر فکر معصه‌ای لب که در دل می‌ند نشاند

- ۱۲۸ هي الكافي، الكليني ۶
- ۱۲۹ «عن الكليني قال سألت أبا عبد الله ع عن رجل أتته حرة «يا أيها الذين آمنوا توبوا إلى الله توباً نكحاً» قال: يتوب العبد من الذنب ثم لا يعود فيه
- ۱۳۰ قال محمد بن الفضل سألت عنها أبا الحسن ع فقال يتوب من الذنب ثم لا يعود فيه وأحب العباد إلى الله سائر الميرون التوبون» ۱
- ۱۳۱ و فيه:
- ۱۳۲ «ابن عمر قال سألت أبا عبد الله ع عنها فقال هو الذنب الذي لا يعود إليه أبداً قال قلت: و أنت لم يعد؟ فقال: ما دام محمد! إن الله سائر يحب من عباده التائب التوب» ۲
- ۱۳۳ «بعض» من الأفعال أو الغيبين بمعنى الإيعاز هي التوبة التي الذنب فتأمل! ۳

(۹۱) کتبی (محمد بن معروف) کافی معروف، ج ۲ ص ۳۱۶ سر السلسله ۱۳۸۸ هـ.ق.
در کتاب «اصول کافی» و کتبی مثل لست که چون امام صادق ع را و معای لست مذکور: «ای مؤمنان به خدای توبه کنید توبه ای صحیح» (بحررم/۹) برسد امام در پاسخ فرمود: «بعضی»
بده از گناه توبه کنید و بعضی مدان باز نگردد
بر دولت لست ابوالحسن (موسی بن جعفر ع) در پاسخ به بعضی بر بعضی خطابات به محمد بن فضیل فرمود:
(بعضی) از گناه توبه کنید و بعضی مدان باز نگردد و معروفترین مدگان برد خدای مدان باز نگشت
کشدگان یا اخلاص تواب اند

(۹۲) همان

و بر بنیصر گوید: چون امام صادق ع را از لست اند پرسیدم: فرمود: «گاهی که بعضی و آن توبه کند و هرگز مدان باز نگردد» پرسیدم: کدام یک از ما باز نگردد؟ فرمود: «ای بنی محمد حدیث از مدگشتش آن را دوست دارد که در هفت (گاه) می افتد و توبه کند»
(۹۳) «بعضی» بر بعضی یا از بعضی به معنای وضع بعضی توبه بعضی توبه گناه لست همان!

المبحث الخامس

دعت جماعة من المعتزلة إلى أن التوبة إنما تجب من الكثر المعلوم كونه كائراً
والمعتزلون فيها ذلك و لا تجب من الصغار المعلوم كونهما صغاراً لأن التوبة إنما تجب
رفعاً لنصر و هو غير حاصل في الصغرة و قال آخرون أنها لا تجب من ذنوب تاب
عنها من قبل^(٩٢)

و الحق عند الإمامية أنها تجب من جميع الكثر و الصغار و الإحاطة بالواجب
سواء تاب عنها قبل أو لم يتب لأن ترك التوبة من المعصية صغيرة كانت أو كبيرة يضرر
عليها و هو في حق الإحاطة منه إلا بالتوبة فهي واجبة في جميع المعاصي و لأن التوبة
عن المصيح إنما تجب بكونه مباحاً و هو عام و لأن وجه الوجوب هو استكمال الصغرة
على الفتح سواء اشتمل على ضرر أم لا^(٩٣)

(٩٢) بحث پنجم و جرب توبه از گناهان بزرگ و کوچک

گروهی از معتزله بر آن رفته اند که توبه تنها از گناهان کبیره که کسره بودن آنها معلوم و آشکار و
بماطون است واجب است از این رو در گناهانی که صغره بودن آنها معلوم است توبه واجب
است زیرا است وجوب توبه دفع ضرر است و ضرر در گناهان صغره حاصل است عده ای
دیگر گفته اند در گناهانی که هلا از آنها توبه کرده است توبه ای مجدد لازم است

(٩٥) بک به اعتقاد ماخذ توبه از جميع گناهان چه صغره و چه کبیره و حد محال به واجب لازم
است حال چه پیش از آنها توبه کرده باشد یا خیر است آن است که ترک توبه در گناه صغیره
یا کبیره ضرر بر گناه است و ضرر از گناه فعلی صبح است که رهائی از آن ممکن نباشد هر
به واسطه ای توبه پس توبه بر همه ای گناهان واجب است دیگر آن که است وجوب توبه فقهی
است که در فعل حاصل است و این صبح به طور عموم در هر دو گونه ای گناه موجود است و
بر است وجوب توبه از گناهان صغره صبح آنهاست و این که ضرر و زیانی بر در آنها باشد
بما باشد تا وقتی ندارد

المبحث السادس

- ١٣٦ ذهب فاضل العصاه المعتبر لي الى أن الثاني إن كان عالماً بتوبه على التفصيل وحب عليه التوبه عن كل واحد منها مفصلاً و إن علم بعضها مفصلاً و بعضها مجماً وحب عليها التفصيل فيما علم مفصلاً و الإجمال فيما علم مجماً^{١٠}
- ١٣٧ و قال العلامة البهائي (ع):
- ١٣٨ «أما التوبة المجملة كأن تتوب عن الذنوب على الإجمال من دون تفصيلها و هو ذاكر للتفصيل بعد بروف فيها المحقق الفلوسي و القول بصحتها غير بعيد؛ إذ لا دليل على اشتراط التفصيل»^{١١}
- ١٣٩ أقول: و لعلّه يستند توقف المحقق الفلوسي فيها من قوله في «الجريدة»
- ١٤٠ «و هي: يجب التفصيل مع الذكر، شكل»^{١٢}
- ١٤١ حسب أنه لم يجر في ذلك بل عثر على «شكل» و قال العلامة الحلّي في شرحه بعد ما نقل مذهب فاضل العصاه على ما مرّ آنفاً

(٩٦) مبحث ششم: توبه تفصیلی و اجمالی

فاضل العصاه معتبر می باشد که در بعضی ذرم است بر صورتی که گناهان خود را به تفصیل می داند از یکدیگر و یا به طور تفصیلی توبه کند و سلبه بعضی را به سبک تفصیلی و بعضی دیگر را به اجمال می داند. باید از گناهان کسی اول به تفصیل توبه کند و از گناهان کسی دوم به اجمال (١٩)

(٩٧) صاحب بهائی (بهاء الدین محمد عاملی)، اربع، ص ٢٣٢، سر توبه اسلام هم، ج ١، ص ١٣٨٧. ص علامه بهائی... فرماید: لذا توبه محمله بر آن که اجمالاً از گناهان توبه کند و حال آن که تفصیل آن ها را در خاطر دارد؛ محقق طوسی درباره ی آن حکمی نداده است، و لابد حکم به صاحب آن بعد بیست و حد تبلی بر وجود شرط تفصیل موجود نیست.

(٩٨) علامه ی حلّی (حسین بن موسی مطهر)، کشف المراد، تصحیح و تنظیم علامه حسین رادهی اصفی، ص ٥٧٢، نشر جامعه ی مفوضین، ج هشتم ١٣٦٩ ق

- ١٢٢ «و استشكل المصنف - يعني به المحقق الطوسي - إيجاب التفصيل مع الذكر
لإمكان الإحراز بالعدم على كل قبح وقع منه و بن لم يذكره مفصلاً»^١
- ١٢٣ و الصواب صحة التوبة المجمله و القول بشرائط التفصيل موهون جداً فغير قصد
المصوم، و يكفي فيه به الكف عن المعطرات و بن لم يحصرها بيانه على التفصيل، على
أنه لا دليل على اشتراط التفصيل و تقي لذلك المعص المحرلي إثبات ذلك^٢

(٩٩) علامه‌ی حلی (حسین بن موسی بن مطهر)، کشف‌المستدرک، تصحیح و تدقیق علامه حسینی‌زاده‌ی
تملی، ص ٥٧٢، نشر جامعه‌ی مدرّسی، ج هشتم ١٣٦٩ ه‍.ق.

١ نگارنده گوید باید هیچ‌ها را بر طرف معنی طوسی در این حکم را بر کتاب «محرر» استاده
کرده است؛ در آن جا که معنی طوسی می‌گوید: «در این که تفصیل را در صورت علم بودن
معصی به گناهش واجب ندانیم، اشکال است» ندانیم چیست که در مسئله‌ی مورد بحث رأی
صادر نگردد و نه کلمه‌ی «اشکال» تصریح کرده است.

علامه‌ی حلی در شرحی بر کتاب «محرر» پس از ذکر مذهب فاضل اعصاب در این مسئله
همان‌طور که به مارگی گنجد می‌فرماید: مصنف [معنی طوسی] به وجوب تفصیل در حائضی
که گناهان در خاطر معصی مذکور باشد اشکال وارد کرده است؛ چه اصرار می‌یستد بر هر
عمد و بیعتی که از معصی صادر شده ممکن است؛ اگر چه به طور تفصیل بدان‌ها استدکّر باشد
و ری صواب، صحت توبه‌ی مجمله است و قول به اشتراط تفصیل پس موهون است؛ باید قصد
رویه که بها بیت دوری بر معطرات کتاب می‌کند، اگر چه آن‌ها را به تفصیل در خاطر نگذرد
علاوه بر این، تعلی بر اشتراط تفصیل موجود است پس چگونه معصی از معصیان حسنی مدعیانی
و اثبات بولند کرد؟ (١٢)

المبحث السابع

- ۳۲ احتلف في أن المكلف إذا ناب عن معصية ثم ذكرها هل يجب عليه تجديد التوبة أم لا؟ قال المحقق الطوسي:
- ۳۵ «و في وجوب التجديد أيضاً إشكال»^(۱)
- ۳۶ و قال العلامة رحمه الله في الشرح:
- ۳۷ «ان أبو عبي نعم - ان شرط تجديد التوبة عند تذكر الذنب - به، على أن المكلف، القادر بقدره لا يترك عن الصدق اما الفعل أو الترك فعند ذكر المعصية إما أن يكون مادماً عليها أو مصرّاً عليها والثاني فيجب الأول و قال أبو هاشم لا يجب لجواز ستر القدر بقدره عنهما»^(۲)
- ۳۸ «فإنه إذا ذكرها لم يندم عليها ولا يشبهها إليها ولا يستنج بها»^(۳)

(۱) علامه علی (حسن بن یوسف بن مظفر) کشف المراد بصریح و بطلان علامه حسن رادی
آملی، ص ۵۷۲ نشر جامعه می مدرسی، ج هشتم ۱۳۱۹ هـ
(۲) همان

(۳) بحث هم، باید یاد آوردن گناه گناه است و بعد توبه لازم است؟
متکلمان در این که آیا هنگامی که مکلف از گناهی توبه کند یک مرتبه از مدنی آن را به خاطر
آورد، باید دوباره توبه کند یا خبر در احوال ایجاد کند در این باره محقق طوسی می فرماید: «و
در وجوب تجدید [توبه] نیز اشکال است»
علامه رسررث علیّه در «شرح معرفت می فرماید: ابوعلی گفته است «ای» این ما یاد و درین
گناه، توبه واجب می شود اگر این صیغه مکلف قادر، هیچ گاه از توبه نه دور نیست: یا هر دو یا
ترک است چون معصیت را به یاد آورد، یا از آن سحای است و یا تر آن مصرّ می شود. علی
است هیچ: پس واجب است بپیمان باشد و ابو هاشم گفته است «توبه واجب نیست چه حائر
است که بعضی قادر بر آن دو مانول باشد، ستر است، ممکن است بعضی باشد گناه را به یاد
آورد و بر آن پیمان باشد یک مرتبه است و اینها و اینها می برداشته باشد

١٢٩ و قال في «رياض السالكين» هي الروضة الحادية و الثانية عشر عند قوله «فجعل ثوبتي هذه توبة لا أحتاج بعدها إلى توبة»

١٣٥ «قد يستعاد من قوله» فاجعل توبتي «نحو» عدم وحرث تجديد التوبة عند تذكر الذنب سبحانه ليس ذهب الي ان المتذكر للذنب كالصوفاء له فيجب عليه تجديد التوبة

١٣١ فان الامدي يدل على بطلان ذلك لما يعل به بالضرورة ان الصحابة و من أسلم بعد كفره كانوا يتذكرون ما كانوا عليه في الجاهلية من الكفر و به يجب عليهم تجديد الاسلام و لا يروا بذلك و كذلك في كل ذنب وقعت التوبة عليه

١٣٢ أقول و لا كلام ان التوبة انما يكون عن ذنب فمن عمل ذنبا فباب عنه ثم يذكر ذلك الذنب لا يكون صرف تذكره ذنبا بالاتفاق فله بعمل عما فيه حيا و لم يرتكب ذنبا حتى يتوب عنه فما كان نوعا كان مغفورا عن الحقيق و ما يوصل به الامدي مؤيد شديد لما اخترناه و حققناه

(٢) ١) در كتاب «رياض السالكين» در روضه‌ي سي و يكم در بدل كلام حضرت: «من لم يرهه ام و حسان كن كه سار به توبه‌اي ديگر بعد آمده است. از كلام حضرت: «كه مي فرماید» من يرهه ام و حسان كن كه: در ماهه مي شود كه چون گناه به خاطر آيد تجديد توبه لازم باشد؛ برخلاف عهدي كه مي كه بداند است چون باشد گناه را به باد آورد كسي را مانند كه آن گناه را مرتكب شده از او رو باشد توبه را تجديد كند

(٥) ١) سند علي حان (صدرالدين منقش سراري) «رياض السالكين» ج ٢، ص ٣٣٧. نشر جامعه‌ي مدرسين، ج ٩، ١٤٠٩ هـ

(٦) ١) جمع بين آمدني در من نذر مي گويد بر غلطان جسي رامي است صحبت گونه است كه همه به مدافعت مي دهم كه صحبت و كساني كه من از كفر مسلمان شدند كهري را كه در زمان جاهليت بدان مصعب بودند به باد مي آوردم، و با اس حال بر آنان دوباره اسلام آوردي و مصعب بوده و بدان سر شد كه از او توبه كند: من هر گاهي سر كه از او توبه شود حسن باشد نگارنده گويد: من يك توبه، بها در حالي معصی است كه گناهني انجام بديرد حال اگر و كسي گاهي سرورد و من توبه كند و من از او گناه را به باد آورد، به اتفاق مكشمان مني بول معرد

المبحث الثامن

قال في «رياض السالكين»:

۱۵۲

«هنا شيخنا البهائي في شرح «الأربعين» العزم على عدم العود الى نكاح
فيما بقي من العمر لا بد منه في التوبة وهل امكان صدوره منه في بقية العمر
شرط حتى لو رماثة نجس و عزم على ان لا يعود الى الرضا على تقدير هجرته
عنه لم يصح توبه ام ليس بشرط فتصح؟ الاكثر على التمسك بل نقل بعض
المؤلفين جماع السند عليه و «اولى من هذا بصدقه التوبه من تاب في
مرض مخوف غلب على ظنه الموت فيه»^۱

۱۵۳

اما التوبه عند حضور الموت و نيت الموت و هو المعبر عنه بـ «المصاحبه» فقد
انعمت الاجماع على عدم صحته و يطلق بذلك القران العزيز قال سبحانه «و
يست توبه فانهم يعملون الشينات حتى اذا حض احضهم الموت قال اني تبت الا و

۱۵۵

ما ذرى را گناه دلست و انما عدل منحي لحام سده و گناهی نه و عزم سوسه س ما توبه
بر لازم بود بفرمان آن چه از نوعی بدل گسسه نه نور از بعضی سبب جبران که دینی که آمدی
بدل متحمل شد مؤید رأی و تخصی ما در این مسئله است

(۱۰۷) مبحث هشتم امکان صدور گناه ط صحت توبه

در کتاب «رياض السالكين» است شرحی بر «الأربعين» می فرماید «در توبه عزم بر س
که بعضی در ماهی عمر خویش به گناه باز نگردد لازم است و بی ما امکان صدور گناه بر بعضی
باشد در ماهی عمر شرط صحت توبه است؟ املا اگر کسی مرتکب گناه ربا شود و سپس بینه
گردد و بر آن شود که هرگز حسن گناهی از او سر برند اما حفظ در صورتی که بر لحام آن گناه
هدایت داشته باشد توبه این صحیح است ما این که وجود هدایت در صحت شرط نیست؟ بعضی بر
علماء معتقد به وجه دوم اند بلکه از بعضی مکلفان حال است که گنگان بر آن اصاع دیده اند
بر لولار از این وجه به صحت توبه حاشی است که بعضی دو مرتبه صحت توبه کند که به عمدی
گمشتی در آن مرتبه عولاند فرد

كما ان أهل الاخرة بما صارت معرفتهم ضرورية سقطت التكليف عنهم
وهي «المقية»:

«سئل الصادق. عن قول الله عز وجل «وليت ثوبه للذين يعملون الصالحات حتى

اذا حضر الموت قال إني نبت الآن» قال: ذلك بذاعلين أمر الاخرة»

وفي الحديث:

«من تاب قبل أن يعذب قبل الله موته»

(۱۱۱) همچون کلام مبارکه خدای عزوجل در قرآن کریم در سوره یونس در عرق سبیل فرعون و یهودی
او بر مظهر بر نفس معصیته در آن حاکم فرموده است: «و ما سی لیرتین را از دریا گذر اندهم
بس آن گاه فرعون و یهودی به ظلم و بعدی انهارا معصیت کردند ماحون هنگام عرق او فر
رسید گفت: ایست ایستان ساهردم و سهادت می دهم که حاکم آن کسی که سی لیرتین بدو
استان درود خدایی است و من هم مسلم فرمانم اند او در آن حال خطاب شد: اکنون باید
استان ساهردی در صورتی که بس از بس عمری به کفر و مافرمایی دسی و بر بدکاران بودی؟»
(یونس/۹۱ و ۹۲)

در این آیه، خداوند متعال به صراحت بیان می فرماید که به هنگام نفس بر مرگ و هلاکت و یاس
بر رندگانی یوه مقبول است؛ چه در اس هنگام خاره ای حر لغام اعمال سک و برک گناهان و
رسی هاست سطرسی، در وهب مرگ اعمال سحرسی از حد تکلیف خارج است در حال او
و استحقاق مدح و دم است و به واقع تکلیف از او محافظ است و در سعه یوه اس بر صحیح
بحرود بود به هنگام بدلس سبیل های مرگ و ساهدهی لغوالت و دحسب لیر آخرت به صورت
هان درمی آید و تکلیف محافظ می شود همچنان که اهل احرب وهی معارف سان حصی شد
تکلیف از آنان محافظ می گردد

(۱۱۲) صدوق (ابو جعفر محمد بن علی بن حسن بن موسی بن یسویه هجری) من لا یحضره الفقیه، ج ۱

ص ۱۳۳، نشر سلیمانی مؤسسه، ج دوم ۱۳۱۳ هجری

در کتاب «من لا یحضره الفقیه» آمده است: «ایست ایستان ساهردم و سهادت می دهم که حاکم آن کسی که سی لیرتین بدو
استان درود خدایی است و من هم مسلم فرمانم اند او در آن حال خطاب شد: اکنون باید
استان ساهردی در صورتی که بس از بس عمری به کفر و مافرمایی دسی و بر بدکاران بودی؟»
[یعنی: هنگامی که لیر احرب وانه چشم ببندد]

(۱۱۳) کنسی (محمد بن محبوب)، کافی، ج ۱ ص ۳۱۹، نشر لیلانه، ۱۳۸۸ هجری

- ۱۶۲ و ستر قوله: «قبل ان يعاين» بمعانيه ملك الموت و هو المروي عن ابن عباس^{۱۱۳}
- ۱۶۵ و يمكن ان يراد بالمعانيه علمه بحلول الموت و عقده القلم من الحياه و تبعه ذلك كنهه بمعانيه و ان يراد بمعانيه السيئه و الوحيه فقد روي آنها بمحضراي عند كل محضر و بشرافه معا يؤول اليه من حير و سره و معانيه منزلته في الآخره كما روي عن النبي ﷺ انه قال:
- ۱۶۶ «ان يخرج احدكم من الدنيا حيا بعد ان مصره» وحي يرى معاده من الجبهه و لار»
- ۱۶۷ و بالجملة تصريح الايات و الاحبار و برهان العقل و الاجماع على ان السويه عند المعانيه ليست بمعصوله و لو كان هي ذلك حصر ظاهره بوجه خلافه مما يؤيد الى ذلك المعنى المبرهن بصحيح على العقل و النقل
- ۱۶۸ ثم الظاهر ان المرض المهلك ليس من باب المعانيه لان الموت منه ليس بمنتهق فتما فيمكن انصراف بعض الاحبار المحالفت ظاهرها الكتاب و العقل و الاجماع على
-
- (۱۱۳) همچون در حدیث است: کسی که پس از معاینه بویه کند موندنی بدرقه سودا که این همانست «هل ان يعاين» را چنانچه تفسیر کرده اند «بمعنى نفس لو ان كان به حشم» بديك الموت را ببندد و این تفسیر از ابن عباس و روايت شده است
- (۱۱۵) شيخ بهائى (بهائى محمد عليلى) از معنی ص ۲۱۲ سر بويده اسلام هم. ج ۱ ص ۱۳۸۷.
- (۱۱۶) ممکن است مراد از «معانيه» علم محض به حلول مرگ و قطع است از زندگی باشد و بعضی به این امر اقبال که گویند ان را می بیند همچون ممکن است مراد اینست «بما يراه» و محض وحي است. باشد چه در روايت است که آن دو بر رگوار بر مانس هر محضری حاضر شده، او و به حیر و سري که بدو می رسد سلب می دهد احتمال دیگر ان است که مراد آن باشد که بعضی مرید و حائکاه حویس و در آخرت می بیند؛ چنان که از ما میر تکریم^{۱۱۷} روایت شده است که هر مود هیچ یک از شما نمیرد حیر ان که به عاقبت حویس علم باشد و حائکاه حویس و در بهشت تا نورج بیند
- به طور کلی به تصريح ايات و روايات و برهان عقل و اجماع بویه در حکام معانیه مصول است حال، چنانچه حیري، که ظاهرش خلاف این مطلب است، مانع شود، ماودیس همین معنای صحیح است که به حکم عقل و نقل مبرهن است

تلك الحائل^{۱۱۷}

و ماهي «الكاهي» عن درله عن نبي جعفر هان ۱۶۹

«إذا بلغت العس حله و أومي منه الى حله ليركن لهاله توبه و كانت ۱۷۰

للجاهل توبه»^{۱۱۸}

فتشيد لهاله دور الحائل للعرف الين بينهما " ۱۷۱

(۱۱۷) يگنه ی دیگر آن که مرص مهنگ را نمی توان از باب معانه ولس ورا نمی توان مرگ کسی د

که بدان دمار لب به طور کامل. طلی و حلی هر من کرد از لب دو ممکن لب مراد انباری

که به ظاهر، معانی کتاب و عمل و اصاح اند چس حلی ملسد

(۱۱۸) کسی (محمد بن یعقوب) کاهي عرب: ج ۲ ص ۳۱۹ سر لاسه ۱۳۸۸ ه ق

(۱۱۹) آنچه در کتاب مرصف «اصول کاهي» درله از امام مقرر: «فل من کند که هر مود» چون حان

نفس حارسد. و لاسه به گلوی خود هر مود. عظم ر موده سلس و مادی را موده هس» من

من خود سان از سبب گرهن بر عاتم لسه به خلاف حائل. به علب هر آسکلر بین آن دو

المبحث التاسع

١٢١ المراد بقول التوبة إسقاط العقاب المترتب على الذنب الذي تاب منه و سقوط العقاب بالتوبة مما أجمع عليه أهل الإسلام ولكن احتجوا في أن التوبة تسقط العقاب بدلتها لا على معنى أنها بدلتها تؤثر في إسقاط العقاب بل على معنى أنها دأ وقعت على شروطها و الصفه التي بها يؤثر في إسقاط العقاب من غير اعتبار أمر رائد و قال آخرون: إنها تسقط العقاب لكثرة ثوابها و ذهب المحقق الخدوسي إلى الأول و استدلل عليه كما في «التجريد» و شرحه للعلامة بوجوه: *

١٢٢ «الأول أن التوبة قد يقع معصية بغير ثواب كثرة الحدیث من الرضا فإنه يسقط بها عقابه من الزنا ولا ثواب لها» *

١٢٣ الثاني إنه لو تسقط العقاب بكثرة ثوابها لم يبق فرق بين تقدم التوبة على المعصية و تأخرها عنها كغيرها من الطاعات التي يسقط العقاب بكثرة ثوابها و

(١٢٤) مبحث نهم: مراد از قبول توبه

مقصود بر قبول توبه: إسقاط من عهده لیس که مرتکب بر آن گناهی لیس که شخصی از توبه کرده، لیس همه ی مستمندان در این که ما توبه: عذاب گناه از میان برداشته می شود. اتفاق نظر دارند؛ بکند به اختلاف افتاده اند که آیا توبه بدلتها إسقاط عذاب می کند نه به لیس مصاح که به بهانی مسقط باشد بلکه به بر میسد که باید دارای بر لظ و عذاب لازم باشد یا واجب بر طرف بین عذاب گردد بدون آن که امر را ندی عذاب دلسته باشد یا لیس که توبه را بر د خدود بولی لیس که اس ثواب موجب إسقاط عذاب می شود؟ بیدراس: گروهی بر آن رفته اند که توبه بدل بلیب که دارای ثواب بسیاری لیس موجب از میان رفتن عذاب می گردد

محقق طوسی: رای محبت را اخبار کرده و برای اثبات آن دلیل آورده لیس که علامه حلی: در شرح برای آن و حوهی فکر کرده:

(١٢٥) لؤل ن که گاه توبه: محیط و باسأل کردی لیس که بولی بر آن مرتکب مسکه باشد توبه ی شخصی بی دین و گناه دنا، که عذاب دنا بر طرف می کند؛ بیک بولی بر آن مهر د بلس

لو صحح ذلك لكان الثائب عن المعاصي إذا كفر وفسق استغنى عنه العتاب^{۷۴}
الثالب لو استغفلت العتاب لعظم ثوابها كما استغنى بها بعض النسب عن
بعض فلم يكن استغافلها لما هي ثوبه عنه بأولى من غيره، لأن التوب لا
اختصاص له ببعض العتاب دون بعض^{۷۵}

۱۷۵

المصنف [يعني المحقق الطوسي] احتج عن صحة المحالقات وتمريرها أن
التوبة لو استغفلت العتاب لدونها لاستغفله في حال المعصية وفي غير الأجر
والجواب عنها أنها موثر في الاستغفار إذ وقعت على وجهها وفي أن يقع
مدماً على التوب لبقائه وفي الأجر بفتح الإلجاء فلا يكون التوب مدماً^{۷۶}

۱۷۶

و بالجمله لا خلاف في سقوط العتاب بالتوبة و إنما الخلاف في أنه هل يجب
على الله تبارك و تعالی لو عاقب بعد التوبة كان ظاهراً أن هو تفصل بعمله سمع كرماء منه و
رحمة بعباده؟ المعصية على الأول و الأساعره على الثاني و إليه ذهب الشيخ أبو جعفر
طوسي مدني به رحمه في كتاب الاقتصاد و العلامة في بعض كتبه الكافية و توقف
بمحقق الطوسي في التجريد و مختار الشيخ هو لضعفه و دليل الوجوب مدحول^{۷۷}

۱۷۷

(۱۲۲) يوم أن كه اگر كرت مول توبه موجب لعقاب عتاب باشد دیگر هر می میان توبه ی بس او
گناه و توبه ی بس از آن بسبب مانند عبادتی که به حسب هوس مول عتاب را امری می کنند و
اگر چیس میانی صحیح باشد، بعضی نائب جوب کافر یا فاسق شود، باید عتاب از او ساقط شود
(۱۲۳) سوم آن که جابجه حسب سقوط عتاب، بسیاری تواب توبه باشد، باید بعضی به بعضی او
گناهان باشد سایر من لعقاب عتاب از گناه توبه شده لوروسی بر لعقاب عتاب گناهی که از آن توبه
شده بخورند دلست چرا که می تواب تواب را به یک عتاب اختصاص داده و به عتاب دیگر نه
(۱۲۴) علامه ی حسینی (حسین بن موسی بن مظفر) که ملخصه از صحیح و بدعیات علامه حسینی داهی امینی
ص ۷۴، نشر حلقه ی طوسی، ج هشتم ۱۴۱۹ ق

مصنف (محقق طوسی) از دینی که بر محاصرت ما و آوردن دله باصح داده است، میان اس دهن جیس
است که اگر توبه، دنا سقط عتاب باشد، در حال معاصیه و برای آخرت بر ماند آن را امری کند
مصنف، پاسخ داده است که توبه در صورتی موجب سقوط عتاب است که بر وجه معرر باشد و
بس وجه آن است که بر گناه نه حسب قبح، بسببلی حاصل آید، حال آن که در آخرت جایی
برای یشمانی نیست و بها انها (بیردن کار به خدای) حاصل است.

(۱۲۵) به طور کلی هیچ اختلافی در سقوط عتاب به حسب توبه نیست بلکه اختلافی در آن است

قال ابن جمهور الأحثي في «النجلي»:

«والمعزلة سره على أصلهم من مع العتق عن قلعن قدر لم يجب سقوط
العقاب بها مع تكليف العاصي فإن حده للترجل به إلى حصول الثواب
و هو لا يجمع مع استحقاق العقاب عند عدم فلا حلاص من العقاب حيث
لم ينجح التكليف حد حلف و أيضاً فإن سقوط قدم عيب التوبة واجب فكذلك
العقاب لأنهم معزلاً عنه واحده هو فعل القبح و سقوط أحد المعنولين
يسلزم سقوط المعنول الآخر، لأنهما العلة بارتفاع أحدهما فيرتفع الآخر
بمرتفعها ولهذا أنه متى اعتذر إلى من ساء إليه و عرف صحة بيته و حرم
اعتذاره و بذمه و حجب أن يستطد ذمه على تلك الإساءة ولهذا أن العقاب
يذمون من بذمه عيب ذلك

و الاعتراض عليه إما أولاً فلا ينافيه على مع العتق و هو مسوخ مع حوز أن
بعض القباح يقتضي الذم و لا يقتضي العقاب، كما في حقه سطر مع العتق و
عدم من هذا أن الذم و العقاب لا تآزم سهما في الوقوع و مع عدم التآزم
جواز ارتفاع أحدهما دون الآخر بعد هما ما تآزم في الاستحقاق فيتم الكلام
على تعليله»^(١٢٦)

که تا بحسب سن از توبه بر حد تولد واجب و عتوب سن از توبه ظلم و ستم است یا این که
مصری بر حد تولد واجب است بلکه رفع عتاب بحسب فصل کرم و رحمت اوست مریدگان؟
متکلمان مصری به رای محبت معتقد و احرمان به رای دوم صحیح لوحصر سن از توبه بر حد
کتاب «الاقتصاد» و علامه در بعضی از کتب کلامی این رای دوم را صحیح دانسته و بعضی طوسی
در کتاب «احرف حکمی صانو نکرده است. محله صحیح و علامه ظاهر در صحت است و سن
و حوب بدین سن توبه بر خود است.

(١٢٦) این ابن جمهور معتقدی محلی بر آراء لمحتی فی الکلام و لعکس و انصوف، ص ١٣، ج ١، سگی
من این جمهور استانی در «معلی» می گوید: مصریه رای حوس را بر این مسابهاهده که جو و
محسب فاسق مصوع است سن حله عتاب به و لفظی توبه حافظ شود مع تکلیف محسب
گناهکار لازم خواهد آمد؛ چه محسب تکلیف از آن روست که به و لفظی این به توب است نافه
می شود و حال آن که به اعتقاد این توب با عتاب عادل جمع است؛ در سجد رهایی از عتاب
ممکن خواهد بود پس تکلیف صحیح می شود و بی این خلاف عرص است همچنین اگر سن از

و هرب من ما في «المجلّي» في «كشف المراد» في شرح تجرید «اعتقاد»^{۱۲۷}
 فإن قلت: لو لم يجب هولها لما وجب هول الإسلام من الكافر فایصح تکلیفه و
 ذلك مخفف للإجماع؟^{۱۲۸}

قلت: الفرق ثمت فإنه لما ثبت دوام عذاب الکافر و عدم جواز انقطاعه بالادب
 سلبه یمکن ثم طریق الی حسن تکلیفه إلا بوجوب هول إسلامه و لا كذلك العاصي
 لوجوب انقطاع عذبه بل و جوار العفو عنه فایصح تکلیفه حیث شد لبس استحقاق
 ثواب له و إن لم يجب هول نوبه فمع هذا الفرق لا یستحق الإیراد^{۱۲۹}

نوبه، سقوط دم و بکوهش واجب است بر سقوط عذاب بر لازم جواز بود در بر آدم، بکوهش و
 عذاب هر دو معلول نفسی و لکن عذاب است از فعل فصح، و سقوط یکی از دو معلول مستلزم
 سقوط معلول دیگر است چه هنگامی که یکی از دو معلول مرتفع شود عذاب بر مرتفع شده در
 سببه معلول دیگر بر مرتفع می گردد از این رو اگر شخصی به کسی که مستعد بود عذاب رسد
 به انجام رساند عذر آورد و خلوص شد و عذر و سببش این است که شود. دیگر می توان او
 و دم و بکوهش کرد و هم از این دو سبب که عذاب هر آن کس را که عذر خود را بکوهش کند
 لازم دم و بکوهش می داند

ماند گفت که کلام فوقی را الیکالاتی است یکی آن که حسن را در مورد مذکور مصرع دلست
 و این مادر است است دیگر آن که ما می دلم که مصی از افعال و افعال است که بر تکلیف صادر
 می شود، بها مصی دم و بکوهش است به عذاب و محاربات همجنان که در حق حدای میانی ما
 عذر او دم و بکوهش ما می است سایر این دلست می شود که دم و عذاب همست در وهج ملارم
 یکدیگر مستعد و چه سبب یکی از آنها، برخلاف دیگری. حاصل باشد است می توان این صعب
 و نیکار کرد که آن ها برای ملارم در استحقاقی اند و بر این فرض سخن ما می گردد

(۱۲۷) و بر اینک به همین حرف در «المجلّي» در «كشف المراد» هم آمده است

(۱۲۸) ممکن است کسی در مقام استکمال بگوید اگر هول نوبه واجب باشد پس هول اسلام نیز
 و شخص کافر واجب بکوهش بود و در سبب تکلیف او صحیح است و حال آن که اجماع
 برخلاف این است

(۱۲۹) در پاسخ باید گفت دو مورد یاد شد تا یکدیگر متعادلند شأن اختلاف این است که در باره ی
 شخص کافر، به آتش می داند است که عذاب او در حرای و بسبب دلم است و آن در انقطاعی
 است بر این رو حسن تکلیف او حرمه و جوب هول اسلام وجهی معولف دند در جایی که

و الحقّ عندنا أنّ سقوط العتبات بالسوية ينصل من الله مدد، فإنّه لو وحب نكان إمّا لوجوب قبولها و القبول بموجب ممنوع، فإن من عصى امر غيره و نساء إليه بأعظم الإساءات ثمّ عملت إليه لا يجب عقاباً على ذلك الغير فهو عذره و الإحصاء عنه و إن لم يعتف عنه لأيدمه العتبات بل قد يرون حسن رده المسمي و عدم العتو عنه أو بكنزة ثوابها فهو أيضاً ممنوع؛ لانتناؤه على التحليط و هو باطل كما حقق في محله^{۱۳}

بقطع عتبات و محض گناهکار [امر کافر] و لعنه و بلکه عمر او حاضر است و او سعه نکند و او هیچ نیست چه بساحتی بواب برای گناهکار مذکور است اگر چه هوای بویه بی و لعنت نیست پس با این فرق بین کافر و عاصی، اراده و اشکال مذکور محقق نمی شود

۱۳) گویا بعضی آن که حق برد ما این است که سقوط عتبات به واسطه ی بویه بعض حدای محلی است نه امری و لعنه؛ چه اگر و لعنه باشد است آن (در حال خارج است) لکن آن که قبول بویه بر حدی و عتبات و لعنه باشد که این فرض ممنوع است است. آن است که حاشیه کسی از دیگری باهر مانی و به بدترین شکل ممکن نیست به او بدی و ناسپاسی کند و جیس عذر آورده، طلب بخشش کند بخس و هول عذر او برد عتلا و لعنه است به طوری که اگر او محسده شود، بدعت و بگوئیس عتلا را او بی محالند است بلکه به عکس گاه عتلا عدم بخشش و عذر و سک می دهند. دوم آن که است و حوت سقوط عتبات را کثرت و تسلی بواب بویه بدلتیم که بی فرض بر ممنوع نیست چه بای این فرض بر محظوظ است و محظوظ باطل است، چنان که در محل خود محقق گشته است

المبحث العاشر

قال في الروضة الحادية و الثانية من «رياض السالكين»^{١٣١}

١٣٥

«صرح أكثر علمائنا باستحباب العمل للتوبة بعد ما سواه كان عن كثر و

١٣٦

فسيق و سواه كان القسق عن صغيره او كبيره بل صرح الشهيد النبي.

في «شرح الصمد» باستحبابه للتوبة عن مغلبي الذنب و ان به موجب المعنى

كالصغير البادره و حصه المميد بالتوبة عن الكبائر قبل و لعل منحرظه ان

الذنبوب كنها كينر لاشترائها في الخروج عن طاعة الله و انما بغلبي الكبر و

الصغر عن الذنب بالاحسانه لي ما نفعه و ما فوذه فالصغيره بصغيره بالنسبه لي

الرب و كبيره بالنسبه لي لشغل و قد نسب الشيخ ابو علي القنبرسي رحمه الله عليه

القول بذلك الى أصحابنا من سلفه»^{١٣٢}

(١٣١) سعد علي خان (صدرقدس منس سرلای ریاض السالکین ج ٢ ص ٣٨٦ سر جامعدهی مدرس

ج قول ٩١٢ هـ)

١٣٢١ مبحث مهم استحباب عمل برای توبه و اشاری به گناهان بزرگ و کوچک

صاحب مستغنی خان منس در روضه‌ی سی و یکم کتاب ریاض السالکین فی شرح صحفه

سعد الساجدین ١ گوید اکثر علمای ما - حتی علمای امامیه - صریح فرموده‌اند که بعد از توبه

عمل توبه مستحب است؛ حواله توبه‌ی از کفر باشد و حواله توبه‌ی از فسق؛ حواله از فسق از

ریکات به گناهان کوچک باشد و حواله به گناهان بزرگ؛ بلکه شهید دینی رحمه الله در «شرح

صمد» هژن به استحباب عمل توبه برای مطلق گناه شده است. اگرچه گناه کوچک نادری باشد

که موجب فسق نبوده باشد و هیچ بعد ضرورت علیه استحباب عمل توبه را اختصاص به گناهان

بسی گناهان بزرگ نداده است و برخی گفته‌اند که باید نظر بعد از آن باشد که همه‌ی ذنوب

کثیرند بسی گناهان مطلقا گناه بزرگ‌اند و برای همه‌ی گناهان در این امر که گناه خروج از

اطاعت حق است اسراک دارند بسی هر گناهی موجب خروج از طاعت خداوند است

و نصیب گناه به بزرگ و کوچک به اضافه و محاط به مانور و مافوق آن پس آمده است که

گناهی را است به گناه مانوس بزرگ می‌شمارند و است به گناه مافوقین کوچک؛ مثلاً توبه‌ی

المبحث الحادي عشر

هي الروضة المذكورة من «رياض السالكين» أيضاً:

۱۸۷

دعای بعضی صاحبین از ارباب نوبه فیری نمیک من الشجاعت و عینک
من الذیوت و وخته و جهک الی علام العیون بعزم صادق و رجاء وثیق
و عذّ ثبک عبد بن من مولی کریم رحیم حلیم یحب عودک بی یله و
استحارثک به من عذیبه و قد طلب منک العود مرراً عدیده و انت معروض
عن الرجوع الیه مدّه مدیده مع انه و عذک ان رجعت الیه و قدعت عما
است علیه بالعموم عن جمیع ما صدر عنک و الصغیر عن کل ما وقع منک
و قد و غلبت بمطاطاً و طهر ثوبک و مل بعض المرائس و اتبعها بشیء
من التوبل و لکن تلك الصلاة علی الارض بخصوع و خضوع و استجابة
و انکسار و بکاء و فاقه و افتخار فی مکان لا یراک فیہ و لا یسمع صوتک الا
الله سمعه فاد سلیم فعم صلاتک و انت حریص مستعجی و حل رج نم
اقرأ الدعاء المأثور عن زین العابدین . الذي أؤکله: یا من یرحمه یستغیث
المسکون .^{۱۳}

۱۸۸

نامناسب را نسبت به نما گناه کوچک گویند. و نسبت به نظر نامناسب. گناه بزرگ و حساب سبح
موعظی طبری صاحب عصر صحیح انسان را صورتی علیه این نظر حساب بیج مصدر رایه نسبت
نسبت داده است که هر موده اصحاب ما بعضی نامناسب هستی گناهان را بزرگ می دانند و گناه
کوچک و بزرگ به لحاظ نسبت با این گناه و آن گناه پس آمده است
این فصل بعضی فصل دهم را حساب اسناد علامه شخصاً ترجمه فرموده و آن چه آمده به ظم
نشان است.]

(۱۳۳) مبحث یازدهم ترشدهای از آداب تربیه

در روحیه سی و یکم کتاب «رياض السالكين» است که مضمونی گفته است در راهی نوبه
کردی، بعضی حوس را از بهای و قلب را از گناهان بیرحمه کن و چهره ای حلت و نا انصافی
صادق و استدی محکم به سوی خدای دقای عسها موجه گردان و حسن دل که بر موده ای

ثمَّ صَحَّ وَجْهَكَ عَلَى الْأَرْضِ وَاجْعَلِ التُّرَابَ عَنِّي رُسُكًا وَمَرِخًا وَجْهَكَ
الَّذِي هُوَ أَكْرَمُ عُصَانِكَ فِي اقْتِرَابِ بَدَمِ جِلْدٍ وَفَلْبِ حَرِيرٍ وَصَوْتِ عَالٍ
وَأَمْتِ تَقُولُ «عَظُمَ الْقَدْبُ مِنْ عَذَابِكَ فَتَحَسَّ الْعَصُوفُ مِنْ عَذَابِكَ» تَكَرَّرَ
ذَلِكَ وَبَعْدَ مَا تَذَكَّرَهُ مِنْ ذُنُوبِكَ لِأَنَّمَا يَسُكُّ مَوْبَعًا لَهَا يَنْبَغُ عِنْدَهَا بِأَدَمٍ
عَمَّى مَا حَصَرَ فِيهَا وَلَيْسَ عَلَى ذَلِكَ سَبْعَةُ طَوَائِدٍ ثُمَّ قَدْ وَارَفَ بِدَبْكٍ لِي
التَّوْبَةَ الرَّحِيمَةَ وَقُلْ «يَا إِلَهِي عَبْدُكَ الْأَبْيَرُ رَجَعَ إِلَى بَيْتِكَ عَبْدُكَ الْعَاصِي
رَجَعَ إِلَى الصَّلَاحِ، عَبْدُكَ الْمَلُوبَسُ نَاكَ بِالْعَدْرِ وَأَنْتَ أَكْرَمُ الْأَكْرَمِينَ وَرَحِيمُ
الرَّاحِمِينَ» ثُمَّ تَدْعُو وَتَمْرَعُكَ تَهْمَلُ بِالْإِدْعَاءِ الْمَشْتُورِ عَنْ زِينِ الْعَالِيَةِ،
وَهُوَ الَّذِي وَكَلَهُ «إِلَهُكُمْ يَا مَنْ لَا يَصْنَعُ عِبَادَ الْوَسْوَاسِينَ»^{۳۰}

همین فرای از مولای کریم رحیم حلیم که مانند نه سگهای باز گردی و و عدلس، دو ساه
خوبی، در حالی که از تو بازگشت و بازها حواسیه و تو بدبختی و بازگشت به سوی او
روی گردانی مانی که او تو را حسن وعده داده که اگر نه سوس باز گردی و از گنجهای بسطانی
سوی تو را بحد و هر چه حفظ کرده ای مانده نگارد پس رحیر و عسلی به لیساط به انجام
رحان و مناسب را بکمر و ساه و هراتی حده به جای آر، و نه باطله ی آن را برش کن پس سار و
سر لول بست که بر دین به عسوع، حصوع، حیا و سر افکندگی و گرمه و اظهار سار و هر باشد؛
در مکانی که کسی تو را بسد و عذاب را بشود هر حدی سحار معی چون سلام گهی، سار و ۴۰
عصاف سوال کن در حالی که بگری و حیا و رس و لست در وجود ظاهر گسه است، پس
دعای ماسور از نام رس اعلیٰ پس را هر لب کن که عدلس جس لست، ای کسی که باز حسی
هر مانرس گناهکاران است .

(۱۳۲) پس از آن، روی بر خاک نه و خاک بر سر و دست را که گریه بر من اعصای بر لب ما سکی
روان و طلی محزون بر خاک مال. در حالی که نه عدلس طند می گوی. گناه سده اب عظم بست
پس از سر لول محسنی مو لست، و لب را بکرا کن و گناهلب و که نه ناد داری بر سحار و عس
خومنی را ملاکت گوی و آن را بوسج و بر آن حصون کن و از آن حه از آن صادر گسه اظهار
یسجملی ساه بر لب جان وقتی سسل باقی مانی و بیس رحیر و بست به سوی آن توب رحیم
مالا بر و جیب گو مرورد گرا لاسده ی فرای آن به بسگاهب بازگسه، سده ی بافر مانب به صبح
ما مو روی آورده، سده ی گناهکاران با عدرو و نصر به سوس امدد و مو گریه بر من گریسان و
بجسته بر من محسنگانی پس در حالی که لستکحای باز من گرفته دعای و برد سده و امام

واجهد فی توجّه فذیک الیه و اقبالک بکلبک علیه مشمر ان یمسک سعه العجود
و الرحمة ثم اسجد سجدة نکثر فیها الکاء و العریل و الانتحاب بصوت
عال لا سمعه الا الله عز شہ ارفع رأسک و اتعاً بالقول فیرحاً بدوع العامرل
والله ولی التوفیق ۰ ۱۳۰

۱۹

و بن احمد بن ۱۳۰ و بحران که نویس جس لشد اعدا ای کسی که وصف وصف کسندگان سرید
وصف کمد

(۱۳۵) شد عی حان احمد بن مثنی سرلوی، دما لسانکس، ج ۲، صف ۳۸۶ و ۳۸۷، سر
جامعه ی طرسین، ج اول ۱۴۰۹ ق

و بکوس با طیب بدو موجه سر و ماما روی بدو مانی؛ در حانی که حان بو وصف خود
و رحمت و اذاک کند جس سر به سجده سر، سجده ای حمر لا نا گریه و راری و بیون به
صدای بدد لشد در حانی که سر هدای حانی کسی ان را اسود اطاف سمن بدرد، سر ان
سر لشد در و به و بیون بدان که بویه اب مبول افاده و ساد مانی که آرویت بر آورده گسه لشد
و هدای سر بر ممت هر لشم اور من لشد به حوی مطلوب عیر لشد.

المبحث الثاني عشر

- ۹۱ و هي الروضة المذكورة من رياض السالكين ايضاً
- ۹۲ «قال بعض زوابع الغروب الناس في النوبة على نحراله رجل مسرف بالنوبة مدافع بها اعتر بطول الأمل و سبي شعوم الاحل، فهذا من اذكرة الموت اذكرة على الإصرار فهو خالك»^(۱۳۶)
- ۹۳ و امر نائب ما لم يجد شهراً فإذا وجد ركب هرب و اصاح المحاسب لنفسه فهذا مستوجب للعقوبة من الله^(۱۳۷)
- ۹۴ و رجل نائب عليه الا ان يسه ندعوه الى الشيء مما يكره فهذا يحتاج الى الادب لنفسه، و فائدته على قدر مجاهدته^(۱۳۸)
- ۹۵ و رجل مديون للحساب قد عام على ساق مقام الحميم فهذا مستوجب للعصاة من الله^(۱۳۹)

(۱۳۶) مبحث دوازدهم: شتاب در نوبه

- در همان روضه از کتاب ریاض السالکین آمده است که اهل دین گویند مردم در نوبه چند گروه اند: کسی که نوبه را از وقتی به وقتی دیگر می‌رود و هرگاه که به ناچار بدارد و از آن دوری گزیند، و وضعه سوده هرلوسی آرد و دل و محال باشد از مرگ و لعن چنین کسی چون مرگ او را در بلند بر اصرار بر گناه باشد، پس به هلاکت و بطونتی است
- (۱۳۷) دیگر آن که مادام که سهمی بلند نائب است و چون آن را بلند، بر مرکب هو و هوس حور شده، محاسبه‌ی همی را امضاء کند پس این نیز مستوجب عقوبت خداوند است
- (۱۳۸) به دیگر آن که به طلب نائب است یک کسی، او را به آنچه می‌خواهد، می‌جویند، پس این شخصی را سزا به ادب همی باشد که هر قدر مجاهدت کند او را فائدت رساند
- (۱۳۹) دیگر آن کسی که همواره حساب رسمی کند و چون قسمی از هوس حساب کند پس این شخصی، مستوجب عصمت از جانب خداوند است

۱۹۶ و رجل قد خام به حرقه من ذنوبه و لم يبق فيه باقية عهد الميثاق بولائه
لله ^{۱۴۰}

۱۹۷ و قال العلامة الشيخ البهائي:

۱۹۸ من احمل المبدء الى النوبة و سرقها من وقت الى وقت فهو من خطيرين
عظيمين ان سلم من واحد فلمعه لا يسلم من الآخر

۱۹۹ احدثنا ان يعامله الأهل فلا يسه من عذله الا وعد حصره انموت و ذات
وقت لتدارك و مدت نوبت قلاقي و حده الوقت الذي تنار له سعد
بموله. «و حين بينهم و بين ما يشهون» و سطر يطلب المعهله يوماً أو ساعه
فلا يجاب لها كما قل سطر «من قبل ان ياتي احدكم الموت فيقول رب اني
مؤتي الى اجل قريب»

۲۰۰ قال بعض المفسرين في تفسير هذه الآية «ان المختصر يقول عند كشف
العقد يا ملك الموت اسرني يوماً اقدر فيه لي ربي و نوبت به و اثرود
حالياً فيموت فيبت الأيام فيموت اسرني ساعه فيموت فيبت الساعات فيعلق
عنه باب النوبة و يعرعر بروحه الى النار و يتجرع غصه ابليس و حصره

۱۴۱) و مردی که بر سر رگناه او سرافکندگی کند تا گاهی در او باقی بماند پس مشخص به ولایت
حدارده منوخذ لب

۱۴۱) علامه سجدهای: می فرماید کسی که در نوبه اعمال ورود و آن را از وهی به وهی دیگر
به تأخیر بدارد، میان دو خطر عظیم باشد که اگر به عرض از یکی از آنها جان سالم به در برد،
بر دیگری سوزد به در برد. لکن آن که لعل بدو مهلت دهد و از عطلت خویش گناه نکند جر
هنگامی که مرگش فرا رسد و عرض بدرک از حسب ورود و درهای تلاقی گنبد بسد بود و
وهی فرا رسد که حدای بجان بدل لشارب هرمود «و لبرور میان آن ها و آرزوهای شان [که
به نثار برگزید ما نوبه و ایمان شان را سترند تا از عذاب دهانی باشد] به کلی دوری و مناسب
اهداد» (اسأ/۵۵)، و چنان شود که دوری با ساعی مهدت طلبد بنگ سولس بعلت بسود؛ چنان که
حدای بجان هرمود «پس از آن که مرگ یکی از شما فرا رسد در آن حال [به حشر] گویند
پروردگار! لعل مرا الفکی به تأخیر انداز» (صافهون/۱۱۷)

الندم على تصحيح العمر وربما اضطرب اصل يمانه في حركات تلك
الاحوال^{۱۱۱}

وتأنيها أن تترك ظلم المعاصي على قلبه الى أن تصر رثاً وطعاً فافضل
المحور فان كل معصية يفعلها الإنسان يحصل منها ظلمه في قلبه كما تحصل
من نفس الإنسان ظلمه في المرء فاذا تركت ظلمه الذنوب صار رث
كما يصير بحار النفس عند تراكمه على المرء صدهاً و إذا تراكم الريس صار
طبعاً فطبع على قلبه كالصعب على وجه المرء إذا تراكم بعينه يرق بعين
وطال منك وعاص في جرمها و انسدها فصارت لا تميل الصبيل ابداً^{۱۱۲}

و قد يعبر عن هذا بالغلب المكوس والغلب الأسود كما روي عن الشاعر
« ما من شيء أشد للغلب من خفيه إن الغلب ليرافح الخطية فالتراى به
حتى تغلب عليه فيصير أهلاً لسيده »^{۱۱۳}

(۱۴۲) یکی از مفسران در تفسیر این کلمه گفته است: چون محصور را برده کنیز رود گوید ای
مذک الموب مرا رودی مهلت ده تا به حدلم عمر آورم و بیه کسم و عمنی صالح لحام دهم بیک
مذک الموب او را گوید روزها را بیا، ساجسی من گوید بک ساجب مهلم ده و به ناخبر لیدار
مذک الموب گوید ساجب را بر باد داده ای و حال ساجسی مهلت هوالعی؟ من در توبه بر او سه
خود و به روح و جان خود آنس را مر مر، کند و محضد و سرت حسرت و بدایت سوسد بدان
سبب که عمر جوس را صالح ساجبه است و حد ساجب لسانس بر بر لر حدمات من لغوال
میرزل گردد و از دست رود

(۱۴۳) دوم آن که ظلمت و سرگی گناهان بر نفس لسانه گردد تا در همان صورت شکل بند و رنگار
شود به طوری که دیگر محو شود، چه بر اثر هر معصیتی که لسان مرتکب شود ظلمتی بر قلب
نمید می بند، همان که در آیه و لطفی دم لسان، سرگی نمید می اند من چون ظلمت گناهان
روی هم لسانه شوند، به صورت رنگار در آید؛ همان که محار نفس لسان آیه را جس کند و
چون رنگار لسانه شود جرک صاحب می گردد پس بر قلب او جرده می شود، هنگامی که این رنگار
سار شود و مدتی طولانی بمانی معاند و در حرم آید و رود و آیه را سار د که صحن پندرد
رنگار گناهان لسانه شده هم در قلب لسان جان فرو رود که دیگر به هیچ وجه صحن پندرد
(۱۴۴) گاه و این، به قلب مکوس و سببه معبر کنند چنان که از تمام بافر، رولب لسانه هیچ جبر
چون گاه قلب را ساد نکند قلب همچنان بر گاه اصرار ورزد تا گاه بر ن عابت اند و آن را
وروه کنند

- ۲۳ و عنه «ما من عبد إلا وفي قلبه نكته يهناه فإذا اذنب ذنباً سرح في النكته نكته سرده فإن تاب ذهب ذلك السواد وإن تعادى في الذنوب زاد ذلك السواد حتى يعطي الناس فإذا عطلي الناس لم يرجع صاحبه إلي حير أبداً وهو قول الله عز وجل «كَلَّا بَلْ رَأَى عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ»^{۱۶۵}
- ۲۴ وقوله «لم يرجع صاحبه إلى حير أبداً» يدل على أن صاحب حد القلب لا يرجع عن المعاصي ولا يوب منها أبداً ولو قل بسببه تب إلى الله تكون هذه القول منه مجرد تحريك الناس من دون مواضع القلب فلا اثر له صلاح كما أن قول العسك «عسلت الرب» لا يضر التوب شيئاً من الاوصاح^{۱۶۶}
- ۲۵ وربما يرون صاحب حد القلب إلى عدم الصلاة بأوامر الشريعة و يوحدها فيسهل امر الدين في نظره و يرون وقع الاحكام الالهيه من قلبه و يصر عن قبولها طبعه و يصر ذلك إلى اسفل عميدته و روال يسمانه فيموت على غير المسله و هو المعبر عنه بسوء الحاشيه. يعود بالله من شرور انفسا و عيبات انفسا^{۱۶۷}

(۱۶۵) و بر هرمود سندهای سبب حرّ آن که در فلسف نقطه‌ای است بعد چون گناه کند، در آن نقطه ی سیاه دیده آید پس اگر بوبه کند آن نقطه ی سیاه از پس برود و چنانچه بر گناهان اصرار ورزد، نقطه افروزی گردد تا روی سفیدی را بوسند به طوری که دیگر صاحبس به هیچ روی، نه حر باز نگردد و پس مرتدندای عیسی است که فرماید «حسن بسبب؛ بلکه طبعی بدکاری و ظلم‌بایی بر دل‌های آنان علیه کرده است» (مطالعین/۱۶۵)

(۱۶۶) پس که هرمود «صاحبس به هیچ روی، نه حر باز نگردد» گو، است بر آن که درنده‌ی حسن ظنی ادا از گناهان روی نگردد و بوبه نکند؛ حسن چنانچه به زبان میگوید که به سوی حدلوند بوبه کردم، صدافنی در آن سیاه و بها زبان جویس راه حرکت بر آورده است، بدون آن که نفس را تا آن مواضعی باشد پس آن را اصلاحی سبب همان که محرّد حسن عقال که میگوید: باس را نسیم، باس‌ها را از بلیدی‌ها پاک نکند

(۱۶۷) و چه بسا صاحب حسن ظنی بسبب به اوامر و نواهی سرع بی‌مالات شود و مرد پس در نظر حسن سان بد و عسر و عُرّت استقام لاهی از طمس رعب برسد و طمس از هول رها سر برسد و پس به انحلال در عهده‌ای منجر شود و استفس را دل گردد و در بیعتی بر غیر پس میرد و این جانب همان است که او آن به عاقبت سرّ معبر کرده‌اند؛ بپا می‌بریم به حدلوند از سرور حسن و کارهای بد و باس‌بستان

- ۲۶ ومن كلام بعضهم
- ۲۷ «اغسروا التربة قبل أن يصير التربة ثلثاً والمقيم ماصاً وقبل أن يكون المحصول مدماً والموجود عدماً وقبل أن يصير الإديار على المصريين سراق الحصار فلا يغاله عتار ولا يوفيق إبله واعتدار»^۱
- ۲۸ وهي آخر «كشكول» الشيخ الهادي، هي الحديث
- ۲۹ «إن تاب الشح الهرم قالت الملائكة: الآن وقد خمدت حوسك وبردت أفعاسك»^۲
- ۳۰ «ذكر العنبي أنه قبل لرحل عند الوفاء قل لا لله إلا الله فقال
آه وبلي على الشباب و قسيأتي
رمان فقدت ثريح الشباب
حسن شباب القور و ارتعص المهر
و غاب الحجاب عن كل باب»^۳

۱ شیخ بهایی (بهاء الدین محمد عاملی)، کشکول، ص ۶۴۲، ترجمه لدوله سکی

(۱۴۸۱) سعد علی خان (صدر لیس ملی سرری)، رمان لائکس ج ۲، صص ۳۸۲-۳۸۵ سر جامعدهی
مدیریت ج ۱، ۱۴۰۹ ق

عصی از رمان دلی و من گفته است: بوند رانسم بداند من از آن که بر تنک به مرگ مانم
گرد و هم رهسپار بود، و من از آن که مسجد بسجانی مایند و آن چه که دلب از دست دهد
بسی برماندهی عمر از کف رود، و من از آن که اندر بر لمر از کشندگان به گناه بر لمرده رمان
رید که در گناه به انکس بدی ها راه دزد و به موهی بازگشت و عذر حوالی

(۱۴۹۱) همعینی در لمر کتاب «کشکول» مسج بهایی: لست در حدت است که چون سری کهن سالی
بوند کند و رکان گوید: «سالی که حواله به سی و نامرئی رسد و بهت به سردی گر رسد
بوند می کنی»^۴

(۱۵) عطی بدل کرده است که مردی راهکام مرگ گفت: «گو لا اله الا الله، مرد گفت: «اذا هموس
بر حوالی! در چه زمانی گل حوالی را از دست داده‌ام، هنگامی که عمر رسد مرد، کلبی بران رسد
و صحاب از رمان برکت و هد»

و قبل لأحر وقد قرب حروح نفسه وانقطاع نفسه قل «لا إله إلا الله» فقال ۲۱۱

لهب نفسي على أرمال وفي أتى دمان دعتني الأرمال حين ولي النساء و
استقبل الصيف وطاب المثلثم والربحان^۱

و احتصر بحر فقيل له قل لا إله إلا الله فقال ۲۱۲

برد النيل و طاب الماء و اتد الثياب

و مضى عتاً حذیران و تحوز و آب

ثم قصی لوفته^۲ ۲۱۳

و قالت امرأة لرجل كان ممرته قريباً من حمام منجذب ببعدد با رجل من ۲۱۴

الغريق الى حمام منجذب؟ فأومى لها و رسلها الى طريق غيره في سكة
خراب لا سدد لها و تبعها اليها فعجز بها فلما حصرته الرقا، قيل له قل «لا
إله إلا الله»

فقال ۲۱۵

يا ربّ قاتلة بوماً و قد تهبت

أين الطريق إلى حمام منجذب

و مات لرقه، حكى بلرك سره المحامه و تهوى بالمحمد وليس من رجه العاصه ۲۱۶

نعود بالله من ذلك»^۳

۱ شیخ بهایی (بهاالدین محمد عامی)، کتکول، ص ۱۱۰، طبع المجله

(۱۵۱) همجنین مردی در حال مرگ بود و حری بطلده بود که جان به جان آفرس مسلم کند و
و گفت: «گو لا إله إلا الله» گفت: «اندوه من مر دمان لب و در حه و ملی دورگزار ناگوار به
من رسده» هنگامی که رقصان مشغول کرد و ناستان روی آورد و سراب و ربحان گوارا کردند،
(۱۵۲) و به بعض دیگر در حال امضای گفت: «گو لا إله إلا الله» گفت: «آب سردید و آب
خوس گوار و سراب گوار» اما حریران و مورد و آب (ناستان) گفت: «من در همان وقت
جان مسلم کرد»

(۱۵۳) سید علی حان (صدرالدین مدنی سیرازی) در ناسخ لسانکین، ج ۴، ص ۳۸۵ و ۳۸۶ بر حاشیه‌ی

مدرس-ج نول ۹۱۴۹ هـ.

قال بعض أرباب القلوب:

۲۱۷

«التائبون المسبون على شئ من ثواب تنوب من التوب والنيات، و تنوب تنوب من الرذل والعفلات، و تنوب تنوب من روية الحسب و مث هذه الصناعات»^{۱۳۱}

۲۱۸

و على حد سل بعضهم في الاعمال روق تنوب فشد

۲۱۹

إذا معاصني اللاتي أدل بها

كأنك ذنوبي فقل لي كيف أعترف»^{۱۳۲}

قوله: «أدل بها» من الدلال أي العج و بالفارسية بار کردن و كأنه يشير إلى الحديث

۲۲۰

المشهور: «حسنات الأبرار ميسات المقربين»^{۱۳۳}

هنگام است مردی مدرس در مرتبگی حمام معاص می‌باشد بود روزی، دمی بر او برسد. ای مرد! حمام معاص که حساب؟ مرد: بورانه حاسی دیگر را حسابی کردند مگفتی محرومه که در راه گریختی بر آن بود مرده بسال او رفت و در همان خانه او محبور کرد معاصها بعد هنگامی که مرد در ستر مرگ افتاد، او را گفت: مگر لا اله الا الله. مرد: در پاسخ من بیست را حواله و مرد: روزی دمی به حال هنگامی می‌گفت / راه حمام معاص را که حساب؟

سواء، حاشا که آن گویه روی می‌آورد و محبور را از مرغان معاص می‌لدارد. بهاء می‌برسم به حد از معاص و سدا

(۱۵۲) از صاحب دین است که گفته است: بویه کیدگان با تعاص را الهامی است کسی که از گناهان و بدی‌ها بویه می‌کند کسی که و بر من ها و عاصها بار گردد آن که از دین خویشی ها و بیستادی طاعات خویشی بارگشت کند.

(۱۵۵) سید علی حار احمد قدس منس سر لریا، رماص لستفکس ج ۲ ص ۳۷۷ سر حاشیه می‌نویس، ج ۱۴۹ ای

و بر من سوال کسی را پرسید که مولی کدام عمل می‌بر است؟ در پاسخ من است و سرود وقتی که خویشی هام که بدل بار می‌کردم، گفتم: باشد / پس در آن هنگام مگو که چگونه عذر خویشی کم؟

(۱۵۶) «ادل» از ماده «الدال» به معنای «تصحیح» است که در فارسی همان معنای بار کردن، و دارد گویی پس است تبار است به حدیث مشهوری که می‌فرماید: خویشی‌های جوان بدی‌های مزین است. (۲۱)

المبحث الثالث عشر

- ۱۱۱ می ذکر بعض الايات و الاخبار في الحب على التوبة ^{۳۰}
- ۱۱۲ قال عمر بن الخطاب: «قل يا عبادي الذين اشرقوا على انفسهم لا تقبلوا من رحمته الله ان الله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم» ^{۳۱}
- ۱۱۳ و قال جرير بن عبد الله: «ان الله يحب التوابين و يحب المتطهرين» ^{۳۲}
- ۱۱۴ و قال جرير بن عبد الله: «ان الله هو يقبل التوبة عن عباده و ياخذ الصدقات و ان الله هو التواب الرحيم» ^{۳۳}
- ۱۱۵ و قوله جرير: «الذين يظلمون الفرض و من حوله يستنجون بجمد رنهة و يؤمنون به و يستغفرون للذين امنوا ربنا و سغت كل شيء رحمة و علما فانعز الذين تابوا و اتبعوا سبيلك و قهمة عذاب الرحيم» ^{۳۴} و ثابا و تحطيمه جات عن النبي و عذبه و من صلح من لائمه و روجهة و دريائمه انك انت العزيز الحكيم ^{۳۵} و قهمة الشينات و من تق الشينات يؤمنه فقد رحمة و ذلك هو الغفور العظيمة ^{۳۶}

(۱۵۷) فصل سیزدهم: برانگیختن به توبه در آیات و اخبار

(۱۵۸) هدای مبررس می فرماید: «ای رسول رحمت! بدن سنگلم که لریف بر من خود کردند بگو هرگز از رحمت هدای نالید نالید. لبه هدای گناهان را خود محسد به رلیسی که و بسار آمرزیده بهشده لب» (نور/۱۵۲)

(۱۵۹) همجنس می فرماید: «خداوند توبه کندگان و پاکرگان را دوست دارد» (نور/۲۲۳)

(۱۶۰) همان که می فرماید: «ما سی دلد که خلدرد از سنگلمس توبه را می بدرد و صفات و قول می نماید؟ و به رلیسی که خداوند سبیل توبه بدر محسد لب» (توبه/۴)

(۱۶۱) و نیز می فرماید: «کسانی که عمر من الهی را حمل می کند و آنان که در سر من آن ند به ساس هد بودند گاریان او را مسیح می گویند و بنو ایمان دارند و رای مومنان امر رس می طلبد که بروردگار رحمت و دلس هر جبر را محط لب: کملی که توبه و دله او را اتصال کرده اند ایمان و سحای و از عذاب انس محفوظ بدار بروردگارا ایمان را در با هدای ساری که و بعد فرموده ای ما صالحان از بدولت همسران و فرودل سان حای ده که تو عمر و حکیمی و آنان

و قوله سبحانه ۞ وَأَعْلَانُكُمْ تُصْبِحُونَ بِحُجَّتِهِمْ وَبِشَفْعَتَيْنِ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا لِمَنْ أَتَاهُ عَمَلٌ لَمُفْرٍ لَرَحْمَةٍ ۞^{۱۳۶}

۱۳۷ هي «الكافي» عن ابن وهب قال سمعت أبا عبد الله يقول:

«إِذَا تَابَ الْعَبْدُ تَوْبَةً صَوْحاً أَتَى اللَّهَ حُرّاً فَتَرَ عَلَيْهِ فَعَلَتْ وَكَفَى سِرّاً عِيده فان نسي ملكه ما كان يكتبان عليه ثم يوحى الله إلى جوارحه و إلى بفتح الأرض ان اكتفى عليه ذنوبه فبلى الله من حوس بلفظه وليس شيء يشهد عليه بشيء من الذنوب»^{۱۳۸}

۱۳۹ و فيه عن محمد بن مسلم عن أبي جعفر عليه السلام قال:

«بِأَمْرِ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ دُتِبَ الْمَوْتُ إِذَا تَابَ مِنْهَا مَعْمُورٌ لَهُ فَمَعْمَلُ الْمَوْتِ لَمَّا بَسَلَتْ بَعْدَ التَّوْبَةِ وَالْمَعْمُورُ مَا وَلَّاهُ بَنَاهُ لَيْسَ إِلَّا لَدُلُ الْإِيمَانِ قُلْتُ فَإِنْ عَادَ بَعْدَ التَّوْبَةِ وَالْإِسْتِغْفَارِ فِي الذَّنُوبِ وَعَادَ فِي التَّوْبَةِ فَمَاذَا بِأَمْرِ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ تَرَى الْعَبْدَ الْمَوْتُ سَدَمَ عَلَى دَسَمٍ وَبَسْتَعْرِ اللَّهَ حُرّاً مِنْهُ وَتَوْبَتُهُ لَا يَجِبُ اللَّهُ مِنْ تَوْبَتِهِ قُلْتُ فَإِنَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ مَرَّةً أَدْبَتْ ثُمَّ تَوْبَتُ وَبَسْتَعْرِ فَمَاذَا كَيْفَا عَدَا الْمَوْتُ بِالْإِسْتِغْفَارِ وَالتَّوْبَةِ عَادَ اللَّهُ مِنْ عِيهِ بِالْمَعْمُورَةِ وَإِنَّ اللَّهَ عَمُورٌ رَحِيمٌ يَجِبُ التَّوْبَةُ وَيَعْمُرُ عَنِ السَّابِ قَالَ فَإِنَا كُنَّا أَنْ مَقَرَّ مَعْمُورِينَ

و رندی ها باردتر و هر کس را که در آن روز از بدی ها محفوظ بدارد، نه رنسی که بر او رحم آورده ای و این همان روز عظیم است» (عالم/۱۰۰)

(۱۶۲) همگی می فرماید: «و ملائکه به حساب بروردگارسان مسح می گویند و برای رسان آن مرد می طلبند آگاه نامی که حد لوند آمرزیده ای مهربان لب» (سوری/۱۶)

(۱۶۳) کسی (محمد بن معروف) گاهی معروف ج ۲ صص ۳۱۶ و ۳۱۷ سر لسانه ۱۳۸۸ هـ.

در کتاب سیرت و گران بنگ «کافی» از ابن وهب نقل لب که می گویند سیدم که بوعبد الله امام صادی، فرمود: «چون سده بویه صوح کند، حد لوند او را دوست بدارد و در دنیا و آخرت [گناهان] او را ببوسند، مردم حکومت [گناهان] او را می بوسند؟ فرمود: گناهان را که دو تنگ بوسه لند و نادان سرد و اغصای بعضی را و حق فرماید که گناهان را بهان کبیر و به مواجی بر رسی [که در آن ها گناه کرده لب] و حق فرماید که گناهان که در سما مرتکب سده کتمان کنند پس او به های حدای جلی رود در حالی که خبری بر گناهان گوئی ندهد.

من رحمه الله عليه ۳۳

و فيه عن جابر عن أبي جعفر . قال .

۳۳۱

«سمعت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يقول: لا تقبل من الميت كس لا تقبله ولا تعصم على الميت وهو

۳۳۲

سبعر منه كالمستهري» ۳۳۱

إلى غير ذلك من الآيات والأخبار وبيما ذكرناه كفاية أن شاء الله تعالى ۳۳

۳۳۳

هذا ما أردنا من الساجد حول التوبة على أسلوب الكلام بحسب مقتضى الحال و

۳۳۴

المقدم وقد احرصنا من إنشاء كثير من المطالب السليبي التي يليق إلغاؤها على خاصة

الخاصة و يجب كتبتها عن العوام ۳۳

(۱۶۴) مجلس (محدث بن جعفر) كتابي معروف . ج ۲ ص ۳۱۵ . سر لسلامه ۱۳۸۸ هـ .

همچنین در همان کتاب سریف است که محمّد بن مسلم از ابو جعفر امام ماهر نقل کرده است:
«ای محمّد بن مسلم! گفتم کسی که مومن از آن توبه کند، محسوده شود پس باید برای دهان من و
توبه از تو شروع به عمل کند و نه جدا سوگند که این توبه تنها فعل ایمان است! احرص کردم
جوابه توبه ای خویش را است کند و گناه کند و حسن توبه کند چه؟ فرمود: «ای محمّد بن مسلم!
تا توئی ماهر کسی که بددی مومن را گناه خویش بسمان بدهد و از خدا آمرزش حواله و توبه
کرده و بی حدلوند توبه پس را بدتر چه نیست؟ گفتم: تو ماهرها حسن کرد گناه کرده و حسن توبه و
بسمان! فرمود: «اهرگاه که مومن به استعطر و توبه باز گردد. حدلوند بر محاسن و آمرزش و نه
خویش باز گردد، و حدلوند، آمرزیده و مهران است توبه را می بدرد و بدی‌ها را بر می گیرد
پس مبادا مومن را از رحمت خدا دور نمایی!»

(۱۶۵) همان، ص ۳۱۶

حدیث دیگر از جابر است که از ابو جعفر، امام ماهر نقل می‌کند کسی که از گناه توبه کند، چون
ب است که گناهی بدلسه است و آن که در گناه باشد و در همان حال امرزش طلبد (و توبه
نکند) چون کسی است که استهرا می‌کند

(۱۶۶) هم چنین کتاب و اخبار مسمار دیگری درباردی توبه موجود است که ب شاء الله آنچه به عنوان
توبه ذکر کردیم، کتاب می‌کند

(۱۶۷) ناگفته بماند آن چه در صاحب حاضر درباردی توبه به لغوی علم کلام مان گشت، مناسب ما
پس حال و مقام بود. و البته حقایق و مطالبی رفیع و فلسفی در این باره موجود است که و انضای
آن که برای خاصّ خواصّ است خودداری کردیم

وَأَمَّا الْخَاتَمَةُ

الخاتمة

٢٣٥ هههه أن الرسالة تردان منشرف ذكر كلام الوحيي بهام الأئمة لعبر المؤمنين عليّ عبه
لعبره رب و سرحه علي ما حررناه هه كتلنا «نكحلة مهاج البراعة هه شرح بهج الساعة»
و هو الحظلة الخمسة و الثلاثون و المائتان من «البهج» كما يلي

٢٣٦ و من حذبة له

٢٣٧ «فاغتمنا و تمته هه نفس البقاء و الضمخف مشورة، و التوبة مشورة، و
التمنر بذعي و النفسى، بزعى قتل أن بضمه فعل و شفع النهل، و
يتنصر الاجل، و بسد يات التوبة، و بضمه الملائكة فمجد أنرو من نفسه
لنفسه و بسد من حى لجنب و من قال لياق و من ذهب لذهب أنرو و حاد
الله و خرو فمتر الى عمله و منقور الى عمله أنرو فمجد نفسه بدعائها و ربه
بزمامها فتمسكها بدعائها عن معاصي الله و قادها برماها الى طاعة الله»

(١٦٨) خاتمة: تیرک به کلام علوی

در بیان مناسب است که این منتخب گران قدر را به فکر سخنان حضرت وحی امام ائمه
امیرمومنان علی مرتضی و سرک کرده سرائی افروان بر بدل اردلی درسم و سرحی که در
کتاب «نکحه مهاج لبرعه هه شرح بهج لبلاعة» را این محسن از کتاب آن بزرگوار حرر کرده ام
تکر کنم خطه ای که در صدد ذکر و شرح اسم خطه ی دوست و من و محم کتاب سرمد
سهج لبلاعة است که امام علی ع می فرماید:

(١٦٩) ترجمه ی خطه

یکی از خطه های آن حضرت است آنور که در واهی بها هسند (کتابه از اس که رنده اند) و
نامه های اعمال گسره است و سخته سخته و بوم بهی است و در آن همه سده (کتابه از اس که
هور بدل سها فر رسده) و آن که از حق علی و فرمان او است کرده حوالده می شود که برگرد
و به سوی ما بیا و آن که بد کرده است فبدلاری نه او داده سده که اگر نص و ندی پردود و نه
حوی گریه و مدارک کند از او سرحه است و عاصه به حر حوالده بود سن کار کند و نلاهی
گنسه نماید پیش بر آن که مرگ گریان سها و نگردد و جراع عمل خاموش گردد و طباب عمر

۱۳۸. التبعة.
۱۳۹. (لهي نفس البقاء) أي في سعيه و النفس بالنحرىك كالتسب السعة و الفرح و المهلة و
 انفسحة في «الصحيح» للجوهري.
۱۴. «و النفس بالنحرىك. بقاء ثبت في نفس من نحرىك أي في سعيه»^۱
۱۴۰. (الصحيح) جمع لاصحبه أي الكتاب و تجمع على الصحيح أيضاً و المراد به هنا
 صحائف أعمال الإنسان^۲
۱۴۱. (التوبة) أصلها الرجوع عما سلف. و لدافع الرمحشري فونه سفر «فتعنى آدم من

برنده شود و وقت به سر بند و محسب و سب رود و در توبه سببه شود و هر سبکای اعمال، سبب
 و کار نکند و به آسمان بر سوزد آسمانه از این که من به کار دعبد پس از آن که عمر به سر آید و
 مرگ به بر آید پس باید هر کسی از خود برای خود (نفس خود پس را بویج دهد و کار کند تا در
 آخرت و راه کار آید که حراص عمل است و علم و عمل جوهر لسان سازند و باید بگیرد
 و رنده برای مرده (نفس) بدارند سب کاری کند که پس از مردن او راه کار آید و از تسای های
 برای سری جلودلی تا از پس های سری روح باقی و از رویده و گنبرنده برای دلم همبستگی
 (نفس) از دساری نفس تا از من برای حایا مردی که بر خدا سرسد و حال آن که تا هنگام بدن
 محسب دود و عمل او مورد نظر است (نفس) بدارند است به عمل کوبند و برای دود سبک دسی
 خویش کاری کند، مردی که حارنای سرکس نفس را نکام رده و مهار کرده پس به نگهش وی
 را از معاصی باز می دارد و به مهارش به سوی طاعت عدا می کشد

برجمعی عطیه مذکور به علم نوای اسناد حس داده مد ظله کنانی است. [

(۱۷) جوهری (المعامل من حماد)، صحاح الفقه ج ۳، صفح ۹۸۲ و ۹۸۵، سر دار اعلام بالمعالم سروب.

ج نزل ۱۳۷۶ هـ ق

(۱۷۱) شرح ولزکان

«هي نفس لبقاء» نفس در وصفت ها «نفس» به فتح موز و هاء بر وزن «نفس» به معنای وصفت،
 کساست گسردگی و هر نفس در «صحيح» جوهری آمده است: «نفس به نحرىك (فتح موز و هاء،
 گفته می شود مو در نفس لبر خوند همی، نفس در وصفت لبر ت همی»^۱
 «ضخف» جمع صحفه است به معنای کتاب صحائف بر جمع دیگر صحفه است در این جا مراد
 و صحیفه، نامهای اعمال انسان هاست.

رَبِّهِ كِبَاحَاتِ قَتَابِ عَلَيْهِ ۵

۱۳۳ «ان. عرجح علیه بالرحمه والقبوله»^{۳۳}

۱۳۴ و فی الاصحاح الدم علی الدب لمحه عند العذیه. و لدا عرفوه علی التفصیل
موبهم. می الدم علی المعصیه نگوینا معصیه مع العرم علی ترک المعاوده فی المستعمل
و معارده آخری. الدم علی الصبح مع العرم أن لا يعود إلی مثله فی الصبح كما تقدم شرحها
و تفسیرها^{۳۴}

۱۳۵ و التوبه إند أسد انی الله حمر تكون صلته «علی» کعوله مفر «قتاب علیه» و فوه
مفر «و أرباها سکنها و تبت علینا» و إند أسد إلی العد تكون صلته «إلی» کعوله مفر «یا
أیها الذین آمنوا توبوا إلی الله توبه صوحاً»^{۳۵} می «صحاح» الجوهری

۱۳۶ «و توب إلی الله توبه و متباً و قد تاب الله علیه و قد لها»^{۳۶}

(۱۷۲) و محری (الوالمسم محمود بن عمر) لکنان ح ۱ ص ۱۲۹ سر در کتاب عربی ح سوم
۱۲۷ ی.

کلمه ی «توبه» در اصل به معنای بازگشت از گناه است بر این دو و محری آیدی کرده ی
«فلعلی آدم من ربه کلمات هاب علیه» (هره/ ۳۸) می آدم از حدای خود کلماتی آموخت که
موجب مفرقتن بودی از گردنها را حسن مصر کرده است «حدولند» به رحمت و صول به سوی
آدم روی آورد.

(۱۷۳) توبه در اصطلاح عده به معنای منظمی از گناه به جهت فتح آن است از این رو آن را مدس
گفته به حاصل مرمع کرده اند که توبه عبارت است از «بسملی بر گناه به جهت گناه بودس و
ما عرم بر این که دیگر بر آمده به سوی آن باز نگردد» به عبارتی دیگر منظمی بر فعل فتح با
می محکم که عملی دیگر چون آن را در فتح به انجام رساند همان که شرح و تفسیرش گشت
(۱۷۴) جوهری (السماعیل بن حماد) صحاح فیه ح ۱ ص ۹۲ ضر در لیدم بملاس بر و ب. ج لؤل
۱۳۷۶ ی.

چندجه توبه به حدولندمتق استاده شده بود. پس از آن حرف «علی» می آید مانند «قتاب علیه»
(هره/ ۳۸) سپس بودی از راه مرفه) و «و أرباها سکنها و تبت علینا» (هره/ ۱۲۹) و راه بر جتش
و طاعب را به ما سعا و توبه ی ما بیدرا و چون به مدگان مسد بود. حرف «إلی» پس از آن
می ند مانند «ما آتھا لیس اموا توبو إلی الله توبه صوحاً» (تحریم/ ۹) ای مومنان به درگاه

و قال الطبرسي في «المجمع»:

۳۳۷

«التوبة و الإقلاع و الإلتئام في اللغة يظفر و صد التوبة الإصرار و الله حفر
برص بالتوب و معناه أنه فعل التوبة عن عذبه و أصل التوبة الرجوع عت
سدت و الدم على ما فرط فأنه مدح نائب على العبد بقبول توبته و العبد
ثائب إلى الله تظفر بضمه على معصيته»^{۱۳۸}

۳۳۸

«مدعی و برچی» کل واحد منهما ناقص ولوی من «دعوى» و «رجوى» و يحصل أن يكون
«برچی» من «الرجاء» أي الساجد و الإمهال و طلب الهمزة باء بعد فيه فتنب بهمزة باء
ثم تبدل ألفاً و منه قوله مدح في الأعراف و الشمره «قالوا أرجه و أحذه» قال الجوهري
هي «صحيح بلعه»

۳۳۹

«الرحات الأمر أخرجه بالهمز وبعض العرب يقول رحبت و لا همز»^{۱۳۹}

۱۵

حدادیه، توبه‌ی صریح گشته، و در «صحاح» جوهری لشد نه سوی حدادیه کرده و اقد باب الله
علیه یا حدادیر او توبه کرد و وی را امرای توبه موفقی دانست،

(۱۷۵) «سر الاسلام طبرسی (اصول بن حسن) مجمع لیل ح ۱ ص ۱۰۲ بر ماخر خروج سوم ۱۳۷۲ هـ.س
طبرسی در کتاب تفسیر «مجمع لیل» می گوید: توبه افلاخ و نامه در نص نظر نکنگرید.
(امرداد) و اصرار ضد توبه است. حدای میانی، موصوف به توب است، و معنای آن این است که
او توبه‌ی سنگان را می‌پذیرد. توبه در اصل به معنای برگشت از گسسته و ششلی بر رمانده روی
خوبس است بنابر این، حدای میانی بآن بر شده است بدین معنای که توبه‌ی او را می‌پذیرد، و شده.
بآن به سوی حدادیه است بدین معنای که مرکت شده، تنجیمان است

(۱۷۶) جوهری (الجماعل بن حماد) صحاح لیل ح ۱ ص ۵۲ سر دار لیلیم لیلیم بیرونه ج اول
۱۳۷۶ هـ.س.

امثال «مدعی» و «برچی» هر دو ناقص ولوی و از رده‌ی «دعوى» و «رجوى» هبت ممکن است
«برچی» و «ارحاء» به معنای تأخیر و ایهال باشد، و طلب همزه به باء بر در آن ممکن است
من لدا، همزه به باء تبدل شده است و پس باء به الف، حائ که در سوریه اعراف و شعره
حدای میانی می‌رماند «فأثروا أرجه و أحذه» (الاعراف/۱۱۲) به هر عون گفند او و بر او پس را بار
در «جوهری» در «صحاح لیل» می‌گوید: «الرحات الأمر» یعنی آن را به تأخیر انداختم یا حرف همزه
نسته بعضی از عرب گویند: أرجیته بدون همزه آورده

- ۲۵۱ (محمد) می «اصحاح»
- ۲۵۲ «خدمت الی محمد خمره» اذا سکن لہا ولہ بطلان حمیرا و خدمت
الحقی سکن فورانها^{۳۳}
- ۲۵۳ و جاء من بانی مصر و علم قال یرید من حمان السکونی فی الحمامہ لائنة و التسمین
تسمی خدمت بنو شیان إذ خدمت
تبرأت قومی و فہم تسمت النار^{۳۴}
- ۲۵۴ و روی (محمد البعل) بالحاء المهملة و الاوّل لوی و نسب بقریة بنعنع^{۳۵}
- ۲۵۵ (المهل) بالتحریک کالأجل التؤدہ و قال المرزوقی فی سرحہ علی «الحمامہ»
«المهل و المهل و المهنة متعارف فی اداء معنی الرقی و السکون» و المراد به ہنا العمر
الذي أمهل الناس فیہ^{۳۶}
- ۲۵۶ (الأجل) بالتحریک مدہ الشیء و قبل الموت عایہ الوقت^{۳۷}

(۱۷۷) جوہری (السماعل بن حماد، صحاح للحداد، ج ۲، ص ۲۷) سر دلرططم للعلاس مررب، ج نول
۱۳۷۶ء

دربارہی «محمد» در «اصحاح» آمدہ است امرت می گوید (محمد بن ابی محمد حموداً، در هنگامی
کہ رہندی انس هروکس کردہ و بہت آن بہ حاموسی گرلبدہ است محمد بن الحنفی، حویس
ب هروکش کرد

(۱۷۸) ابن ہل بر باب های مصر، و «علم» است برمدن حماد سکونی در حمامہی مؤسسوم گھد
سمد

من فرمدان سبلی را سبایس کریم، رملی کہ انس قوم من هروکش کردہ بود در جانی کہ در
آن سمدور سمد بود

(۱۷۹) لشد «محمد لعمل» ما جاء من خطہ ہم روايت شد و بنی (محمد) ما جاء ما عطفہ بر لسان ہرمدی
کمدی «مطبخ» لرویت دارد

(۱۸۰) «مهل» مرورن «احل» بہ معای اھلکی لشد مررومی در سرحس بر «حمامہ» گوید «مهل و
مهل و مهله در مہرم، ما یکدیگر متعارف و معای مدرا و سکون و^{۳۸} در خود دارند» در ابن حا
مراد از این کلمہ، خمر است کہ مردم در آن مہلت ناقتہ اند

(۱۸۱) حل، بہ معای متف یک چیر هنگام مرگ و عابت وقت است

- ۲۵۷ (قأخذ) أمر في صورة الخبر أي: فليأخذ^{۳۳}
- ۲۵۸ (متى) فعل من الموت و أصله «ميت» كسيد «سيود» من السود، قال مقام الدين
نيسابوري في شرحه على «الشافية» لاس الحاجب:
- ۲۵۹ «ميت» سببه ليس مكرر العين، بل لم يرد «فعل» بكرر العين في الأسماء
الصحيحة ولا «فعل» بفتحها و «فعل» بالكسر و إن لم يرد في الصحيح إلا
تتم وحدوا «فعل» بالفتح مع «ميت» و «ميت» فكأنهم خضروا الأجراف
بالكسر لماسبه الباء^{۳۴}
- ۲۶ (الجم) معرب «كلام» كما هي «الصحاح»:
- ۲۶۱ «الجم» ماضي معرب^{۳۵}
- ۲۶۲ (قأخذ) فعل الفرس و عبره «قود» إذا مثبت امامه «قود» بمقوده، عكس ساق
يقال، ساق الدابة سوقاً من باب قال كعاد إذا حثها على السير من حلف^{۳۶}

(۱۸۲) «قأخذ» هل لم يرد بك در صورت هر سراسر معنی آن می باشد «قأخذ» «قأخذ»
أخذك.

(۱۸۳) «قأخذ» (حس من محمد) شرح نظام ص ۲۹۸ بر مکه لغری
«متی» بر وزن «فعل» از مادهی «موت» لب اصل آن، «موت» لب بلند «متی» که از «سیود»
لب نظام اندک منوری در شرح بر کتاب «الشافية» اثر ابن حاجب می گوید
عین فعل در اسم های اجزای «سب» مکرر سبب در اوزن «فعل» یا عین مکسور و «فعل» یا
عین مصوح در اسم های صحیح تلف می شود و وزن «فعل» یا عین مکسور بر اگرچه در اسم های
صحیح موجود سبب یک از آن ها که وزن «فعل» یا عین مصوح بلند صرف و صمد بر
کلام عرب موجود است. می گوی احواف را به سبب مناسبت حرف ناء یا کسره «مختص» به سبب
حرکت کرده اند

(۱۸۴) جوهری التماثل بر حماد، صحاح اللغة ج ۵، ص ۲۶۷، نشر دار العلم للملايين بیروت، ج ۱
۱۳۷۶ هـ

کلمه ی «جم» معرب «کلام» فارسی است چنان که در «صحاح» آمده است «کلمه ی «جم» فارسی
و معرب است»

(۱۸۵) «قأخذ» عرب می گوید «قود الفرس و عبره» اقود قودا در هنگامی که یکام لب یا حیولی دیگر

- ۱۶۳ لغزایب
- ۱۶۴ کلمه التاء هي قوله: «فاعملوا» المجزأة للترتيب والتقدير. اسم هي نفس التاء و
 فاعملوا، فن ن يحمد العمل
- ۱۶۵ الواو هي (و أنتم في نفس لبقاء) للحال و الجملة مبدأ و حر و الجملة الأربع بعدها
 معطوفة عليها أي و الحال اسم هي نفس التاء و الحال الصحيح مشورة و هكذا ^{۱۶۴}
- ۱۶۶ (قبل أن يخدم الفصل) القصر معلق بقوله «فاعملوا» و الجملة الأربع بعدها معطوفة
 عليها، أي فاعملوا قبل أن يقطع المهل و فاعملوا قبل أن ينعصي الأجل و هكذا ^{۱۶۵}
- ۱۶۷ (فأحد لمرز من بعد لعمه، «أخذ» فعل ماضٍ لضم معام الأمر أعني أنه أمر في صورة
 الحرة، أي «فليأخذ» و كلمه «هاء» رمطة للجواب بالشرط و التقدير إذا كان كذلك
 فليأخذ، و كلمه (من) و «ن» الجارتيين معلان به «أخذ» و الهم بالتعليل و كذا الفصل
 لنتائج التالية ^{۱۶۶}

و به نسبت گرفته خود در پس آن حرکت و حول رانه سائل خود بول کند معنای آن کلمه
 عکس کلمه ای «ای» است که می‌شود «ای» لدلته سوفاً، مثل «هه»، از باب حال است پس معنای
 «ای» به حرکت و «ای» در حائس است که شخص، جزایار از است بر و عجب به حرکت کند

(۱۸۶) اهرامه

کنهی «هه» در آن جا که محضرت، می‌فرماید «فاعملوا»، بهای مهم معنای برکت است مابین
 تقدیر کلام حسن می‌شود، اسم هي نفس لفاء و «فاعملوا» قبل آن یحمد فصل،
 کنهی «واو» در ابتدای جمله ای «و اسم هي نفس لفاء»، حائس است و جمله ای مذکور، مرکب
 است از مبدأ و حر. جمله‌های چهارگانه‌ای که پس از این جمله آمده‌اند همگی معطوف بر این
 جمله‌اند معنای جمله حسن است در حائس که سمارنده و برقرارند، در حائس که نایب‌های اعمال
 خدا گشوده است و هكذا.

(۱۸۷) «هل ن یحمد فصل، طرف است و معلق به فعل «فاعملوا» و جمله‌های چهارگانه‌ای پس از
 آن، معطوف بر آنند مابین. معنای حسن است پس عمل نیکو انجام دهنده قبل از آن که بهای تمام
 شود و عمل کنید قبل از آن که عمل فرایند و هكذا.

(۱۸۸) «فأحد لمرز من بعد نصف» فعل «أخذ» ماضی است که در این جا، قائم مقام فعل بر است به

- ۲۶۸ «امرؤ خائف، بدل له امرؤه» هي قوله «فأخذ امرؤه» و كذا هو به «امرؤ الحجم نفسه»^{۱۸۹}
- ۲۶۹ و «الواو» هي «و هو معتر» بالحل و «مقصود» عطف على «معتر»^{۱۹۰}
- ۱۷ و قوله «فأسكنها بلجامها» - إلى قوله «اطاعه الله» مقصده و مبينه نقوله «الحجم نفسه بلجامها» و رتھا برماھا «الماء فيها للترتيب» لأن تلك الماء تكون هي عطف مقصّل على مجمل كما هي «معني اللبس»^{۱۹۱} و هذا الحسام كذلك كموله مدر «فقد سألوا موسى كثير من ذلك فقالوا أرب به جهرة» و نحو قوله مدر «و نادى نوح ربه فقال رب إني لنسئ من نقلي»^{۱۹۲} «الآية»
- ۱۷۱ و «الاءات الأربع» لا تسعمله نحو «كست بالعلم» و «هجرت بالمعروف» و «الأولى متعديّة» به الحجم و «التاليه» به «رم» و «الثالث» و «الجزء» تاليها به «أسكن» و «الرابع» و «تاليها» به «قاد»^{۱۹۳}

عبارت دیگر همان برای لب که به صورت حر آمده و معنای آن، «تاليها» (ناید بگرد) است که به «فاء» ربط حملی شرط و جواب لب مدر جنس است و هي که پس جنس مد ناید. آنچه که دو کلمه «من» و «لا» حرف جرند و «لا» برای تبدیل لب و همس طور لب به حملی حد.

(۱۸۹) «امرؤ خائف» بدل لب برای «امرؤ» در حملی «فأخذ امرؤه» و بر «امرؤ» انضمام به «فاء»

(۱۹۰) «واو» در عبارت «و هو معتر» حذیه و «مقصود» عطف بر «معتر» لب

(۱۹۱) «من» هم (معدله من موسی) معنی لللب «ح» ص ۱۶۱ سر کتاب حملی آمده مرعسی ح چهارم.

(۱۹۲) عبارت «فأسكنها بلجامها» ما آن جا که می فرماید «اطاعه الله» مقصّل و مبّنی عبارت «انجم» به

بلجامها و رتھا برماھا، لب سائر لبی «فاء» معهم بر لب است در این حرف، حملی مقصّل

و بر حیدری محمل عطف می کند جبار که دو کتاب «معنی لللب» آمده است جبار که در «من

عبارت سر «فاء» در این مقصود استعمال گشته است مانند کلام حذای «فانی که می فرماید: «هذه

سألوا موسى كثير من ذلك هأنذا الرما لله جهرة» (نساء/ ۱۵۲) از موسی بر در حوالی «ناتر» او

س گرفته که گفتند خدا را نه جسم ما آنکه سعاد و سر «و نادى نوح ربه فقال رب إني لنسئ من

نقلي» (هود/ ۳۴) و روح به درگاه خداوند عرض کرد: «يا ربورددك لالهرددم و لعل من ساء»

(۱۹۳) حرف «فاء» که در چهار موضع استعمال شده لب، معهم معنای «السعلية» است؛ مانند «كُتِبَتْ

بأنهم» و «جرت بأنهم» این حرف در موضع تولّد متعلق به «انجم» و در موضع دوم، متعلق به «رم»

«رم» و در موضع سوم، متعلق به «أسكن» و در موضع چهارم، متعلق به «قاد» است

المعنى

۱۷۲ في هذه المحطة يحترص. النفس و يحثهم على طاعة الله و العتد اليه مكر و بهي
 ۱۷۳ النفس عن يهودى و سوفها إلى الكمالات الانسانية و يحذرهم عن القنوط من رحمة
 الله و سوء الفتن به مكر و اليأس من روح الله بان باب التوبة مفتوح و وقت العمل باق
 فعال.

۱۷۴ (فاعلموا و انتم في نفس لبقاء) اي فاعملوا لاجريككم و حدودا من ميترككم لميترككم و
 الحان انتم في سعة من انباء و الحياء فلم يهترم و قد العمل فاعلموا الفرض و كنون
 انباء الوقت^{۱۹۶}

۱۷۵ قوله. (و الصحف مشورة) اي الصفحات التي كتب فيها اعمال الحائق مشورة
 لم يقصر بعد و انما يقوى بالانصاء الاجل. اي فاعملوا و انتم بحياء بعد لما علمت ان
 صحيفة اعمال الانسان تقوى بالادامات فالانسان من لم يرجع اجده فهو في سعة ان
 يعمل الصالحات^{۱۹۷}

۱۷۶ قوله. (و التوبة مبسوطة) اي ان التوبة ليست مردودة عليكم و لا مقصورة عليكم ان

۱۹۹۱ معاني خطبه

تمام عني. در این خطبه مردم را به هر قدر داری حد و دود و توبه به سوی او دعوت و بر عصب
 می فرماید پس و از سر روی هوا و خوشی می گردد. آن را به سوی کمالات نفسی سوی می دهد
 مردم را از ناسیدی از رحمت حدای و سوء ظن به آن حساب باز می دارد که باس و روح خدا در
 حالی که با توبه باز بسب و حال و قد عمل است و او است از بس رو می فرماید. فاعلموا
 و انتم هي نفس انباء. نفسی حال که در سعادتی حساب و حساب و حکام عمل از دست برده پس
 برای آخر زمان عمل کنند و از مکر برای مکر خوش بهره جویند پس فرصت ها را محسب شمارند
 و این اوقات بپسند

(۱۹۵) در آن جا که می فرماید. و الصحف مشورة. معنی صحیفه معانی که اعمال خلائق در آن نوشته
 می شود. باز بسب و هوس به سده است پس صحیفه ها را نفسی است و در هم سجده می شود که
 عمل را از سر به عبارتی دیگر. عمل کنند حال که هوس شمارنده اند چون نفسی که صحیفه ای
 اعمال انسان به می شود هر به حکام مرگ و مادی که عمل برسد. انسان برای کار و عمل
 صالح. در فرائض و آوازی است.

فعلشموه فهي مسبوطة و نالها ميموح لاسان إلى هيل مونه ^{۱۹۷}

قال رسول الله - ﷺ هي آخر حقه حقهها كفاهي من لا يحصره التوبة المصدوق ^{۱۹۷}

من تاب قبل موته سنة تاب الله عليه ثم قال و ان الله لكثير من تاب ^{۱۹۸}

قبل موته شهر تاب الله عليه ثم قال و ان الشهر لكثير من تاب قبل موته

يوم تاب الله عليه ثم قال و ان اليوم لكثير من تاب قبل موته ساعة تاب

الله عليه ثم قال الساعة لكثير من تاب و قد بلغت بمعه هذه و احوى

بيده إلى حلقه تاب الله عليه ^{۱۹۹}

و هي «مجمع البيان» بعد نقل هذه الرواية عن «التوبة» قال ^{۱۹۹}

«و روى الترمذي بإسناد عن عباد بن فضال عن النبي - ﷺ هذا الخبر ^{۲۰۰}

بعنه الا انه قال في آخره و الساعة لكثير من تاب قبل ان يعرض بها تاب

الله عليه ^{۲۰۱}

(۱۹۶) عبارت «و توبه مسبوطة» یعنی توبه ای سخاوت مرود است و به معنی اگر بدان عهد بگمارد

تا مرگش هر گاه در آن بار است و سره این بهی

(۱۹۷) صدوق ابو جعفر محمد بن علی بن حسن بن موسی بن سلیمان همدانی من لا يحصره التوبة، ج ۱

ص ۱۳۳، نشر جامعه ی مدرسی، ج دوم ۱۳۱۳ هـ

سائر حد در لهای خطه ای - همان که در کتاب «من لا يحصره التوبة» صدوق آمده است

من همدانی

نکسی که پس از یک سال به مرگش توبه کند، هدای توبه این مدرد است پس هر مود «یک سال

سیار است» پس حلاله پس از یک ماه به مرگش توبه کند، هدای توبه این مدرد است پس هر مود

«یک ماه، سیار باشد» پس حلاله یک روز به مرگش ملحق، توبه کند، هدای توبه این مدرد است

پس هر مود «یک روز سیار باشد» پس حلاله ساعتی پس از مرگ توبه کند، هدای توبه این

مدرد است پس هر مود «یک ساعت بر سیار است» پس اگر شخصی پس از هر چه و نه گوی

تا مرگش توبه هر مود توبه کند، هدای توبه این مدرد است

(۱۹۸) ابن الا سلام طبرسی (فصل بن حسن: مجمع لسان ج ۳ ص ۳۷ نشر ناصر خسرو، ج دوم ۱۳۷۲ هـ

در کتاب مجمع لسان پس از نقل روایت فوق از کتاب «من لا يحصره التوبة» آمده است

پس روایت را عیاً نقلی بر به لسان از عباد بن فضال از پیامبر - ﷺ روایت کرده است

- ۲۸۱ و هي الكاهي، لثمة الإسلام الكليبي. هي باب وقت النبوة
- ۲۸۲ «عن ابن بكير عن أبي عبدالله أو عن أبي جعفر عليه السلام قال:
- ۲۸۳ إِنَّ آدَمَ عليه السلام قَالَ يَا رَبِّ سَلِّطْ عَلَيَّ الشَّيْطَانَ وَاجْعَلْ مِنِّي مَجْرَى الدَّمِ
وَلَجْعَلْ لِي سَبْقًا قَالُوا يَا آدَمُ جَعَلْتَ لَكَ ابْنَ مِنْ هَذِهِ مِنْ فَرْثِكَ سَبْقَهُ لَكَ نَكَبٌ
عِنْدَهُ فَإِنْ عَمِلَهَا كَتَبْتَ عَلَيْهِ سَنَةً وَمِنْ هَذِهِ مِنْهُمْ نَحْبَهُ فَإِنْ لَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبْتَ
لَهُ حِسْبَهُ فَإِنْ دَوَّ عَمِلَهَا كَتَبْتَ لَهُ عَشْرًا قَالَ يَا رَبِّ رَدِّمِي فَإِنْ جَعَلْتَ لَكَ
ابْنَ مِنْ عَمَلٍ مِنْهُمْ سَبْقَهُ ثُمَّ اسْتَعْمَرَ غَمْرَتٌ لَهُ قَالَ يَا رَبِّ رَدِّمِي قَالَ جَعَلْتَ
لَهُمُ النَّبِيَّةَ وَبَسَطْتَ لَهُمُ النَّبِيَّةَ حَتَّى تَبْلُغَ الْمَنَاسِكَ هَذِهِ قَالَ يَا رَبِّ حَسْبِي عليه السلام»
- ۲۸۴ وَ فِيهِ أَيْضًا فِي ذَلِكَ الْبَابِ عَنْ ابْنِ وَهْبٍ قَالَ:
- ۲۸۵ «مُتَرَجِّمًا إِلَى مَنَاقِبِ وَمَعَاشِجِ مُعَيَّدٍ مَتَّالٍ لَا يُعْرَفُ هَذَا الْأَمْرُ مِنَ الصَّلَاةِ فِي
الْقُرْبَانِ وَمَعَهُ مِنْ أَخِي لَهُ مُسَلِّمٌ فَمَرَضَ الشَّيْخُ فَقَالَ ابْنُ إِسْحَبَةَ لَوْ عَرَضْتَ

آن که در آخر روایت حسن آمده است، و آنکه بفظه سائر باشد پس اگر کسی را آن که مرگ
را در گلولی خویشی عرضه کند توبه نماید، حدای توبه پس بدین است:

(۱۹۹) کنسی (محمد بن معروف)، کاهی مرتب ج ۲ ص ۳۱۹ سر لایحه ۱۳۸۸ ه و

در کتاب تاریخ، اصول کاهی، تألیف عبد السلام کلیبی، در باب وقت نبویه و ایام صادق با ایام
محمد باقر علیه السلام نقل است که فرمود:

آدم، عرض کرد: «بروردگار! سلطان را بر من سلطه بچسبیدی و او را چون خون و آنکه در بدنه
جاری است رو بر من صاحبی، پس مرا بر جری عذاب فرما، حدیث فرمود: «پس بر من ایام
بچسبیدم که چون کسی از هر بدلت گناهی کرد و من را ایام بچسبیدم، بر او
پوشه سود و چون آن را ایام بعد [بها] یک گناه بر او پوشه سود و چون عزم بر ایام عظمی
یک کرد چنانچه به ایام برساند، چنانچه بر این پوشه سود و چون به ایام برساند ده
حسبه بر این پوشه سود، آدم عرض کرد: «بروردگار! مرا بر این بر ده، فرمود: «پس بر این بچسبیدم
که چون کسی از هر بدلت گناهی کند و من بر این ایام بچسبیدم، بر او ایام بچسبیدم، عرض کرد:
«بروردگار! بر من بر عذاب فرما، فرمود: «پس بر این بچسبیدم [آخری] نبویه را با گناهی
که پس به گلولی برسد بر این بچسبیدم، آدم عرض کرد: «بروردگار! مرا کاهی است»

هد الأمر على عمنك لعل الله يدر أن يحصله فقال كذب دعو شيوخ حتى
يعرف على حاله فإنه حسن الهية، فلم يصبر من أخيه حتى قال له يا
عم بن النسي اوتدوا بعد رسول الله ﷺ الا عراً سراً و كل لعلني من
أبي طالب من الطاعة ما كتبت لرسول الله ﷺ وكان بعد رسول الله ﷺ
الحق والقدرة له قال فتبسم الشيخ وشهد وقال ما على هذا و خرجت
بعنه فدخلنا على أبي عبدالله ع فعرض علي من السرقة هذا الكلام على
أبي عبدالله ع فقال «هو رجل من أهل الجاه فقال له علي من السرقة انه
لم يعرف شيئاً من ذلك غير ساعته تلك» قال «فريدون به ما قد دخل
والله الحب»^١

و هي «الكافي» عن زرارة عن أبي جعفر ع قال

۲۸۶

«اذ بلغت النفس هذه و يومي يده الى حلقه» لم تكن للعالم توبه و كانت

۲۸۷

(۲) کتبی (محمد بن محبوب) کافی معروف ج ۱، ص ۳۱۹ و ۳۲۰ بر لیسامه ۱۳۸۸ هـ

همچنین در همان کتاب از محمد بن اهل بیت که معالومه بن وهب گفته است
به سوی من که رهسار بودم که سرمری من آنه و منند ما را هر لعی می کرد بکن او بر منعت ما
اطلاعی بدست و به منعت اهل جماعت [خارج را در سر تمام می خواند بر اندراده پس که سجد
مود او در این سر عمری می کرد او را سرمری منعت بر اندراده پس را گفتم اگر منعت
سجد و بر عمری عرصه بداری است است که او [از عتاب نهی] رهانی بلند اهر لعی، همگی
گفتند «این سرمری به حال خود و اندازند چه او بر همان جانی که هست بکومت» است که
بر اندراده طاعت باورد و او گفت «ای عمو! همه می مردم هر لعی، پس او رسول خدا ﷺ و
پس خدا خارج شدند همکار که باید او رسول ﷺ اطاعت و سروری می کردم، با منی از علی
بن ابیطالب بر اطاعت و سروری کنم، او و اطاعت او پس او رسول خدا ﷺ و حق است»
بیر مرد عصبی کعبه و فریاد بر آورد پس آنچه را او گفتم باور کردم و حبس، حلقه او بدن
خارج شد پس بر آن حلقه او عصبه [تمام صادق] سرری گفتم علی من سرری، ماخر
و برای حضرت هل کرد او عبدالله ع فرمود «آن مرد اهل بهت است» علی من سرری عرض
کرد «او سر در همان وقت بر سرری از منعت سجد آگاهی بدست تمام فرمود» پس بر این
از آنچه می خوانید به خدا سوگند که توبه بهشت و توبه است»

تذاتمة توبة^{۲۰۹}

۲۸۸ و في «رياض السالكين» في شرح الصحبة لسيد الساجدين، «في الدعاء العادي والثلاثين:

۲۸۹ «قال بعض المتوسلين و من لطف الله بغير العباد ان امر فليس الأرواح بالابدية في مرعها من اصبح الرجل ثم تصعد شيئاً فشيئاً الى ان تصل الى الصدر ثم تنهي الى المحل لينتمك في هذه المهمة من الاقبال على الله بغير الوصية و التوبة ما لم يعاين والاستحالة و ذكر الله سبحانه فتخرج روحه و ذكر الله على لسانه فيرجى بذلك حسن خاتمته»^{۲۱۰}

۲۹۰ قوله: «او المذهب يدعى اي من اسرف على نفسه فاذبر عن طاعة الله و اعرض عن جانب جلله يدعى اليه و ينادي: يا فان اقبل الي طاعة الله و ارجع الى رحمة الله و الي ما يصلحك من الكمالات الالفة لك و خلص نفسك من سجن الدن و قيد الهوى»^{۲۱۱}

(۱-۲) كسي (محمد بن معروف) كتاب مرقه ج ۲ ص ۳۱۹ بر لسانه ۱۳۸۸ هـ.

در روايت ديگر در كتاب «كافي» در روايت حضرت ابو جعفر امام باقر «هل كره الله ان يكون من يدعي حارسه و لا يراه ككوفي ماركس هرمود» براي امام توبه است: يك حائل و توبه است.

(۲-۳) سيد عفي خان اصغر قدس قدس سر از «رياض السالكين» ج ۲ ص ۲۲۶ بر حاشيه مدي مديس ج ۱۳۰۹ هـ.

در «رياض السالكين» در شرح صحفه سيد الساجدين «در دعای حق و بكم آمده است بعضی از معبران گفته اند كه يكی از لطايف حدوثيها بر بندگان اين است كه بعض كسبه‌ای ارواح در امر فرموده ما بعض روح را از انگشتان ماي شروع كند حسن ليدك ليدك به بالا رفته، ما آن كه به سر رسيد و بالاخره به گلوگاه ميهي شود، براي آن كه بعض در اس مرحب ما برگرد به همان بنده بولند به سوي حدوثيها ما برگرد و وصيت و توبه‌اي كند و حلايتي بطلند و ناد و ذكر حدوثيها را به خاطر آورد و در حالي كه ذكر حدوثيها بر زبان لوسد روح از مديس خارج شود پس بايد باشد كه بدني و جيله عاقبت به خير شود.

(۲-۳) در روايت حضرت ... مي فرماید «ولمفسر يدعي» مدي آن كسي كه بر حق حوس اسراف كرده و از طاعت حق بلي روي بر نافته و از حلق حلت اسراف كرده است، او را بدانند مي دهد

بال بگشا و صفر از شجر طوبی زن

حیف باشد چو تو مرغی که اسیر قفسی^{۱۹۱}

قوله (و القسی - برجی) أي من لسان یرجی عوده عن الإساءة و إساءته عن المعصية، فإنه جلّ جلاله أرحم الراحمین و یحبّ التائبین، هذا ان أحد «برجی» من «رجوع» و ان كان من «الرجاء» بمعنى التاجیر و الإمهال كما مرّ یلکه هی اللّغة فمعناه ان من عصی و إساء یؤخر عمه فلیکله ینوب. كما هو معصون عذّة الاحبار هی ذلک و معصی معصها من قبل و هذا کله معصی و حتّ علی الرجوع عن المعصية و التوبة لیه من الله برحمته الواسعة یعفو عن السیئات و سیعت رحمته عصفه و یعمل التوبة عن عیاده و هو ارف من الولد مولده و نعم ما نظمہ العارف السعدي^{۱۹۲}

خداوند بخشنده‌ی دست‌گیر

کریم خطابخش بسوزش پذیر

و دعوت می‌کند که ای فلانی! نه سوی هر بندداری جداوند روی آور و نه سوی رحمت جداوند بازگردان به کمالای روی آور که اصلاح ملود و ساسه و لای بر لب احوس و از دمان دبا و ربحر هوا و هوس برهان!

(۲۰۴) حافظ (اسم قدس محمد)، دیوان، غزل ۲۵۵

(۲۰۵) «و القسی» برجی: یعنی آن که راه ندی و رس کرداری و هر مس گرفتار اند است که از آن راه بازگشته، بر گناه و معصیت کشته شود چه حدای فردی، لرحم الراحمین لب و بومان و موجب می‌دارد

لبه مصای قوی در حدود لب که هرل «برجی» از برحو، باشد، یک اگر - جملحد مس از لب سار و رحت از «الرجاء» به مصای ناخیر و لیهال باشد مصای آن جس خواهد بود. آن کس که باهرملی کند و رس کرداری بسنه سارد، ععلیس به ناخیر اند ساید که بوبه کند باره‌ای احبار بر بر لب معنا گویدند همان که معصی از آن‌ها فکر گشت کوتاه سخن آن که لب معلی، همگی معهم مرعب و برنگس سخن لب نه سوی بوبه و روی گردنی از گناه و باهرملی جداوند با رحمت و لاسس از خطانا و ندی‌ها درمی‌گذرد، و رحمت بر معصی صفت حسنه لب او بوبه‌ی زندگان را می‌پذیرد و راه او بر زندگان از راه و مهرملی بدر بر هرود لب بر لب و چه حوس گشته است سعدی که.

نه گردن‌کشان را بگیرد به خود
 نه عذر آوردن را بپایند به جور
 وگر خشم گیرد ز کیدار زشت
 چو بارآمدی ماجر را در نوشت
 وگر با پسر جنگ جوید کسی
 پسر بی گمان خشم گیرد بسی
 وگر خوش و اخسی نباشد ز خوش
 چو بیگانگانش براند ز پیش
 وگر بنده چایک ناسد به کار
 عریض ندارد خداوندگار
 وگر بر رفیقان نباشی شفیق
 به فرسنگ بگیرد از تو رفیق
 وگر تبرک خدمت کند لشکری
 شود شاه لشکرکش از وی پری
 ولبکن خداوند بالا و پست
 به عصان در وزق بر کس نهست

و فی «مجمع البیان» للفرسی سرود به حب فی تفسیر قول الله سبحانه و تعالی: «وَأَكْتُبُ بِهَا فِي هَذِهِ النُّجُومِ حِسَّهُ» و فی الآخره اِنَّا هُنَا الْيَوْمَ قَالَ عَلِيٍّ أُصِيبَ بِهِ مِنْ لُثَاءٍ وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۝ الآية قاله

«و فی الحدیث ابی السبیح: قام فی الصلاة فقتل أعرابی و هو فی الصلاة. اللهم ارحمینی و محمدًا و لا ترحم معًا أحدًا علما سلم رسول الله ﷺ قال لأعرابی: لقد تحجرت وسمعت برید رحمه الله سبحانه و رده الحطاري فی الصحیح» انتهى ۶۶

(۶ ۲) سعدی (ابو محمد مصدق بن عبدالله) بوسلار، دو بیاس حدلوند، سر آغلر

(۷ ۲)، تیس لاسلام طرس (فصل بن حسن) مجمع لاسلار، ج ۲، ص ۷۲۷، سر ناصر خسرو، ح سوم ۱۳۷۲ هـ

و جاء في بعض الأحبار كما في باب العمل و الجهل من " موهبي "

١٩٥ «يُولَا اَنْكُمْ تَذِيْبُوْنَ لِيُحِبَّ اللّٰهُ بِكُمْ وَحَسْبُ لَكُمْ يَذِيْبُوْنَ فَيَسْمَعُوْنَ مِمَّنْ لَدُنْهُ

明、清、

أقول: ودينك لأنّ نساء الله الحسنى و صحابه العلى تفصى مظهر حتى تشهر آثارها ١٩٤

و بعض تلك الصعاب العموم والعصور والتواريخ ومعها ما حاله الشيخ العرف فريد الدين
المعظم في هذا المعنى: ٢٠٩

بود عین عفو تو عالمی طالب

میرزا علی محمد خان گورچم زان صاحب

چون به مشارکت و بدم پریده مار

هم به دستخود درسام پیرد باز

در «مجمع‌الاس» طبرسی بر سر این طایفه در عصر قتل حدادوند بر سر کد می‌فرماید: «و سربوگ ما
و در بی دنیا و هم در عظام آخرت، سکوت و براب معتبر هر مانا که ما به سوی بر حدادیت ماهه ایم.
حدادوند بر صاحب فرمود: ای موسی مدلل که، عذاب می به هر که هوایم رسد و بکن رحمت می
عمدی موجودات را هر اگر نه، (الغراف/ ۱۵۷) جایی آمده است

در حدیث است که سائیر ... در حال سفر بودند که مردی نادانمسی در شمار خود حسی می گفت:
 ناهد و ندها من و محمد را مسئول رحمت خویش قرار ده و نه کسی دیگر را! پس چون سائیر ...
 شمار را سلام گفت، خطاب به نادانمسی فرمود: رحمت واسعه ی الهی را سنگ کردی! محدود و
 سنگ حسی نموده ای! بخاری هم این روایت را در صحیح خود نقل کرده است. بابان کلام مجمع
 (۲) همی کاشانی (محمد محسن) و الهی ج ۱، ص ۶۳ سیر کلمات حقه ی تمام سیر لغوی ص ۱۲۰ ج ۱
 بقره ۱۲۶

نثر بعضی درویشان مانند درویشی نیر بابا عقل و جهول کتاب و لاهی آمده است

اگر ما گاہ می‌کنند، چنانکه ما را می‌نمود به جای ما هم می‌را می‌آورد که گاه می‌کنند و پس از آن، تا حدی که آن را می‌نمود

(۹۱) نگارنده گویند بدل از چه در رولت هوی آمدند پس ضعف است که انمای حیا و صفات عدسای حد بود، همواره مظهری می طلبد با آثار خود را به ظهور رساند یاره ای از این صفات عیار شد و عموم و عموم بواله و چه جویم گفست لب سبب عارف، هر بداندیش عطار که.

رحمت را تنه ديدم آب خوله

آبروی خویش بر دم از گناه^{۱۹۷}

و هي مقدم كلام لا يدرکه إلا أهل النهرود العرھون بأسریر الاحبار. و الأولى ن
معرض عن بيانه و نظيره طيناً حوفاً من ان يزل بعض الأقدام و ما مرّت من الإسرة إليه
إيجازاً فيه كعبية لمن اتخذت القضاة بيده^{۱۹۸}

قوله، (قبل أن يخدم العمل) الظرف متعلق بقوله «فاعملوا» أي فاعملوا قبل أن
يخدم العمل، أي فاعملوا العمل و بادروا إليه قبل أن يظنّ صاحب العمل و يائي الأجل
فإنكم ستعلمون أي دار ليست بدار العمل بل دار الحراء^{۱۹۹}

و في مادة «ولده» من «سقية البحارة عن الصادق» قال^{۲۰۰}

«يس سح الرجل بعد موته من الآخر إلا ثلاث خصال صده أشراف في
حياته فهي تجري بعد موته و سه هدي سنها فهي تعمل بها بعد موته و ولد
صالح يستعمل له^{۲۰۱}»

(۲۰۱) عطار سموری (هریدندس محمد من لر اضم، مصححنامه، آخذ کتاب، الحکامه و العمل
(۲۰۱) این مقام و کلامی است که به اثرات کسی هر أهل سهود و عارفان به اسرار احبار دربیاید، و
بهر آن است که بر سان آن ها اعراض کنم و طومارسان را در هم بچشم حد حریف آن است که
در این وادی گام هائی نمرود و مراد را در بند و لسته آن چه به اسرار مذکور آمد حواصن و اهل
هفتاب را کمال است

(۲۰۲) کلام مبارک امام، که فرمود: «هل ان يخدم العمل، طرف است و متعلق به هل «فاعملوا»،
یعنی عمل کند پس و آن که جراع عمل خاموس خود به عمل می دیگر عمل و محصل ضمیرند
و بدان مبادرت ورزید پس از آن که جراع عمل به خاموسی گیرند و پس در رسد که در آن
هنگام به سرامی متعل شوند که به برای عمل و کلب است بلکه برای حرا و بردن است
(۲۰۳) مسیح عثمانی فی مصیبه البحار ج ۸ ص ۸۸ فی شرح لسنو، ج ۱۶۶۶، ی.

در کتاب مصیبه البحار در مادی بود، از امام صادق، هل سیه

س از مرگ انبی را سری برسد دیگر به سه حصص [نوز] صدهای که در نام حساب سان
بهاد است و این صده پس از مرگس حصصان جاری بند و [دوم] حسی هدلب گر که از خود
بر حای دهد و پس از مرگس حصصان بدان عمل شود و [سه دیگر] هر رندی صاحب بر خود باقی
گذارد که برایش استعمل کند

- ۳۱ و هي «أصلي» الصدوق عن أبي عبد الله الصادق . قال
- ۳۲ «ست خصال تنفع بها المزمس من بعد موته ولد صالح يستغفر له، و مصحف نوره منه، و قلب محمده، و عرس نوره، و صدقة منه بخرمه، و سنة حسنة يؤخذ بها بعده»^{۳۳}
- ۳۳ و لعل ما في الرواية الأولى من قوله: «صدقة أجرة ما» يشمل بعض ما في الرواية سابقة كان الأولى إجمال و التتبي تفصيل له فتأمل!^{۳۴}
- ۳۴ و يشبه البيه من قوله: «قل ان يحمد العمل» بأن الدنيا متجر أولياء الله و مكسب أولي الألباب فتدبري لمن أحدها متجره و اعلم حياته قل موته و حشر صفقه من باع حقه بالأردل الأدنى و سرى آخره بالنفس الأوكس^{۳۵}
- ۳۵ و الشارح المختلّي قرأ «يحمد» بالحاء المهملة و علمه أولى من المعجمة و قل.

(۲۱۴) صدوق (الوجه محمد بن علي بن حسن بن موسى بن بلويه قمی) الثاني من ۱۶۹ سرکاهی، ج ششم ۱۳۷۶ م

محمد بن در «ثانی» صح صدوق ضرورتی که از امام صادق . و اول شده است: من حصلت است که مومن را اس از مرگ شود محمد (یکی) هر رندی صلح کند مومن استعار کند و (دوم) هر کسی که از راه است می کند و (سوم) خانه ای که حجر می کند و (چهارم) در جسی که عرس می کند و (پنجم) صدقه ای که حلی می کند و (ششم) سبب حسنه ای که بیان می دهد و من از او حصان بدل عمل می شود

(۲۱۵) مانند می می توان دریافت که شاید آن محسن از کلام مبارک امام . در روایت محسن که هر مود صدقه ای بیان نهاده است: حامل محسن از مولای که در روایت دوم نکر شده است باشد: من گوئی روایت محسنه محمل است و روایت دوم محصل آن پس مآمل و دقت کن!

(۲۱۶) سخن آگاه خود از کلام امام . که هر مود اصل آن محمد لعل، در می ماند که تنها بخار نگاه نوبت است و محل کس از انبیا است پس حوسانه حال آن که خدا را بخار نگاه کرد و زندگی بیس و مرگ را غصبت مملود و نه رانی آن کس که حفظ حوس و نه بهایی باطن و دلی معروف و برای آخرت را به ماعی می لورس شاه سلود در بخار حوس و ملنگل و بکدام است.

- ۳۶ «فیل ان یحمد العمل» استعارة ملیحه لأن المیزب یحمد عمله و یغفر و یرون «یحمد» بالحاء من «یحمدن النار» و الأول «یحسن»^{۲۲}
- ۳۷ و مصی الکام منّا ان المعجزة أولى من المهمة بقربه «ینقطع»^{۲۳}
- ۳۸ قوله «او یقطع العمل» أي فیل ان ینقطع عمرکم الذی أمهلکم فيه کأنما منّه العمر بالسنه أي فیل ان ینقطع سبب عمرکم فیل رسول الله ﷺ لا یبی در
- ۳۹ «کن علی عمرک شیخ مکن علی درجک و دینک»^{۲۴}
- ۴۰ قوله «او یفصی الأهل» أي اعملوا فیل ان یفصی و یصرم أجنکم المصروب و ید انصرم لا یستأخرون ساعة^{۲۵}
- ۴۱ قوله «او یسد باب التوبة» أي اعملوا فیل ان یسد باب التوبة و ذلك لما مر من ان التوبة حبس المعاینة و اسراف الموت لیسب بقبوله فیل الله یدر «حتى إذا جاء أحدکم الموت قال رب ارجفون» علی أنعمل صالحا فیما ترکت کلا إثما کلمه هو قائلها «الآیة»^{۲۶}

(۲۱۷) من لیس یحمد (هر نفس) لو حمد عبد الحمید بن لو یحمد، شرح بیح لبلاده ج ۱۳، ص ۸

شرح کتاب حله ی آیه الله مرعشی، ج ۱، ۱۲۶

شرح مصری من «یحمد» را «یحمد» یا جاء بهمله حوله و ان را بهر از جاء صحیح دسه و گفته است «یصلو» فیل ان یحمد العمل، لیساره ای ملحق است به ان که عمل است، سروده و بگویند می شود و «یحمد» یا جاء از «یصلو» فیل ان یحمد العمل، سروده است که لای بهر است

(۲۱۸) و من جاز که گفته اند به عربیه «یقطع» جاء «یحمد» بهر است

(۲۱۹) شرح طوسی لسانی ص ۵۲۷ سر دارالمصنفه ج ۱، ۱۲۱

من که امام می فرماید «و یقطع العمل» می یس از ان که عمریان که در ان بهر باهمه اند. «یقطع» بود و گوی امام عمر را به حبس حتی در میان نفسه فرموده است سایر این معنی می شود: یس از ان که در میان عمریان می قطع گردد یا سایر حدادین خطای به بود در روایتی می فرماید هر عمر خویش پیش از فراموشی و فساد به محیل باشد

(۲۲۰) «و یفصی الأهل» می عمل کند پس از ان که مهلت تمام شود و اهل معسر فرارند که چون آن زمان آمد، حتی به طاعتی یس یخند

(۲۲۱) کلام مبارک «و یسد باب التوبة» می به سوی عمل و کار سلسله پس از ان که باب توبه بسته شود چه یس از من گذشت که چون راه معاینه و لیساره مرگ فر رسد، توبه پذیرد

۳۱۲ قوله (و تصعد الملائكة) أي اعملوا هل أن تصعد الملائكة الذين هم جميعه أعمالكم من الصالحات و المعاصي إلى السماء. لأنه إذا مات الإنسان لم يبق لكسبه أفعاله و أقوله هي الأرض شغل^{۳۱۲}

۳۱۳ أقوله لا ريب أن الإنسان لم يترك سدى و وكل بكل فرد منه ملائكة يكسبون نعمه و هم موكلون لذلك الأمر. ينفق بذلك المرفان العظیم و الاحبار من الرسول الكريم و له الصاهر من رب قال بربردر: «و لى علیکم بحافلیس» که ما کانیں ۵ یتیمون ما تفعلون ۵ و قال حرمات: «اذ یلقی المستقیان عن الیمین ۵ عن لشمال فعیذ ۵ یتلف من قولی الا لدینه رقیب عتید ۵»^{۳۱۳}

۳۱۴ و هي «مجمع البیان» هي التفسیر للتفسیر. في ضمن هذه الأوبة

۳۱۵ «عن انس بن مالك قال قال رسول الله ۵ ان الله يفر وكل بعبده ملكين يكسبان عليه، فإذا مات قال يا رب قد قبضت عبدك فأتانا فإلى اس؟ قال

بحول الله سد که حدای من می فرماید: «ما آن گاه که وقت مرگ هر یک فرا رسد در آن حال گاه و نامم شده گوید: مارا لها! مرا به شمار گردان ما ساند (به مدارک کسبه) عملی صایح به حای آورم و به او خطاب شود هرگز جس شود و لن کلمه را به حیرت! همن میگوید» (مومنون/ ۱۰۰ و ۱۰۱)

(۲۲۲) و تصعد الملائكة، حتی عمل کسب پس از آن که ملائکه ای که اعمال شما را طاعت و معاصی و صفت می کنند به اسمان بالا روند در اهنکامی که انسان سرور ملائکه ای کاتب و دیگر کاری

بسی

(۲۲۳) نگارنده گوید: سبک در آن که انسان همواره تحت نظر و مراقبت است، و هر استی و هر سنگی است که اعمال و افعال او را ثبت و ضبط کرده، بر آن سر موکل اند. پس، جمعی است که رفاه عظیم و انوار حریف از رسول گزینی اسلام و آن نکستی بر آن گویا و ناطقند؛ حبان که حدای مرد عمل می فرماید: «لله نکاهلان بر مراقب احوال و اعمال شما مامورید که آنان نویسندگان اعمال شما و هر سنگان معرفت حداند شما هر چه می کنید، همه را می داند» (انطبار/ ۱۱۷-۱۱۳) و بر می فرماید: «حون دو ملکه از سوی راس و راس به مراقب او هستند» حتی بر زبان میاورده جر آن که همان دم رقیب و مراقب حاضر بر آن آمده اند» (ق/ ۱۸ و ۱۹)

سمانی معلومه بملائکتی بعددوسی و نوحی معلومه من حلیمی بقلبعوسی
ادب لی دیر عددی فستحانی و کترقی و هداتی فاکبا دلک می حساس
عبدی الی یوم الفیعه»^{۳۱۶}

۳۱۶ و فیه

۳۱۷ «عن نبی امامه عی السی . . . قال ان صاحب الشمال لیرفع القدم ست
ساعات عن العبد المسلم المحضی او المسیء فان یدم و ستعمر الله منها
الفاحا و الا کتب و معدة»^{۳۱۷}

۳۱۸ و فی روایة أخرى قال:

۳۱۹ «صاحب الیمین یمیز عنی صاحب الشمال فاذا عمل حسبه کتبها له صاحب
الیمین بعشر امثالها و اذا عمل سیه فاراد صاحب الشمال ان یکتبها قال
له صاحب الیمین یمسک فیمسک عه سبع ساعات فان یمسعر الله منها

(۲۲۳) بیس الاسلام طبرسی (فصل من حسن)، مجمع لسان، ج ۹، ص ۲۱۶، سر ناصر خسرو، ج حرم
۱۳۷۲ هـ

در مجمع لسان طبرسی رساله ای شده در عصر لی کریمه آمده است
نس من مالک هل کند که رسول خدا ﷺ فرمود: «هدای سالی بر سده لی دو ملک، و کس فرموده
است که بر او میسند من خون میرد، گویند: پروردگار! سده لب. فلانی را میراندی» من حال
به که دروم؟ حدیث فرماید: «سلم تر است از مالک که مرا عبادت کند و رسم بر او خلق
که مرا فرمان برند به هر سده ام روید و مرا سیح نکیر و نهیل گویند و آن را باروز ملک در
رمری حسانتش به کتب آورید»

(۲۲۵) همان

همچنین در همان کتاب آمده است:

بواسطه بر سالی ﷺ نقل کرده است که فرمود: «هر سدی ملک حب من ساعده ظم بر
برس من سدهی حلقا کار مار سکار باز نگاه دارد پس چهلده بیسمان شود و بر هدای بعض
طلبند، آن را میسند؛ و گرنه یک گناه بر او خواهد نوشت»

لم يكتب عليه شيء، وإن لم يستعمر الله كتب له سيئة واحدة»^{۲۲۴}

و هي «الكافي» عن زراره عن أحدهما **ع** قال:

«إن الله خلق جمل لآدم في دهره من هم بحبه ولم يعملها كتبت له حبه

ومن هم بحبه وعملها كتبت له عشر ومن هم بسببه ولم يعملها لم تكتب

عنه ومن عمل بها كتبت عليه مئة»^{۲۲۵}

و قال في «الوافي» في بيان كون الحسنة بعشر أمثالها والسيئة بمثلها **ع** زراره

«ولعل السر في كون الحسنة بعشر أمثالها والسيئة بمثلها أن الجودهر الإنساني

بقيعه منل إلى العالم العلوي، لأنه مفتوح منه وبيروقه إلى العالم الجسماني

عرب من طبعه والحسنة إنما برزني إلى ما يوافق طبعه ذلك الجودهر،

لأنها من حسنه و لغره التي تحرك الحجر مثلاً إلى ما فوق درای واحد هي

بعيها ان استعملت في تحريكه إلى اسفل حركه عشر ذرع وريده فبذلك

كانت الحسنة بعشر أمثالها إلى مستعمله صعب ومنها ما يرفى اجرها بعبر

حساب والحسنة التي لا يبدع ثمرها سمعه ورماء أو عجب كالصخر الذي

(۲۲۴) من الاسلام طهر من اهل من حسن اصنع انسان ج ۹ ص ۲۱۶ مشر باصر حصرو ج سوم ۱۳۷۲ هـ من

در دولت دیگر لیسند «هر سیدی طلبت رتبت بر هر سیدی طلبت همه سیر است من چون

بدهای عینی یک انجام دهد ده برابر من بر لیس میسود و چون عینی رست به انجام رساند و

هر سیدی طلبت عین اراده کند که آن را میسود هر سیدی طلبت رتبت نور گوید باز است و

او طلب ساعت باز است اگر او حدیث طلبت محسن کند بر او چیزی میسود و چنانچه حسن

نکند بها یک عمل رست بر او نوشته شود»

(۲۲۷) کتابی (محمد بن یعقوب) کافی معرب ج ۲ ص ۳۱۳، مشر اسلامیه، ۱۳۸۸ هـ ق

همچنین در کتاب سرمد، کافی، زراره از امام باقر علیه السلام میگوید:

خدای تبارک و تعالی برای آدم در هر بدلیس حسن مهر فرمود که چون کسی طلب به انجام کلزی

یک بدد و آن را به انجام برساند یک حسنه بر لیس میسود و چون آن را به انجام رساند ده

حسنه بر لیس میسود و چون کسی طلب به انجام کلزی رست بدد و آن را انجام دهد، چیزی

بر او نوشته شود و اگر آن را به انجام رساند، بها یک گناه بر او نوشته شود

بدخرج من شاذق لا یصادفه فالح، فإنه لا یتمدو مقدار حوته بحساب حتی
یبدع العایه»^{۳۴}

و هي «الكافي» عن عبد الله بن موسى بن جعفر عن أبيه قال

«و سألت عن الملك هل یطعن بالنب اذا اراد العد أن یعمده أو یجده؟
فقال یریح الکبف و یریح الطیب سوء؟ فقلت لا فان ان العبد اد هم
بالحیثه خرج یسمه طیب الريح فقال صاحب الیمن لصاحب الشمال فف
فأنه قد فیه بالحیثه فاد، هر عملها کان لسانه فله و رینه مداده فائتها له
و اذا فیه بالیسفه خرج یسمه متس الريح فینزل صاحب الشمال لصاحب
الیمین فف فإنه قد هم بالیسفه فاذا هو عملها کان رینه مداده و لسانه فیه
فائتها علیه»^{۳۵}

(۲۲۸) بعض کتانی (محمد محسن) واهی ح ۲، ص ۱۴۱ سر کتاب خلدی امام میرالموسس.

ج اول ۱۴۰۶ ق

در کتاب «واهی» در توضیح می که چرا حصه را ده برابر میسند و شش را تنها یکی میسند.

ساخته بر در این که حصه ده برابر و سه به یکی است آن باشد که جوهر لسانی، مایطع به هاتم
عمدی مایل است؛ چه این جوهر از همان لسانی گسسته و هبوطی در حالت جسمانی از طبعی
عرب است و حصه به سوی آن چه که موافق این طبع است ازها می یابد؛ چرا که جسم آن را
یکی است ملا میروسی که می یولد سنگ را یک ذراع به سوی بالا به حرکت در آورد، حاصله
در جهت ماس خرج خود آن را ده ذراع یا شش به حرکت در خواهد آورد بر این رو، حصه
و ده اینی هفتصد چون خود است مصلی از آن ها را المری است می حساب و حصه ای که شش
خودسانی و رما و یا محبت با بر آن را مایع شود، چون سنگی ملته که از بلندی به سوی ماس
در غلط و هیچ ملتی در سر راس ملتی شود این سنگ همچنان به حرکت خویش ادامه
می دهد تا به آن جا که باشد، برسد

(۲۲۹) کتبی (محمد بن محسن) کاهی معروف ح ۲، ص ۳۱۳ سر لاصد ۱۳۸۸ ق

همچنین در کتاب سرف ککافی، حل است:

عبدالله بن موسی بن جعفر گفته: از مردم پرسیدم که آیا چون سده اراده ای گناه یا کار سنگ کند
در سنگ بر آن حر باشد؟ فرمود: آیا بوی خوب و بوی سراج یکی است؟ گفتم: هر فرمود:

و فی «وافی» فی بیله:

۳۳۶

«اما جعل الرین و الذل الی لآیات المحه و لآیه لآل ساء الأعمال و ساء
حو عملی ما عند فی القلب من الکلم بها و الی الأشاره بقوله سمع .» لآیه
یسمه انکلمه لقلب و لعمل لقلب یفنه .» و هذه الرین و الذل انما صوره
لذلك المعنی كما قبل

۳۳۷

إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْقَوْلِ وَ إِنَّمَا
جَعَلَ الْكَلَامَ عَلَى الْقَوْلِ دَلِيلًا^۱

و فی «الکافی» ایضاً عن العفیل بن عثمان المرادی قال:

۳۳۸

«سمعت ابا عبد الله يقول قال رسول الله .» ربح من كن فيه لم يهلك
عنى الله .» و هو بعد من لا هالك به العبد بالمحسه فعمدها فإن هو لم يعملها
كتب الله له حمسه بحس منه و ان هو عملها كتب الله سبعه له عسراً و

۳۳۹

چون سده وادهی کار یک کند بهس خوشی و مروی آمد . پس هر سدهی حطب ولسه هر سدهی
حطب چوب و گوید بر حجر (و برد) که لو حطب به کار یک سده لسه و چون بدان عمل اقدام
کند ریاس ظم لو می شود و آب نهلس مرکز، و آن را بر اس میسود و چون ارادهی گناه کند
ببس بدو مروی آمد . پس هر سدهی حطب حطب حطب ولسه را گوید باز سب که او حطب
به گاه سده لسه و چون گناه را به لعام رسد ریاس ظم لو شود و آب نهلس مرکز، و
گناه را بر لو میسود.

۱ (۲۳) هس کاسلی (محمد محسن) وافی ج ۳ ص ۲۲ . سرک سدهی عام سر لموس .

ج نول ۶ ۱۲ هـ

در کتاب «وافی» در توضیح روانت فوق آمده لسه

ب دهان و زبان به عیان اسی برای سب حسه و سکه مهری سده جه پای اعمال بر آن سب
که در هس حسه و زبان بدان نکلم می کند و برده لو آن بر می دارد و بس معا سلب هر موده
سب که: «کلمه ی ماکر ها ای موجد و روح پاک اسلمی» به سوی خدا بالا رود و عمل صانع
آن را بالا برد . (طاهر / ۱۱) . و لیس آب دهان و زبان صورتی لسه بر آب معا را: چنان که ساهر
کمه لسه.

همانا کلام در قلب و دل است / و زبان بازگو کننده ی آن است

یهم بالنسبه ان بعملها فان لم بعملها لم يكتب عليه وان هو عملها بقل سبع ساعات و قال صاحب الحساب لصاحب السببات وهو صاحب الشعان لا تعجل عسى ان تتبعها بحسه تحمها فان الله يقول: «لئن لحسنات يُعْطَيْنَ لَشَيْئَابٍ» أو الاستعصاف فان هو قال «استعصم الله الذي لا اله الا هو عليم الغيب والشهادة العزير الحكيم العزير الرحيم ذو الجلال والإكرام و انوب اليه» لم يكتب عليه شيء و ان معب سبع ساعات و لم يتبعها بحسه و استعصم فان صاحب الحساب لصاحب السببات اكتب على الشعي المحروم: ^{۳۲}

و فيه أيضاً عن أبي النعمان قال: قال أبو جعفر:

«يا أبا النعمان لا يعزبك الناس من نفسك فان الامر يصل اليك ذوبهم و لا تطلع بهار ك بكدا و كذا فان معك من يحمط عليك عملك فاحسن فاني لم ار شيئا احسن ذك ولا اسرع قلباً من حسنه محمله لئيب قدسه» ^{۳۳}

(۲۳۱) کتبی (محمد بن یعقوب) کافی مرتب ج ۲ صفح ۳۱۳ و ۳۱۴ سر لیلایه: ۱۳۸۸ هـ ی
روایی دیگر در «کافی» است که هبیل بن عثمان مرادی گوید از ابو عبد الله: امام حسابی: سید السید
رسول خدا: هر مود: چهار هفت است که در هر که باشد در وقت ورود به بارگاه هدایت،
س (آن دیگر) و راهلاکسی بسبب هر آن که ساسدی هلاکت باشد و آن عبارت است از این
که سده هفت به کلری یک سدد که آن را به انجام رساند حبله آن را به انجام رساند هدی
بر این سه سبب شکس [حسبه ای میسند و حبله آن را انجام دهد، هدی بر این سه
حسبه میسند و حبله هفت به کلری و سبب سدد که آن را به انجام رساند: سبب حبله آن را به
انجام رساند، جری بر او بوسه شود و اگر آن را انجام دهد، هفت ساعت بدو مهذب داده سده،
هر سده ای کاتب حساب کاتب سببات را که بر حبلت حب است گوید حساب مکن که سببات عمل
و سبب و به عملی شک سببات کند که آن را پاک سازد: چه هدای بر وجهی فرماید: «عمال شک،
اعمال رسب را از میان برد» (نهود/۱۱۵). و ما بعضی طلبد: من اگر گوید استعصم الله الذي لا
إله الا هو عليم الغيب و الشهادة العزير الحكيم العزير الرحيم ذو الجلال و الإكرام و انوب إله عزير
بر او بوسه شود حبله هفت ساعت بگذرد و به حسبه ای انجام دهد و به آمر رس طلبد: کاتب
حساب: کاتب سببات و گوید: سوس گاه و این بگویند محروم: ^{۳۴}

(۲۳۲) همان: ص ۲۲۸

- ۳۳۱ قوله (فأجد امرؤ من نفسه لنفسه هذا تحصيل من به إلى طاعة الله والوجه إلى جناب الرب و التروء للدر الأخره أي اذا كان كذلك فليأخذ امرؤ من نفسه لنفسه أي ينبغي نفسه هي الطاعات و ترك الشهوات و عمل الحيرات و السررات و يثقي ما به في سبيل الله و الله يمر له نفسه دحيره لنفسه يوم المعاد قال الله سبحانه و قائم من أوني كتبه بيديه فيقول هاؤم اقرأ كتابه * أني غشت أني ملاق حسابته * فهو في عيشه راضيه * في جنبه عاليه * فقلوبها دليه * كلوا و اشربوا حيناً بما انفقتم في الأيام لخاله * ۳۳۲ و لما كان الإنسان في عباداته و رياضاته يأخذ من هوى نفسه أي ينقص و يضعف تلك الهوى حيث انعمها في سبيل الله دحيره له يوم المعاد فحق أنه أخذ من نفسه بنفسه و لا يحمي لفظ كاهمه و حسن اعدته لفظاً و معنى ۳۳۳

بر روانی است دیگر که ابو یوسف گوید:

بسیارم که بر حرم فرمود ای پادشاهان مردم نور اهرام بنهند و از نصب عاقل بکنند هر چه به تو رسد همراه تو خواهند بود به همراه آنان روبرو رانه بهودگی سری مکنی چه همراه تو کنی هستند که عمل نورانی می نمایند پس بگو کاری کن که هیچ سری و نه حساب و نحو و طلب نمی کنم که از عمل بکن که گناه من را از میان می برد بهتر باشد

(۲۳۳) لذا بعضی ملوک نام در آنجا که فرمود «فأجد امرؤ من نفسه لنفسه هذا تحصيل من به إلى طاعة الله و التروء للدر الأخره» و توجه به جانب رب و توجه به خود را برای برای باقی بدین معانی که حال که جس لب نامه لب که آنمی از حوس برای حوس موبه گردد بعضی خود را در طاعات و عبادات و ترک شهوات و لحام حرام و سرب به رحمت ندارد و مال خود را در راه خدا افاق کند چه این به سر بهی ان لب که از حوس برای حوس موبه بر می گردد برای روی که روز معاد لب و حساب خداوند بر عمل می نماید «لما کسی که نامه ای اعمال بر به لب رسی دهد گوید نامه ای مرا بخورد من ملاقات لب روز حساب را معاد نسیم این چسب کس در عس و رندگی حوس خواهند بود (در بهس علمی رسد) که میوه های آن هستند در ستر لب (و خطای رسد که) از طعام و مرانی های رسد و گوری بهسی هر چه می خواهند بلور کنند شمارا گواراناد که لب باد این اعمال نام گنسی دیباسب که بر لرو حوش چش هر شانند (حلقه / ۵۰ ۲۵)

(۲۳۴) از آن رو که لب در عبادات و ریاضات به واقع از هوی حوس احد می کنند پس نهار

۳۳۴. في «الكافي» عن الشيخام قال:
۳۳۵. «قال ابو عبدالله: ... عند نفسك من نفسك خذ منها في الصحه فل تسم
و في القوم فيل الصغف و في الحياه فيل الممات»^{۳۳۵}
۳۳۶. و فيه أيضاً عن ابي عبدالله:
۳۳۷. «احمل نفسك لنفسك فإن لم تعمل لم يحمل غيرك»^{۳۳۶}
۳۳۸. قوله: (او خذ من حيي لست) المراد بالحيي و الميت هو الممرء بمسند أي بأحد
هي حال حياهه لحال مماته كما مرّ الحديث عن أبي عبدالله: «و هي الحياه فيل
الممات»^{۳۳۷}
۳۳۹. و كقول رسول الله ﷺ لا يبي دورسر به سعد
۳۴۰. «تسم خمتاً فل تسمي» إلى ان قال: حباتك فل مرنك»^{۳۳۸}
۱. فيمن كاشاني (محمد محسن)، والفي، ج ۳، ص ۶۳. طارحلي

بدان است که در راه خود و برای تحریک و زور معاد امان می کند به عصا و کاسی می کشند.
من به حق می توان گفت که «خود می همه همه» و استه ظف این کلام مبارک و حسن احادیث
آن چه به نظر و چه به معنا محقق است

(۲۳۵)، کتبی (محمد بن محبوب) کاهی ص ۲ ج ۳، ص ۳۲۹، سر لایله، ۱۳۸۸ هـ.
در «کافی» از شیخام نقل است که امام ابو عبدالله: «فرمود از خود برای خود بردار از آن
خود کن در سلامی من از آن که بسیاری آمد و در هوب من از آن که صغف آمد و در حبات
من از آن که مرگ آمد»
(۲۳۶) همان

همچنین همان نام همان: «فرمود خود را برای خود وادار و مد کدر گر که اگر من حسن
یکی، دیگری کفر نور ابر عهده می گیرد»
(۲۳۷)، در کلام مبارک امام: «که می فرماید: «و عند من حیي لست» مراد بر دمی و «مست» خود
سجده است یعنی از حال خود در حال حبات، برای خود در حال مرگ هستند چنان که در
حدیث پیشی گفته

۲۳۸، سیح طوسی سانی، ص ۵۲۶، سر دار التمام، ج ۱، ۱۲۱ هـ.

- ۳۱ قوله: (و من فان ليلق و من دلفب لدلثم المراد بالثاني و الدلفب هذه الدار الدلب و بالاحيريس الأخرة و لذديا و الأخره أنسام عديدة باعتبارات شتى أي فليأخذ من ذبياه لأخرته فالدنيا معدو حه من حيث إنها منجر و مكسب لمن أخذها كذلك لو المراد من بدني و الدلفب البدن و من الأحيريس الروح فيكون أساره إلى بناء الروح و تجزؤه ۳۱
- ۳۲ قوله: (مرو حاف الله و هو معتز إلى أجده و منظور إلى عمده بدل «مرو» هي قوله «فأخذ مرو» أي فليأخذ من نفسه لنفسه و من ذبياه لأخرته رجل يخاف الله و هو أهمل إلى أخله و هي بعد ينظر إلى عمله، لأن كل نفس بما كسبت رهيبه فإن حاف منهم ربه و يهي النفس عن الهوى فإن الجده هي الملقى و بن طعي و أثر الحيوة الدلب فإن الجحيم هي الملقى ۳۲

و سر روایی در رسول خدا: «هل لبك خطايا» به تواتر فرمود: «بمع حمر و بسن و مسح جبر حبیب سمر... و مدگی اب را پیش از مرگ»

(۲۳۹) او من فان نای و من دلفب بدلثم مراد از «فانی» و «دلفب» سری دنیا و مراد از دو کلمه ی سن بر آن دو سری احرب لبب دنیا و احرب را به اعتبارات گوناگون نام های بسیار است پس معای عبارت چس استند باشد از فبایش برای آخرش بستند
سن دنیا بر آن حسب که محل محارب و کسب کسی لبب که به این هر ماس گرس مانی نام.
عمل می کند، مصروح و مستند لبب استه متکلی لب مراد از «فانی» و «دلفب» سن لسان، و مقصود از دو کلمه ی سن از آنها روح باشد، سراس می بول آن را سراس به معای روح و مجرد آن دلفب.

(۲۴۱) عارب ملوک «سرو حاف الله و هو معتز إلى أخله و منظور إلى عمده بدل لبب سری المرو، در کلام لسان «فأخذ المرو» یعنی «فأخذ المرو حاف الله» و مصاحف می شود
از خود، سری خود، و از دنیا برای احرب نکرد مردی که بر حد سرسد و حال ن که با هنگام
سن عرصت دارد و عمل او مورد نظر لبب و برا هر صبی، و همین کسب خویش لبب [السلاب
لبب به آیه ی ۳۹ سوره ی مدثر] پس اگر از حضور در مارگه برورد گنر سرحد و نفس خود و سر
او هو مار دارد، لبب جایگاه او خواهد بود [السلاب لبب به آیات ۲۱ و ۲۲ سوره ی نازعات]
و جناحه حرکتی کند و مدگی دنیا را برگرداند، دودج جایگاهش باشد [عارب لبب به آیات
۳۸- ۲ سوره ی نازعات]

۳۲۳ قوله المبرؤ أنجم نفسه إلى آخره شته. ۱۰۰ النفس بالذات الحروف فإن أنجمتها و
أستمكنها عن معاصي الله و قدتها إلى طاعته و إلا فهي تذهب بك إلى حيث شاءت
و ليعلم ما يقسم العارف الرومي في المسموي^۱ حيث شته الروح بعيسى روح الله و
النفس بالجمال الحروف فعال^۲

تسریک عیسی گزیده خیر پیرو رده ای
لا جرم چون خیر پیرو پیرو رده ای
طالع عیسی است علم و معرفت
طالع خیر نیست ای تو خیر صفت
تعالی خیر بشنوی رحم آبدت
پس ندانی حیرتی در صادت
رحم پر عیسی کن و پر خیر مکن
طبع را پر عقل خود پیور مکن
طبع را هل تا بگید زار زار
تو ازو بستان و ولم جان گذار
سال ها خشنده پیوری پس بود
ران که خشنده ز خیر واپس بود
هم مزاج خیر شدت اسن عقل پنه
فکرش این که چون علف آرد به دست

۱۲۶۱ در آن جا که ایام می فرماید المبرؤ أنجم نفسه ۱۰۰ نفس انسان را به چهار نایس با فرمان بسببه
فرموده است که باید بگشای نمود و آن را از بر سنگی به گشایان و با فرمانی خداوند باز درسد و
به سوی طاعت و فرمانبرداری بوقی دهد و تو غیر این صورت انسان را به هر حدی که
می خواهی خواهد برد

موی رومی در مسموی به سگی تمام روح را به عسای روح به ۱۰۰ و نفس را به الاعی
جموس تشبیه کرده، گوید

کردن خیر گیر و سوی راه کش
سوی رهبانان و رهندان خوش
هین سهل خر را و دست از وی مدار
زان که عشق لوست سوی سیزه زار
گیر یکی دم تو به غفلت واهلش
او رود فرستگها سوی خوشش
دشمن راه است خیر هست علف
ای بسا خیر بنده گیر وی شد تلف
گیر ندانی ره هر آنچه خر بخواست
عکس آن را کن که هست آن راه راست^{۳۳۲}

۳۳۲ نقل بغیس بن عروص الفقیه فی «شرح الأسباب فی طلب» لعلاء الدین علی بن
أبی الحرم لقرصی المنطوب فی محبت العشق عن الحكماء

۳۳۵ «الغی ان لم یستعمل شعلک و ذلك لأنها لا تکلا نفع ساعه من تدبیر دان
شعلها بالأمر النافع شعل بها و الا شعلت بالأمر العاصی المهدکة و
الغی صم الله و اماره بالسوء و فطاع الطریق للسالك إلى الله، فلو ترکها
الإنسان بحالها و لم یسکها عن معاصی الله و عن ما تشبهه لدنس به لی
المهالک، فالحری بالمعامل المتفلان ان یحاهد بولاً هذا العدو المظ الذي کان
حاربه فی فلو»^{۳۳۳}

(۲۲۲) موی (احلال قدم محمد طهمی)، مشوی، دهر لزل، بخش ۳۹

(۲۲۳) بغیس بن عروص طیب در شرح کتاب «الاسباب فی طلب» یانف علی بن ابی الحرم قرصی
منطوب، در محبت عشق، از حکیمان نقل می کند.

«اگر نفس را معقول نداری، معقول کند، و این بدان سبب است که نفس همیشه در تدبیر است
من چنانچه آن راه نوری مانع معقول نداری، بدان معقول خود بگیرد. به نور فاسد و مهلک
معقول شود نفس شمسی صاحب است و سایر لریکند به بدی، و در لغری است که راه سادک
به سوی جدای راستد اگر انسان آن راه حال خود درها کند و از ناهرمانی جدا شود و آنچه به

تو بیا دشمن نفس هم حانه ای

چنه در بند پیکار پیگانه ای

و روی عن امیرالمومنین ^{۳۴۶} «هی کتاب» از «ربعین» للعالمیه بهاء الدین العالمی ^{۳۴۶}

ان رسول الله ^{۳۴۷} بعث سربه فلما رحموا قال مرحاً نعوم فصروا الجهاد

الاحمر وبقي عليهم الجهاد الاكبر قبل يا رسول الله وما الجهاد الاكبر قال

جهاد النفس ثم قال ^{۳۴۸} «أفضل الجهاد من جادد نفسه التي بين يديه» ^{۳۴۸}

و منّا قلبه هي دم متلعه النفس حلی صنعة التعرّيب ^{۳۴۸}

من کتزد نفسه بیرونا

فلما قدن نفس السدورخ جفا

من نمکند بدشها زمانه

فما له الخوضی و السلامة

لها نعتة لنعاء

ان بگزد فعمیک فناء

ان جاوزت عن حدها بمونی

فلها تقارة بالوره

سومس مادل لب باز مرد اورانه مهانک و معاند مرد سن عاقل هوسار را هرور باشد که در
ندابه جهاد باقی نفس سنگ دل که در حله ی اوست بیرون

(۲۴۴) نسخ بهائی (بهاء الدین محمد عاملی)، اربع، ص ۸۵ سر بود لسلام هم، ج ۱ ص ۱۳۸۷ و س

در کتاب «اربع» علامه بهاء الدین عاملی، از حضرت ابراهیم خان، روایت لب که فرمود

سایر حد ^{۳۴۹} گروهی از مشاهیر حوس را به جهاد، اعرام دلب خون بازگشتد فرمود

«مرحبا به حوس که جهاد احمر را به انجام رسانیدند و جهاد کفر بر عهده ی بیان باقی لب»

برسیدند، ی رسول خدا «جهاد کفر چیست؟» فرمود «جهاد با نفس، سپس فرمود هر مرد جهاد

ن لب که شخص با نفس حوس که سان تو بهلوی اوست، به جهاد بر حرد»

بر ی شرح لب حدیث مرید و حوق کبد به هر لرونک کلمه، کلمه ی ۱۱۷ ح ۱ ص ۱۷۵، سر

مومنان کتاب، ج سوم ۱۳۸۱ و س]

(۲۴۵) از حمده سعاری که در مکتب بیروی از نفس به صحبت فریب برود نام، نبات دبل سید

رَبِّ یَنْهَتْ بِکَ مِنْ هَوَاهَا
بَدِیْخَتِ مِنْ لَاسْتَرْسُ تُعْقِبَاهَا

و اجر دَعْوَتِهِمْ اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ ۝ ۳۰

فیه - خمس - خمس رده ی می

ملحقات

یکی از علومی که در دامن فرهنگ و معارف اسلامی راده شده و در آن رسد و نمو یافته است، علم کلام است. درباره‌ی «علم کلام» و منشأ آن سخن سار رفته است همچنین در این که چرا آن را «علم کلام» نامیده‌اند بحث شده است که می‌توان به کتاب‌های مربوطه، که کم هم نیستند مراجعه کرد. لیکن آنچه که در این مجال، شاید بتواند فهم و درک مطالب کتب حاضر را آسان‌تر کند این است که به احصای این می‌کنیم که این علم و اساساً هدف و عرصه از آن چیست و با بحث بویه که موضوع کتاب حاضر است چه رابطه‌ای دارد.

علم کلام را می‌توان علمی دانست که متکلم مسلمان به واسطه‌ی آن، به اثبات اصول دین، و به عبارت بهتر، هر آنچه که باید بدان ایمان داشته می‌پردازد؛ به در این جا عرصه ما، ارائه‌ی تعریف منطقی از علم کلام است.

در این علم، هم از «مسئله‌ها» بحث می‌شود و هم از «بایدها» و «نبایدها» بحث می‌شود؛ چون در آن اثبات می‌شود که باید به چه چیز اعتماد داشت و به چه چیز اعتماد نداشت، کدام عقیده را درست دانست و کدام را غلط از «مسئله‌ها» بحث می‌شود؛ چون در آن، صفات و ویژگی‌های موضوعات مورد بحث به بیان می‌آید؛ مثلاً این که آیا صفات خداوند، عین ذات اوست یا رافد بر آن، مسائلی است که در علم کلام از آن بحث می‌شود.

از آن چه گفته آمد، آشکار گشت که باید موضوع این علم را فقط محصور در اصول دین دانست؛ بلکه هر چه که در دین آمده، می‌تواند به گونه‌ای موضوع مورد بحث علم کلام باشد. شاید بتوان چنان که بعضی گفته‌اند، همه‌ی این امور را در کلمه‌ی «ایمانیات» گرد آورد. جمعی از فضلا، یگانگی موضوع علم کلام را از اساس منکر شده‌اند به اعتماد اینان، علم کلام را موضوعی واحد نیست بلکه آنچه مسائل این علم را به گرد یکدیگر می‌آورد و رنگ یک دلیلی خاص بدان می‌بخشد، یگانگی در هدف و عایت است. حال، هدف کلام چیست؟ شاید آنچه در کتاب «گوهر مراده

۱. بعضی از دانشمندان بر آن رفته‌اند که لزومی نیست برای هر علمی، یک موضوع واحد فرض کنیم؛ بلکه

آمده است با اندازه‌ای مبین هدف و معرض این علم باشد.

و قدمای فعل اسام را حاجت به این صاعقت از دو جهت بود یکی محافظت عمائد شریعت و معرض فعل عماد از سائر ملل و سربع، و این حاجت عامه‌ای فعل اسام است، و دیگر اثبات مقاصد هر هرقه از هرق اسام، به خصوص و محافظت آن هرقه از تعرض سائر هرق اسام و این مست به هر هرقه لامحاله مخلف می‌سود سببرین، علم کلام تنها مکمل بحث از اصول دین نیست، بلکه فروع دین بر می‌نویسد موضوع بحث‌ها و محیضات مکملانه واقع شوند. موضوع «توبه» بر که بحث اصلی کتاب حاضر درباره‌ی آن هست. این چنین است، یعنی چنان که اسناد عامه مدینه لدی در ابتدای کتاب فرموده، این بحث، بحث کلامی توبه است. علم کلام به عنوان علمی خاص، دارای ویژگی‌هایی خاص، در موضوعات مورد بحث، روش تحقیق و جر آن، است. شاید یکی از مهم‌ترین این ویژگی‌ها عنصر تعهد باشد.^۹

تعهد در این جا بدین معناست که مکلم از همان ابتدا، خود را در رسیدن به هدفی خاص و معلوم، که مقننوب شرع است، معهد می‌داند او رمام امور را به دست خود دارد، به آن که تسلیم می‌فید و شرط مقدمات و نتائج آن باشد مکلم، همچنان که به

۹ همین که پاره‌ای مسائل، در هدف و غایت متحد باشند برای به وجود آمدن یک علم خاص کافی است برای اطلاع پیش‌تر می‌توان به کتاب‌های مطلق و اصولی رجوع کرد.

۱۰ لاهیجی (عبدالرزاق بن علی)، گوهر مراد، ص ۴۲، نشر سایه، چ اول ۱۳۸۳ ه. ش.

۲ به تعبیر بعضی «مکلم، متدین است» متدین در این جا بدین معناست که مکلم خود را در سیر و سیاحت علمی وابسته به دین می‌داند او همچنان که در مسیر غیبات مدعای خود به پیش می‌رود، مراقب است که مبانی مقدمات استدلال‌ها به نتیجه‌ای که با اصول مسلم دینی مغایرت دارد منتهی شود. در این جا مراد ما از «متدین» همین معنای مذکور است. بدین‌این، یکی از تفاوت‌های کلام و فلسفه این است که هدف فیلسوف علم به احوال اعیان موجودات است ولی مکلم نتیجه‌ای را که قبلاً شرع بدین حکم کرده‌است مستثنی می‌کند. البته فلسفه نیز، اگر واقعاً فلسفه باشد، همواره در خدمت دین و موید عقائد دینی است ولی بدین آن که فیلسوف از پیش، خود را ملزم بدین امر کرده باشد، بلکه عقل و استدلال عقلی است که او را به این نتیجه می‌کشاند.

پیش می‌رود گاهی نگاهی به پیش و پس می‌اندازد که آیا امر کسی که سر آن سور است،
او را به مقصد می‌رساند و آیا راهی که در پیش گرفته است او را به کعبه می‌رساند یا
به ترکستان؟

گاهی متکلم پس از آن که مقداری راه پیموده درمی‌یابد که آن راه به جایی منتهی
سده است که مقصود بطور سریع رسیده است، از این رو باز می‌گردد در معدماتی که
باعث چنین عرصه‌ای شده، باز می‌نگرد، چه او به یقین می‌داند که بایستی در بین
مدمات، حدسه و حلی می‌باشد که او را به اصلی که محال سریع است، کشانیده است
سلب این، می‌توان دریافت که کفر متکلم، کشف حکم شرعی فاعل مسئله نیست،
بدینکه حکم شرعی پس‌تر کشف شده است او را آن حکم، دفاع می‌کند و آن را به
بیان و توضیح بیش‌تری می‌آورد متکلم در دین می‌نگرد و آنچه را طبق سریع مسلم و
فقهی فرض شده است، تیس و از آن دفاع می‌کند متناً و جوب وجود امام معصوم.

در سرعت به صراحت مورد تأکید قرار گرفته است متکلم می‌گوید تا ما مددجویی
از عقل و عقل، همین اصل را که پس از ورود به میدان استدلال، آن را ملزم دانسته،
تیس و اثبات کند چنانچه در میانه‌ی راه و یا در انتهای آن درمی‌یابد که معدمات نادرک
شده به چتری جر این موضوعات، باز می‌گردد و معدمات را بررسی می‌کند که چتر به
چین می‌جهی فاسدی نیل یافته است

محقق سروازی در حاشیه‌ی «مطلومه» می‌گوید:

«متقدمان شش‌گانه‌ی حنفی موجدات ظواهری هستند گروهی تحقیق
حنفی را محصور دارند به فکر، گروهی به ریاضت و کشف دست‌های دوم
عرفا و عرفه هستند، دسته‌ی اول با مقدمه‌ای که مواضع با شریعت باشد و اشان
متکلمین اسلامی هستند، نامه‌ی مراقبت ما و شریعت مقدم کنند و اشان
فلاسفه‌ی مشاء هستند، و دسته‌ای که جمع بین ریاضت و برهان کرده‌اند،
حکمای اشراف‌اند.»

عالمه سید محمد حبیب طباطبائی، درباره‌ی توبه می‌فرماید:

«توبه، در لغت به معنای بازگشت است، و توبه از بنده، برگشت اوست به سوی پروردگارش یا پشیمانی و بازگشت از سرپیچی. و از جهت خداوند میر توبه‌ی وی به توبه یا امرزش گناه او مکرر گفته شد که هر توبه از بنده به سوی خدا، مساوی با دو برگشت خداوند به سوی بنده است. به حسب بیان قرآن. زیرا توبه یک عمل پسمندانه‌ای است که محتاج به بی‌روستی و بی‌روندگی هم نیست پس توبه‌ی کار حیر را او را خداوند عتاب می‌کند تا بنده قادر به توبه می‌شود و از گناه خود برمی‌گردد، و سپس وقتی توبه‌ی او به توبه شد، محتاج تظہیر از آلودگی گناهان و امرزش است اما خداوند بر دیگر مشغول عبادت، رحمت و امرزش خدا فراموش می‌گیرد»

این دو عبادت و برگشت خدا، همان دو توبه‌ای هستند که توبه‌ی بنده و در میان گرفته‌اند قرآن می‌فرماید: «ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيُتُوبُوا». «اس همان توبه‌ی اولی است و می‌فرماید: «وَبَيْنَا نُؤْتِيهِمْ عَلَيْهِمْ»^۱ و اس بر توبه‌ی دومی است، و در میان این دو، توبه‌ی بنده قرار می‌گیرد»^۲

در «المصابف الاشراف» آمده است:

«معنای توبه رجوع از گناه باشد و اول باید دانست که گناه چه باشد تا از رجوع کند و باید دانست که کردن افعال بدکار بر پنج قسم باشد
اول، فعلی که نباید کرد و شاید که نکند
دوم، فعلی که نباید کرد و نشاید که کند
سیم، فعلی که کردن آن از ناکردن بهتر باشد
چهارم، فعلی که ناکردن از کردن او بهتر بود

۱ توبه ۱۱۸، آن‌گاه بر آنان مهر آورد تا یارایند

۲ بقره ۱۶۷، چه آنان به سوی‌شان باز می‌گردم.

۳ طباطبائی (سید محمد حبیب)، المیزان ترجمه‌ی عبدالکریم میری، ج ۴، ص ۳۷۹، ج سوم.

پنجم. فعلی که کردن و ناکردن او یکسان بود

و گاه نکردن فعلی بود که از قسم و ن باشد، و کردن فعلی که بر قسم دوم باشد

و از آن همه، عافان را نریه واجب بود و این حانه اقوال افعال محال و نه
می‌سواءیم بل جمیع افکار و اقوال و افعال می‌سواءیم که تلخ قدر و
ار دت هر عاقلی باشد اما نکردن فعلی که از قسم سیم باشد و کردن فعلی
که بر قسم چهارم باشد ترک اولی باشد و از معصومان ترک اولی ناپسندیده
باشد و نریه‌ی ایشان از ترک اولی باشد و ۵

در «مبدأ و معاد» ملاصدرا آمده است:

«پس سعادت طبع نفس و خلاصه‌ی آن وجود استعلایی است و ترقی از مراد و اجرام و ادراک معارف و علم به حقیقت شایسته‌ی حق که واقع است و مشاهده‌ی اثبات عملیه و ذرات روحانیه. و برای حقیقت، امثال این امور حاصل نمی‌تواند بود»

و اگر در حالت اشتغال به بدن، معارفی که مقتضای طبایع فوّه‌ی عمیقیه است از قبیل معرفت الله، معرفت ملائکه و حاضر باشد، و نفس را در آن حال از استعراق در بدن و غولرص آن باز دارد، در اینه برای نفس لدنی حاصل خواهد گردید که وصف به که آن نتواند رسید.^۱

۱. ملاصدرا (محمد بن ابراهیم شیرازی)، مبدأ و معاد، ترجمه‌ی احمد بن محمد لحمین اردکائی، صص ۴۱۷ و ۴۱۸، نشر مرکز، نشر دانشگاهی ۱۳۶۲، به کوشش عبدالقادر نورانی

محمد بن شاه مرتضی بن شاه محمود، مشهور به مامحس فیض کاشانی،
متم‌ترین حکیم سنی پس از شیخ بهایی، میرداماد و میرفخرسکی است. او به سال
۱۰۰۷ هـ ق، ۱۶۰۰ م در شهر کمان راده شد. چند سالی را در قم گذراند و سپس
برای تکمیل تحصیلات خود نزد مامصدرا در سیراز رفت و بعدها دختر وی را به
همسری برگزید. مامحس از محضر میرداماد و شیخ بهایی هم کسب فیض کرده؛
اما مامصدرا پیوندهای نزدیک‌تری داشته است. آثار مامحس بمابین یک‌پارچگی
شده‌ی وحی، عقل و عرفان است.

مامحس آثار متعددی به فارسی و عربی دارد که در این جا ذکر می‌راند. از آنها خواهیم
کرد از معروف‌ترین تالیفات او: «حق‌الیقین»، «عین‌البیّن»، و «علم‌البیّن» در حکمت؛
«الصلح»، «الوفاء» و «الشافی» در تفسیر قرآن و «علم‌الحدیث»، «مفاتیح‌شریعة» در
فقه، «القطب» در اخلاق، «جاء‌العیون»، «رد‌السائلین» و «کلمات‌مکتوبه» و رسالات
متعدد دیگری در معانی باطنی اعمال عبادی.

میرزا محمد شریف، تاریخ فلسفه در اسلام،

ترجمه‌ی نصرالله پور جوادی، ج ۱، صص ۶۰-۶۲، نشر دانشگاهی، چ اول.

در «مشوی معوی» در ترجمه‌ی مضمون این حدیث آمده است:

هَجَوَ بِغَمِيرٍ زَ گَفَتِ دُرُّ نثار

توبه آرام روز هن هفتاد بار!

در «أوصاف الأشراف» آمده است:

«پس توبه سه نوع است: توبه‌ی عام همه‌ی بدکاران را، و توبه‌ی خاص

معصومان را، و توبه‌ی اخضر اهل سلوک را و توبه‌ی غصبات است از قسم

اول است و توبه‌ی ادم و دیگر انبیا از قسم دوم بود، و توبه‌ی پیغمبران جا

که گفت: «وَبَهْ لَعَالِ عَلَيَّ قَبِيْهِ وَ اِنِّيْ لَاسْتَغْفِرُ اللهَ هِيْ اَكْلُ يَوْمِ سَبْعِ

مَرَّةٍ» از قسم سوم.»

۱ مولوی (جلال الدین محمد بلخی)، مشوی دفتر ۴، ص ۱۲۶

۲ حواجه نصیرالدین طوسی، أوصاف الأشراف، تصحیح حبیب مایل هروی، ص ۷۲، نشر امام، چ اول مشهد

معتزله یکی از روح‌فرقه‌ی کاشمی بر رگ‌مسلمانان است که عبارت‌اند از سیمه، حویرج، مرجنه، عات و معتزله پیروان این فرقه، در حقیقت عقل‌گرایان اهراطی مسلمان‌اند و از فرق دیگر کاشمی در عقائد کاشمی، به سیمه نزدیک‌ترند اگرچه با یکدیگر اختلافاتی اساسی دارند. معتزله در اواخر دوران سی‌امیه ظهور کرده و مؤسس آن «واصل بن عطاء» بوده است ویرگی آن و عقائد معتزله، انطباق کامل آن با عقل‌ظهوری است هر صفتی که به خداوند نسبت داده می‌شود، بایستی عقلاً مستلزم آن به خداوند ممکن باشد بنابراین، هر ویژگی، صفت یا حالتی که حتی در قرآن به خداوند نسبت داده شده، در صورتی که عقل نسبت آن را به خداوند محال بداند، بایستی به تأویل رود و از آن، معنایی را باید در نظر گرفت که عقل، نسبتش را به خداوند روا بداند.

این که چرا فرقه‌ی مذکور را «معتزله» گفته‌اند، ماجرای دارد که در کتب کاشمی و فرق موجود است ظهور معتزله، تأثیر رومی در علم کاشم مسلمان نهاد و در تناسبی مسلمانان به فلسفه و علوم عقلی مهم داشت معتزلیان، مورد حشم و کینه‌ی بسیاری از فرقه‌های دیگر کاشمی واقع شدند، به خصوص اخباریان و اشعریان چه، به اعتقاد آن فرقه‌ها، عقل و نظر آدمی را توان حکومت در مسائل مربوط به نهیات نیست.

بعضی از فرقه‌ها و بیان‌کنندگان علم کاشم اساساً می‌دانسته‌اند که البته نظر درسی نیست؛ زیرا آن مرجعه به اخبار و احادیث سیره‌ی معصومین است. می‌توان دریافت که محسبین پایه‌های علم کاشم به دست آن سرگردانان بی‌نهاد شده معتزله را با «غاب» اصحاب عدل و توحید» و «هدریه» بر می‌خوانند البته لقب اخیر را مخالفین بدانان داده‌اند چه، در حدیث است که پیامبر فرمود: «هدریان، مجوسان این امت‌اند» و نظر به این که معتزلیان بر آن بوده‌اند که انسان در اعمال خویش مختار است و ممکن به قدرت خویش، آن را با مجوسان تشبیه کرده و گفته‌اند که مقصود از حدیث، معتزلیان‌اند.

«مدشریف جرحی، در «شرح مواقف» گوید: است آن که معتزله را قدره

گفته‌اند آن است که ایشان اعمال بندگان را به قدر بعضی قدرتهای

انسان، نسبت می‌دهند، و به عقیده‌ی او بهتر است آن فرقه را قدره به صم

فان- سویند به فدویه، وبرا فدویه در اصطلاح کسانی هستند که به قدرت خداوند و قضا و قدر الهی و تقوی امور به مثبت و بی فائز لد شهرستانی گویند که معتزله گویند خداوند قدیم است، و قدم معنی دیرینه بودن اصحی اوصاف، و مست از این جهت معتزله فائز به صفات قدیم بشدند و همه ی صفات خداوند را مانند رنده، دانا و توانا بودن، عین دانا و دانستنند و گفتند اگر فائز شویم که این صفات عین بلوی مگر مبسوط و آن ها نیز قدیم اند، ماند مانند مشرکان، به تعدد الاله معنی به چند خدای قدیم پس شویم و این خلاف توحید است^۱

از میان آر و عقند معتزلیان، نسخ اصل معروف است که تمام دسته های معتزلی را گرد یک جمع می آورد

این اصول عبارتند از (۱) توحید، (۲) عدل، (۳) وعد و وعید، (۴) المنزلة بین الممرلین، (۵) امر به معروف و نهی از منکر جز این، عقاید خاص دیگری بر دارند که ذکر و شرح همه ی آن ها از حوصله ی این کتاب خارج است

۱ مشکور (محمد جواد)، تاریخ شیعه و فرقه های اسلام تا قرن چهارم، ص ۶۴، نشر شرقی، بهار ۱۳۶۲ هجری

«شعریان، حرفه‌ای هستند از مسلمانان، پیرو ابوالحسن شعری، ابوالحسن
 عیسی بن اسماعیل شعری مرقانی (۲۲۴ق) وی مخالف معتزله بود نه
 عهده‌ای او، ایمان عبارت است از تصدیق به قلب، بنا بر آن به امان و
 عمل به برکات، از فروغ آن است و کسی که به قلب، تصدیق کرد یعنی
 به وحدانیت خداوند نظر اقرار آورد و به پیغامبران و آنچه از خداوند به
 رسالت آورده‌اند، از روی قلب اعتراف کرد، ایمان او درست است و اگر
 هم در همان حال ببرد، مومن و مستحکم شمرده می‌شود و مؤمن، حربه
 انکار ایمان و لوازم آن از ایمان خارج می‌گردد صاحب گناه کبیره، اگر
 بدو نوبه ببرد، حکم او با خداوند است، با او را به رحمت خود می‌امرد
 بانه شفاعت پیغمبر می‌بخشد و بانه مقدار حرمین عذاب می‌کند لذا اگر
 نوبه کند، مرزیدن او بر خدا واجب است، در هر خدا موجب است و چیزی
 بر او واجب نمی‌شود و اعتقاد به قبول نوبه، مبتنی بر سمع است، مالک
 حقی خود است، آنچه می‌خواهد، می‌کند و به هر چه ناله کند، فرمان
 می‌دهد اگر همه‌ی حاکمان جهان را به بهشت برد، مرتکب جرمی نشده است؛
 و اگر همه را به سس افکند، ظلمی نکرده است چه ظلم عبارت است از
 تصرف در آنچه مایملک متصرف نیست، یا عبارت است بر وضع شیء
 در غیر موضع خود، در صورتی که خداوند، مالک مطلق است و از این
 روی به ظلمی بر او متصور است و نه حوری بد و مصروب در مورد روی
 گفته هر چه موجود باشد، مرئی است، و چون نازی‌طرز موجود است،
 پس مرئی خواهد بود، قال الله علی «وَجُودُ یُوحَی نَاضِرٌ» ای رتبه ناضیه در
 اثبات سمع، بصر بد و واحد برای خداوند، گوید این جمله شفاعت جبری
 است که چون سمع به آن ورود یافته اقرار به آن واجب باشد به آن طریق
 که شرع به آن وارد است، و مثلاً مگر عالم است به علم و فاعل است به
 قدرت و همدی این صفات هم، قدیم است توفیق، پس و سخن قدرت

است بر طاعت و حلال. حلق قدرت است بر معصیت مامت به اتفاق و
 اختیار به به نص و تعیین ثابت می شود و به اس ترتیب، وی طریقه ای احل
 است را تأیید می کند راجح به قرین. اشعریه بر خلاف قول معتزله، معتدل
 به قدم ان اند.^۱

چنان که پیداست عقائد اشعریه، عمدتاً با عقائد معتزله و امامیه مخالف است در
 تفرقه ای اخیر، با بهره جستن از عقل و نقل آرای غیرعقلانی اشعریه رد کرده و
 برحایف آن تقاضای دلیل کرده اند. بزر چنان که پیداست بعضی از مسائل طرح شده
 توسط اشعریه هیچ فایده ای عملی برای مسلمانان نداشته و بدیند یک هوس و دروغ
 که چنین مباحثی سال های سال، ذهن و دلبست مسلمانان را به حدود مشغول داشت
 مسائلی که حر تفرقه و اختلاف ازمعانی برای لقب اسلام به همراه نیاورد

اصولاً افهمی دلیل و برهان بر کسانی که مکرر حقائق مذهب و ضروری اند مدام که بر انکار خود پافشاری می کنند محال و ناممکن است معنای مذهب و ضروری به گونه ای هستند که نمی توان برای آنها تعریفی ذکر کرد، ولی انسان عصر ما بر آنها آگاه است و مانند روسای رور بر آنها یقین و ادعان دارد، «ما» هستی «ب» وجود از جمله معنای ای است که اگر چه انسان بتواند برای آن تعریفی ذکر کند، بیک به تمام وجود و ذات خویش، آن را درک می کند چون کسی از چیزی پرسشی می کند، همین پرسشی به واقع نشان از آن است که او به هستی و وجود آن سی، یقین و ادعان دارد؛ زیرا از چیزی که عدم است نمی توان پرسشی کرد، حتی شخصی که عامی و بی سواد است هیچ گاه نمی پرسد که این که می گوید در هو، اکسیژن موجود است، «موجود است» یعنی چه؟ بلکه گر پرسشی داشته باشد، آن پرسشی عبارت از این است که «اکسیژن چیست؟»

از این حالت که نفق نظر و اصلیت رانی من بسیار ما آنکار می گردد، در آن جا که پیشهاد می کند که در ملاحظه ما چنین استحاضی باید به گونه ای دیگر بر آن حالت آورد وی در کتاب «شعاع دربره ای سوفسطاییان که مکرر وجود هر گونه حقیقی بوده اند» صحنی دارد که استاد حسن راده مدینه تلمذ ترجمان آن را چنین ذکر فرموده اند:

«از سوفسطایی می پرسیم که دربره ای انکار خودتان چه می گویند؟ او می داند که انکار شما حق است، با باطل است یا شکید؟ اگر از روی علم خودشان به یکی از این امور سه گانه حکم کرده اند پس به حقیقت اعتقادی اعتراف کرده اند، خواه این که این اعتقاد، اعتقاد حقیقت قول شان به انکار قول حق باشد، یا اعتقاد مطلق آن با اعتقاد شک در آن، پس انکارشان حق را، متیناً ساقط است و اگر نگویند ما شک داریم، به بیان گفته می شود که او می داند شک دارید یا به شک خودشان انکار دارند و آنگاه گفتارها به چهره معینی عدم دارند؟ پس اگر اعتراف کردند که متانکند با مکرید و به شیء معینی از اشیا علم اند، پس به علمی و حقی اعتراف دارند

و اگر گفتند ما ابتدا چیزی را نمی فهمیم و نمی فهمیم که نمی فهمیم، و در

همه‌ی چیزها حتی در وجود و عدم خودمان شاکیم و در شک خودمان بیز شاکیم و همه‌ی اثبات را انکار داریم حتی انکار به آن‌ها را بیز انکار داریم. شاید از روی عداوت بدان‌شان بدین حرف‌ها گریخت، پس احتجاج با ایشان مایه است و امید راه جستن از ایشان نیست.

پس چاره‌ی ایشان جز این نیست که ایشان را تکلیف به دخول باز کرد، زیرا که باز و لایزال بردشان یکی است و ایشان را باید گفت: «دری که آلم و لا آلم برای‌شان یکی است»^۱

این که این سبب می‌گوید چنین کسی را باید در آتش انداخت و یا گفت که شاید بدین سبب است که چون چنین کند، شخص سوسطایی ناگزیر است دست کم به وجود حقیقتی به نام «سوحش» یا «درد» اعتراف کند و چون به این حقیقت عتراف کند، می‌توان همین حقیقت را برای افشای دلیل و تشکیل مقدمات برای بطلان نتیجه‌ای دیگر، دست‌آورز قرار داد.

همه‌ی علوم و معارف بر حقایق بدیهی استوارند، و اگر چنین حقایقی نبود، اساس علوم بر هم می‌ریخت. از این رو است که گفته‌اند فلسفه، مادر علوم است، چه در آن وجود و هستی محض می‌شود که بدیهی‌ترین بدیهیات است. همان‌طور که در علم طب، اساس به وجود انسان و بدن او اطلاق می‌شود و معانی جسمی و وجود آن، بر پیشی معلوم می‌باشد، چگونه می‌توان در پیرامون بدن انسان بحث و تحقیق کرد؟ بنابراین، همین سوسطایی را در آتش می‌اندازند، اولین فریاد او، اعتراضی است علیه مذهبای خود او.

۱ شیخ لرنیس (یوسف بن حسین بن عبدالله بن سید)، الهیات شفا، فصل ۸، مقاله‌ی لوبی، ص ۴۲، چ سنگی به نقل از دروس معرفت نفس، درس ۴، ص ۲۶ بشر لف لام میم، چ لؤل ۱۳۹۱ هـ ش

مرحوم شیخ محمد رضا منتظری: در کتاب «أصول الفقه» دلیل اثبات حسن و قبح عقلی را به نحوی سبب بیان کرده که مصممین بخشی از آن چنین است:

«هر کدام از دو گروه عدلیه و اشاعریه بر این که طاعت از اوامر و نواهی شرعی واجب است، متن و متعبد، تک این وجوب به اعتماد اشاعریه، وجوبی شرعی است؛ یعنی وجوب اطاعت از اوامر و نواهی به واسطه‌ی شرع ثابت گردیده است پس می‌توان گفت که شارع امر فرموده که باید از این اوامر و نواهی اطاعت و پیروی کنید حال حای بن پرستش است که وجوب اطاعت از این امر و دستور الهی که قطعی آن باشد از اوامر و نواهی پیروی کرد از کجا ثابت شده است؟ اگر در پاسخ گفته شود که وجوب آن به عمل ثابت است، مطلوب ما به ثبات رسیده است و اگر بگویند که وجوب آن امر شرعی است، دوباره باید پرسید که آن وجوب شرعی از کجا آمده است؟ پس آن هم باستانی به سری دیگر وجوب شده باشد و این دور همچنان ادامه دارد و مادم که به وجوب عقلی اعتراف بشود، عاقلی برایش متصور نیست»

اصولاً ثبوت شرایع و ادیان الهی موقوف بر محسوس و تفحص عقلی است و چنانچه ثبوت آن‌ها از طریق شرعی باشد، مستلزم دور خواهد بود.

هنگامی که یک پیامبر ظهور می‌کند و مردم را به پیروی از خود فرا می‌خواند و برای اثبات مدعای خود، معجزه می‌آورد و مردم بنا بر ایمان می‌آورند، سبب ایمان آوردن مردم چیست؟ بی‌شک این ایمان سببی جز آن ندارد که مردم به عقل و خرد خود می‌دانند که پیروی از چس محسوس واجب است، یعنی چنانچه از او پیروی نکنند حکم عقل حویس به مخالفت پرداخته‌اند در این جایی نوان وجوب پیروی از پیامبر را شرعی دانست؛ زیرا پس از او دین و شرعی بوده و مردم بدان ایمانی بدسته‌اند تا به حکم آن عمل کنند بنابراین می‌توان دریافت که در هر انسانی، یک دسته اصول

عملی موجود است که از تحققی از آن‌ها را روا و جائز نمی‌داند حرمت و ارجحی که در روایات اهل بیت عصمت و طهارت بر سر عمل و حرمت نهاده شده بر مبنای او همین حقیقت است در پاره‌ای روایات از عمل، تعبیر به رسول درومی شده است و پس بدان سبب است که ایمان آوردن به رسولان درومی، که همان ابتدای الهی است، جز به واسطه‌ی رسول درومی و ماضی ممکن نیست در جایی دیگر، امام معصوم، در پیامبر اسلام^۱ فعل می‌فرماید که: محسین آفریده‌ی خداوند، عمل است^۲ در حدیثی دیگر، عمل، وسیله‌ی کسب بهشت و عبادت خداوند است، معرفی شده است^۳ خاصه چنین روایات و احادیثی در این باره بسیار و فراوانند. استاد جلال‌الدین همایی در توجیه مخالفت عرفای مسلمان با مطلق، عمل و استدلال می‌گوید:

مولوی گفت

پای استدلالان چوبس بود
پای چوبس سخت بی‌تمکین بود

جای این سزاهاست که یکی برسد همسایه خود متضمن یک فاسد فتنه‌ی منطقی است پس اشکال پس می‌آید که چگونه می‌توان با دلیل عقلی منطقی، خود منطق عقلی را بطلال کرد و همچنین دیگر استدلال‌ها و بداهات که «مثنوی» مولوی بدق مشحون است.

جواب این اشکال را اگر فراموش نکرده باشید، در گذشته‌های قبلی به طور احصاء اشاره کردم این‌جا بر توضیح می‌افزایم که منطق، مغروق فاسد و کلام و دیگر فنون درسی است فضائی پرواز مدخل تک و نیاز این علم، بالاتر و فراخ‌تر از جمع علوم و دانش‌های تکنیکی است؛ و بدین سبب است که مطلق اسمیل یعنی حوض و بقاوه‌ی حقایق این علم را که حقایق از شایسته‌ی ظهور باشد، هر عقل روشنی‌ای از علوی و حکیم به حسن قبول

۱ کلیس (محمد بن یعقوب)، کافی، کتاب عقل و جهل، حدیث اول

۲ همان، حدیث سوم.

می‌پذیرد. بلکه می‌توان گفت اصل منطقی، جزء اولیات و بدیهیات دینی و از عرفان مغربی بشری است. حال مطلب همان است که پس گفتم، عرف به طور کلی، که مولود هم یکی از برجسته‌ترین آن‌هاست، با اصل و اساس منطقی و فاسات برده می‌محالفت نیست. «اولاً» با آن گروه محالفت است که منطقی را به عنوان «آل فانوسی» دست، و بر معالقات، مباحثات وجدلی قرون داده، و با سرمایه‌ی خاکی در مقابل منطقی و حق آسمانی دکان باز کرده‌اند، و ثانیاً [و] دلائل منطقی را سرمایه‌ی ایمان و حصول اعتماد حازم فنی و بقیش شهردی نمی‌دند. عارف و فیلسوف هر دو با منطقی، حرف می‌رسند چیزی که هست طرز استدلال و مولدی که صورت قیاسات و دلائل از آن تشکیل می‌شود، با یکدیگر تفاوت دارد.

فیلسوف با مولود ظنی، وهمی، خطایی، مبیولات و مستحبات عرفی بر صورت قیاس می‌سازد و از آن نتیجه می‌گیرد، اما عارف حر با حق الیقین و غیر الیقین که سرچشمه‌ش و حق و الهام آسمانی و کشف و شهود رحمتی است قانع نمی‌شود، عارف را دیده می‌گویند و فیلسوف را شنیده.

استاد علامه حسین زاده در این باره می‌فرماید:

«پس که از زبان عرفان به نظم و نثر بسیار نگویند عمل و منطق شنیده می‌شود، مثل این که شیخ شبستری در «گلشن‌راز» می‌گوید
 هر آن کس را که آید راه نمود
 ز استعمال صیقلی راه ننگشود
 و باین که ملائی رومی در «مثنوی» گفته است:

بای استدلال چوین بود
 بای چوین سخن بی‌تسکین بود

و مانند این گونه گفته‌ها که فراوان داریم، در پاسخ باید گفت که نظر بیان دعوت اهل منطق به عرفان عملی است، چنان‌که همین نگویند راه به

کسانی که فقط به عرفان نظری اکتفا کرده‌اند دوند و البته درایی غیر از دلبایی مس و دلزایی خیلی هم است از درایی تعبیر به عشق و دوق می‌کند که چشیدن باطن و رسیدن است عارت پردازی و سجع و فایه سازی صنعت است، و دوق شهرد مایه‌ای عزت و سبب سعادت است بد حویجه حافظ گوید:

حديث عشق زحافظ شنو نه از واعظ
اگرچه صنعت بسیار در عبارت کرد

و به همین مناد و مصحور با عالمات و واعظانی که در محراب و میر دیگرند و چون به حلوت می‌روند آن کار دیگر می‌کند، سخن بسیار دورد در کتب خالصی در مدمت و اعطای و عالماتی که صنعت و کسوت خود را نور شکار دیا و کشکون کدایی خود فرار داده‌اند بسیار سخن گفته‌اند

عرض این که علم مطلق مثل دیگر علوم است اگر عدم سرمایه‌ای سعادت مادی مساوی نگردد، همان‌بند کتب که حکیم سلانی گفته است

علم کز تو تو را نیستند
جهل از آن علم به بود صد باره^۱

همچنین در مکانت علم متعلق می‌فرماید:

هتو و پود سرشت انسان بیسی و تاوش است برهان رحمانی عقل تا به سر منزل اقبال است مقام والائی محمود آدمی ادراک حقایق نشا به محور شهود است

رستگاری هر کس به دلفس شناسه و کردار باسنه است که دو بال مرغ جان‌مند و بال‌های دو مان تواند به اوج عزت خورد پرواز کند شناسه ر از ناشناسه، نور برهان شجر می‌دهد و باسنه ر از بلانسته، مصحح دلیل پروازی راستین سجسی دوست از نافرست و محکم سره از بلانسته علم بران است و به تعبیر شمریس و دل‌مشین ابن‌سبا در آغاز «دلفس نامده» «علم

۱ حسن‌الدی (حسن)، قرآن و عرفان و برهان از هم جدایی ندارند، صص ۸۰ و ۸۱، نشر مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چ پنجم ۱۳۷۷ش

منطق، عدم برآز و سب^۱

لسان محمدی ... که رمانتی هر تر از وست، فرماند ... بیش عباد ...
یسمون لقول فیمن احب اولک الدین هداهم الله و اولک هم یؤوا الاکیاب ...
به تنها همین ب است پردهس را می‌سازد و بحرین را بدان بر
می‌انگردد. بلکه همه‌ی آیات قرآنی و معانی فرستادگان اسمانی چنین‌اند
«فَرُّ لَوْحِي اِنَّیْ اَنْتَ سَمِیعٌ مِّنَ النَّحْوِ فَتَاوَا اِنَّا سَمِعْنَا قُلُوبَنَا عَجَبًا» یهدی الی الارشد
فأما به^۲

از این گروه بر پیران از طریق صرب او، شکل محبتی قیاس افترنی
منطق راه دستگیری حریس را یافته‌اند و پس در سب خود راه دست
آورده‌اند، بدین روش.

لقرآن یهدی الی الارشد [اصغری]

و کل ما یهدی الی الارشد یجب ان یؤمن به [کبری]

فأما به [نتیجه]

صغر کبر و نتیجه‌ی هر یک در کمال استواری است^۳ یعنی برهانی است
که معادلاتش قصایای بعضی و صبح بعضی است^۴

۱ رمر ۱۸/۱۹ پس مدگان در مژده دم آنان که سخن را می‌شوند و پیروی از بهترین آن کنند آنان
کسانی‌اند که حد رهمون شان شده است و خردورانی آنان‌اند

۲ جن ۳۲ و ۳۳ بگو به من وحی شده است که شته‌ای از پیران گوش بندشد و گفتد ما خواندنی شدیم
شگفت. که رهمون به راه راست شود پس بدان گریویدیم

۳ حسن‌الدی اعلی (حسن)، قرآن و عرفان و برهان از هم جدایی ندارند، حصص ۳ و ۴، نشر مؤسسه‌ی
مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چ اول ۱۳۷۰ ش.

حکم سرعی در چند چیز، حکم عقل را یادآور است از آن جمله
 بوی آن که موئذ و محکم آن است عقل، حدوده حقایق دست می‌یابد و در وصول
 بدان یازمند به سرع نیست، لیک سرع، همین حکمی را که عقل بدان دست یافته،
 تأیید و تأکید می‌کند و عقل را حیر می‌دهد که این حکم، صحیح و درست است.
 دوم آن که به حکمی که عقل بدان پیل یافته است، رنگی رفد است و حرم
 می‌بخشد

سوم آن که بری حکم سرعی، تعیین مصادق خارج می‌کند توضیح آن که اگر چه
 عقل توان پیل به احکام کلی را داراست در حیطه‌ی توان آن نیست که این احکام کلی
 را بر تمام موارد و جریبات خارجی وفق دهد از این رو، سرع به مدد عقل آمده، موارد
 جزئی را که محل اجرای احکام قد معرفی می‌کند؛ مثلاً عقل می‌داند که ضرر رساندن
 به بدن خود، امری فبیح است، ولی نمی‌داند که خوردن مرد در یاها آن قسمت از بدن
 گوسهند، برای ساقی بدن مضر است

در این جا، سرع به کمک عقل می‌آید و آشکار می‌سازد که مورد یاد شده از مصادیق
 ضرر به بدن است، و چون عقل، این را دریابد به فتح آن حکم می‌کند و همین طور
 است سایر موارد

بی تردید بهاء الدین عمادعلی، مشهور به سیح بهایی عاملی، بناک‌ترین چهره‌ی عصر صفوی است. پدرش از رهبران جامعه‌ی سبعلان جبل عامل و ر شاگردان شهید ثانی بود. سیح بهاء بدین، متکلمه و فقه مزور رمان خود و صدر علمای اصفهان بود از پس‌ها گذشته، عارف ممتاز و از بهترین سحرای عصر صفوی به شمار می‌آمد از سبک عرفانی پیروی می‌کرد و به سبب مولانا و حافظ شعر می‌سرود. او معمر برجسته‌ی دوره‌ی صفوی هم بود و شاهکارهای او چون مسجد شاه اصفهان بر آثاری است که هنوز هم در میان آثار درحسان معماری اسلامی برجای و استوار است. سیح بهایی بزرگ‌ترین ریاضی‌دان و عالم نجوم روزگار خود بر بود در دوره‌ای که متکلمان، فقه‌ها، حکماء، مورخان طبیعی، دانشمندان، متفلسفین و صوفیاء، هر یک فرقه‌ی مختص به خود را داشتند. سیح بهایی بر احضار همه‌ی فرق بر خوردار بود و همه‌ی جماعات و فرق، سیح را به خود منسوب می‌داشتند. بعضی از آثار مهم او بدین شرح است: «جامع عباسی» که در علم فقه و به زبان فارسی است، «فوائد الصمدیه» در صرف و نحو عربی که هنوز هم مورد استفاده‌ی بسیار است، رساله‌ای در علم جبر به نام «خاصه الحساب»، چندین رساله در علم نجوم و هینت، از جمله «شرح لافانی»، رساله‌ای به نام «عروة الوثقی» در اسطرلاب، تفسیر عمومی قرآن، آثار متعددی در باب جبهه‌های مختلف شریعت، «کشکول»، مجموعه‌ای از نوشته‌های فارسی و عربی که به شمار رنده‌ترین و مشهورترین آثار آن جناب است، و چند منظوم مانند «ماں و جلو»، «گریه و موش»، «شیر و شکر» و «طوطی نامه».

مبانی محمد شریف، تاریخ فلسفه در اسلام، ترجمه‌ی نصرالله پورجوادی،

ج ۲، صص ۴۴۷ و ۴۴۸، نشر دانشگاهی، چ اول

کتاب «ریاض السالکین»، در حقیقت شرحی است بر «صحیفه‌ی سجادیه» که نویسنده‌ی آن سید علی‌حاج مشهور است استاد حسن زاده درباره‌ی این شرح می‌فرماید:

«یکی از دحائر علمی و گنجینه‌های حقائق الهی و معروف اسلامی، صحیفه‌ی کامل سید الساجدین، امام علی بن الحسین است که تالی ملکه عدیل «بهج البلاغه» است. و آن را ربور ن محمد - و اسجیل «در بیت لقب داده‌اند بر این صحیفه‌ی مکرمه به عربی و فارسی چندین شرح، تعلیقه و ترجمه از دانشمندی بزرگ نوشته شده، از آن جمله شرحی به عربی به نام «ریاض السالکین» در پنجاه و چهار روضه به عدد ادعیه‌ی صحیفه به قلم نولای عالم حنبل صدر الدین علی بن محمد معصوم حسینی متوفای ۱۱۲ هـ. و معروف به سید علی‌حاج. شرح صحیفه است این شرح بزرگ‌ترین و بهترین شرحی است از هر جهت که تاکنون بر صحیفه‌ی کامل نوشته شده است. دو س از مساند ها، یکی علامه حاج میرزا ابوالحسن شعرانی - و دیگر علوف متآله حاج میرزا مهدی الهی - صحیفه را به فارسی ترجمه کرده‌اند علاوه بر این که جناب شعرانی را بر آن، تعلیقات در شمس است، شرح مذکور را، در چندین جای شرح نامبرده، در تفسیر بعضی ماطمه و بنای آن پس از انصراف ن از مدن مطلقه به عجب مبد است»

خواجہ نصیر الدین طوسی می گوید:

«و تریه مشتمل بود بر سه چیز یکی به قیاس با زمان ماضی، و یکی دیگر به قیاس با زمان حاضر و سیم به قیاس با زمان مستقبل بنا آن چه با قیاس با زمان ماضی باشد به دو قسم می شود یکی پیشمندی بر آن گناه که در زمان ماضی از او صادر شده باشد و ثانی بر آن، ثانی در چه تمام تر و به این سبب گفته اند: «القدم توبه»

و قسم دوم، تلاقی آن چه واقع شده باشد در زمان ماضی، و آن قیاس به سه کسی باشد یکی به قیاس با خدای مطلق که مافرومانی او کرده است دوم به قیاس با نفس خود که نفس خود را در معرض نقصان و اسقاط خدای مطلق آورده است سیم به قیاس با غیرتی که مصرت قولی با فعلی به و رسانیده است و تا آن غیر را به حق خود برساند تدارک صورت ببندد و در رسانیدن با حق او در قول (یا) به اعتدال باشد یا به انقیاد مکافات و بر جمله به آن چه مفصلی رحمتی او باشد، و در فعل به رد حق او با عرص حق و باشد با او، یا با کسی که قائم مقام او باشد، و به تصاد مکافات از و با کسی که قائم مقام او باشد، یعنی از قبل او باشد و تحمیل عدلی که بر آن گناه معین کرده باشد و اگر آن غیر معین باشد تحصیل رحمتی اولیای او هم شرط باشد چه تحصیل رحمتی او محال باشد ولیکن چون دیگر شرط توبه حاصل باشد استدلال باشد که در آخرت خدای مطلق جانب و مرصی و مرعی دارد به رحمت و اسعه مرصی و اما حق نفس او به انقیاد فرمان و محمل عقوبت دیناوی با دینی که واجب باشد تلاقی باید کرد و اما به محبت الهی به تصریح و دلالت و رجوع با حضرت او و عبادت او، و ریاضت بعد از حصول رضا محطی علیه، و این حق نفس خود امید باشد که مرعی شود و اما آن چه توبه بر آن مشتمل باشد به قیاس با زمان حاضر دو چیز بود یکی بر آن گناهی که در حال مباشر آن گناه باشد توبه، لی الله علم دوم من گردیدن کسی که آن گناه بر او متعدی بوده، و تلاقی مفصل که

راجع به آن کسی بوده باشد و اما آنچه به قبلی با رمل مستقبل بوده باشد هم دو چیز باشد یکی عزم حرم کردن بر آن که بدان گناه معاودت نکند و اگر نه مثل دورا نکشد یا سرزند به استار نه به اجدر راحی شود بدین که دیگر مثل آن گناه کند دوم آن که عزم کند بر نیت در نیت و باشد که عازم بر خود ابرم باشد یا وثیقه (با) ملوی، یا کمتری، یا نوع دیگر از نوع موانع عود به آن گناه آن عزم را با خود نیت گرداند و مادام که متردد باشد، با در نیت او عود را محال امکان باشد آن نیت حاصل باشد و ماند که در این جمله نیت تقرب به حدای کند و از جهت امتثال فرمان و نه در آن جماعت داخل شود که «اللیب من الیب کمس لا ینب له» این جمله سرانط توبه‌ی عام است از معاصی، و در حق این جماعت فرموده است: «یا ایها الذین امنوا توبوا إلی الله توبة صوحا عسی یشکم من یکف عکم سیئاتکم» و نیز فرموده است: «لما لتوبة علی الله الذین یملون لئلا یجهلهم ثم یؤمن من قریب فایؤتیکم توب الله علیهم»^۱

۱ تحریم ۹/ ی کسانی که گریه و فغان به دارگشتی باب بازگردید باشد که پروردگارتان، گناهای برپوشاند
 ۲ سوره ۱۸ پیروفتن توبه بر حدیث تنها برای آنان که بدی از نادانی کنند و سپس رود توبه کند، خداوند بر آنان باز آید

۳ حواله صبر الدین طوسی، الوصاف الاشراف، تصحیح بحیب مایل هروی، صص ۷۳-۷۶، نشر امام مشهد، چ اول

حاج جعفر، نصیر الدین، محمد بن حسن طوسی ملقب به استادشیر، دمشقی بود جامع الاطراف که بر بیسی مرتبه‌ی علوم عصر خود احاطه و در پاره‌ای از آنها سمب پیشویی و تقدم دین محققان و استادشیر و عقل حادی عشر خوانده‌اند و متمصلان مخالف از او به عنوان نصیر الاحادی یاد کرده‌اند. تولدش به سال ۵۹۷ هـ ق و ۱۲۰۱ م در طوس خراسان بود و مرگش به سال ۶۷۲ هـ ق و ۱۲۷۴ م در بغداد محل دفن او، مشهد کاضمین، بی و پای قبر موزر امام موسی کاظم، است آورده‌اند چون به هنگام مرض، از مرگ خود با حیرت و کشت و ابعاد رنگینی برید گفتند مناسب است او را در جوار علی، به خاک سپارند، ولی حواجه گفت: «مر سرم آمد که در جوار این امام بمیرم و از آستان او به جای دیگر برده سوم» پس او را همان جا دفن کردند و در حلوی لوح مزارش این کرمه را مویسد که: «و کلبهم بالسط دراعینه بالوصید»

پدران حواجه، اصلاً از جهرود (= چاه رود) فقه بوده‌اند در شیخ حواجه، کسی شک برده است؛ چه ثمر و احوال او همگی گواه این حکایت‌اند سعری از او نقل گشته است که مصموش چنین است: «گر کسی تمام مباحات را انحام دهد و همه‌ی پیغمبران مرسل و اولیا او را دوست ندارد، همواره بدون مخالفت روزه بگیرد، و شب‌ها را به قصد عبادت بخوابد و به هیچ کسی آسیبی نرساند و تمامی پیمان‌ها را بپوشاند و آن را با نال و غصه ندهد و در میان مردم به نیکی به سر برد و از گناه و لعن‌ش بر کنار بماند، روز حشر به هیچ روی وی سودی نرسد، اگر دوست در علی باشد» روی این اصل، گروهی از علمای اهل سنت و برخی موزحان بر این رفته‌اند که چون حواجه، شیعی متعصب بوده و علمای عباسی را عاصب مخالفت آل علی می‌دانسته و از این رو، مباحات معمول را به گرفتن بعد و کشش حلیفه برانگیخته است و برخی از علمای اهل سنت، به ویژه حنبلیان، در مذکوریه از حواجه کار را به وضاحت و بی ادبی رسانده‌اند مهم‌ترین آثار حواجه عبارت‌اند از: «تحرید الاعتقاد» در علم کلام که شرح‌ها و تعلیقات بسیاری بر آن نوشته‌اند و مهم‌ترین آن‌ها شرح عامه‌ی حلّی،

حکیم هوشچی و عبدالقادر لامیجی است اسامی عامه حس را ده بیر شرح علامه حلی موسوم به «کشف المراد» فی شرح تجرید الاعتقاد را تصحیح و خود بر آن تعلیمه و حاشیه مرهوم فرموده است که این کتاب به تصحیح معظم له به چاپ رسیده و به کثرت تجدید چاپ شده است) و دیگر «شرح اشارات» و «الذکر» فی علم الهیته (کتابی که اصحاب دانشمندان را برانگیخته است به طوری که شرح ها بر آن نوشته اند) «بیت باب» در اسطرلاب، «تحریر اقلیدس»، «تحریر المجسطی»، «تحریر اکرمانا ووس»، «احاق مصری»، «الأدب الوجیر للولد الصغیر»، «جواهر الفرائض»، «الفرائض بصیریة علی مذهب أهل البیت» در فقه، «أساس الاقبالیس»، «مررگ تریس و مهم تریس کتاب در فن منطق که پس از منطق سماعی آن بسیار در این علم به تألیف رسیده است

۱. حویجه نصیر الدین طوسی، اوصاف الاشراف، تصحیح نجیب مایل هروی، ص ۱۰، نشر امام مشهد، چ اول: تاریخ فلاسفه ی بیرلنی، ترجمه ی فارسی، فصل ۲۰، صص ۴۱۷ و ۴۲۴ و ۴۲۳-۴۲۲، چ دوم

«میرزا محمد علی حیدر» به سال ۱۲۴۷ ق/ ۱۸۶۱ م در مصر به دنیا آمد و به سال ۱۲۶۱ ق/ ۱۸۷۳ م بر داریت و بی در قون ادب، بر پدر پیشی گرفت پس هر دو، پدر و پسر، تحصیلات تازه‌ای در مسائل کلامی انجام دادند. میرزا محمد علی در مسائل موهبی پدر بود، اما در مسئله‌ی صفت الهی با او اختلاف نظر فاحش داشت.^۱

وی را یکی از سران معتزله بر سر کرده‌اند که برای حل مشکلات مسائل کلامی به روش معتزلی، نظریه‌های جدیدی طرح کرده است

ابوعلی جانی به سال ۲۳۵هـ و ۸۴۹م در یکی از شهرهای خوارستان به نام حت به دب آمد. کیه اس ابوعلی اس و بس به حمران، عام عثمان، می برد جانی از جمله معتزله ی متاخر اس و ی استاد ابوالحسن اسمری و ساگرد ابوالمعویث بن عبدالله نحاس، پیشوای معتزله ی بصره بود. آراتی قابل ذکر جانی مذس فرار اس

۱ و ی بر مابد سائر معتزله صفت الهی را انکار می کند به عقیده ی وی، همان ذات خداوند، علم اس و می توان صفت علم را، به نحوی که مغرری عاثره بر ذات او داشته باشند، به نسبت داد :

۲ جانی و سایر معتزله عالم را حادث و اراده ی الهی را علت حدوث آن می دانستند. آن همچنین معتقد بودند که اراده ی الهی بر امری حادث است، زیرا که راده که امری زمانی است، در ذات خدا نقرر دلایه باشد در آن صورت او را باید محل حوادث دانست :

۳ از نظر جانی، کلام خدا، مرکب از اصوات و حروف است و خدا آن را در بعضی از افراد خلق می کند و متکلم خود نوسب به آن جسمی که کلام در آن نقرر یافته است این کلام لزوماً امری حادث است :

۴ همچون دیگر معتزله، جانی به رویت جسمانی خدا در آخرت معتقد نیست؛ زیرا به عقیده ی وی، این امر محال است که هر آنچه جسمانی باشد، شرائط لازم رویت را بدارد؛

۵ جانی در باب معرفت خداوند، شجاعت جبر و شر و سر نوشت مرتکبین گناهان کبیره، با سائر معتزله هم عقیده است :

۶ در مسئله ی «امامت»، جانی از اعتقاد اهل سنت جانب داری می کند

تاریخ فلسفه در اسلام، ج ۱، صص ۳۰۶-۳۰۸

این، اصلی عقائدی و فلسفی است توضیح آن که هر علتی دارای معلولی خاص است هرگاه این علت باعث شود معلول آن بر باعث می شود و پس قیوس را تحلف ممکن نیست به عبارتی دیگر، هرگاه علت «الف» در جایی باعث شود معلول آن یعنی معلول «ب» بر باعث می شود ممکن نیست که علت «الف» در جایی باعث شود و معلول آن که ما عنوان معلول «ب» را بر آن نهادیم باعث شود مثلاً «خورسید» علت است و معلول آن «نور» است حال، محال است که خورشید در جایی موجود باشد و نور موجود نباشد بحث حاضر بر به همین اصل باز می گردد فرض بر این است که علت نوبه، فتح فعل است و معلول عبارت از «نوبه» است حال اگر واقعاً کسی از روی فتح فعل به نوبه دست ریزد، باید گفت که او باید از تمام گناهان نوبه کند، زیرا علت، که فتح فعل است در همه مشترک است، پس معلول بر که نوبه است باید در همه آن مواضع موجود شود اگر چنین نبود، معلوم می شود که نوبه از روی فتح فعل نبوده و برای همین نیز معلول آن برآمده است

مقصود عاقله‌ی بهایی این است که اگر توبه‌ی مقصه را صحیح و مقبول بدانیم، پس باید چنانچه شخص کاهری که به گناه کیره‌ی کفر و بر نه گناه دیگری که صغیره اند آلوده است فقط از کفر خویش توبه کند و بر صغائر همچنان مصرّ بماند. توبه‌ی وی پذیرفته بشود و جزو مسلمانان در بیاید حال آن که چنین امری ضرورتاً ناممکن است و همه می‌دانیم که گر این شخص که آلوده به دو گناه گناه است، از گناه‌ی اولی که کفر است توبه کند و از گناه‌ی دوم که اصرار بر صغیر است توبه نکند، توبه‌اش پذیرفته است و قاعدتاً در زمره‌ی مسلمانان در می‌آید پس در نتیجه، توبه‌ی مقصه صحیح است

شرح مسئله این است که بعضی شرط کرده اند در هنگام نوبه، شخص نوبه کند باید تمامی گناهان خود را که پیش از این به انجام رسانیده، یک به یک به خاطر آورد و از همه ی آنها عصباً نوبه کند. ما اگر کسی در عمر خویش صد گناه انجام داده باشد باید همه ی صد گناه را یک به یک به یاد آورد و برای همه ی آنها نوبه کند. ولی دسته ی دیگر می گویند چنین چیزی لازم نیست و شخص نوبه کننده همین که یک کند که از هر گناهی که انجام داده نوبه می کند، کافی است

عاشقانه بر این، بسیار ناممکن می نماید که خداوند چس نکلیف شاق و بلکه نا
 حدودی می توان گفت نکلیف محالی را بر بنده ی خویش واجب کردند چطور
 ممکن است خداوندی که چنین پندگان خویش را دوست می دلد و همواره در
 پی عفو و بخشایش آنان است، چنین ملامتی در پی آنان قرار دهد؟ چه بسا اگر
 خداوند چنین شرطی را برای نوبه مقرر می کرد، بیس بر مردم را سعادت بیل به نوبه
 باز می ماندند، مناً کسی که عمری گناه کرده و ناکاه به استیاء خویش پی می برد و در
 صدد نوبه می شود، چگونوبه می تواند همه ی گناهان گذشته ی خویش را به یاد آورد؟
 وانگهی به اعتماد ما، نوبه، توفیقی است که از جانب خداوند به بنده می رسد و نه از
 بخواهد، کسی نوبه نمی کند • و ما نشأ فی الائی پشاه الله •

حسنات الأبرار سنات المقربین این عبارت را مع محمد فافجی جزء موضوعات آورده، و در «صحف الساده المنعین» به ابو سعید حرّار مس داده شده است سحر گفته‌ی هرورنفر در «احادیث منوی» بر حنی یوهم کرده‌اند که حدیب منوی است، و این درست نیست

خواجه نصیرالدین طوسی، أوصاف الأشراف،

تصحیح نجیب مایل هروی ص ۱۶۹، بشر امام مشهد ج اول

نمايهها

آيات

و
فلما ارحموا واحدا
٩٢
قل اوحى الي من تسبحون
١٤١
قل يا عبادي للذين شرعوا

ك

ك- قل وان على قلوبهم

٧٨

م

من قتل من نبي احدكم المموت

٧٧

و

و امر دعوانهم ان الحمد لله

١٢٠

و اربا عاكفنا وثب علينا

٩١

و ان علينا كفا عظيم

١٠٨

واكتب لنا في هذه الدنيا حسنة

١٠٣

والعاقبة تسبحون بحمد ربهم

٨٤

وحاورنا من الله جل الشرف

٦٣

و خوة نوحه مامرة

١٣٣

وحمل شهيد و من ما سهران

٧٧

و كلفته ما سطر در اعينه ما لم يجد

١٤٧

ولا نمت بفضلكم بخص

٤٠

و لخص فليس يؤمر من حقيقته

٢٦

و ليست البرية للذين يعملون للسكات

٦٥، ٦٢

و ما مساوي الا ان يساء الله

١٥٤

و من لا يبت ما و لك فيه الظالمون

٣٥

و ملان نوح رنة

٩٦

ي

يا ايها الذين آمنوا انموا الي الله ثوبة طويحا

١٤٦، ٩١، ٥٦، ٣٥

يوم لا يسمع مال ولا بنون

٩

ا

التم بغضوا ان الله قمر غيل لوزه

٨٣

اذ يتمم المظلمين من اليمس و من المسما

١٠٨

لثمة بضعه الخنة القلبي و

١١٢

ان الحسانات تفضل للسيدات

١١٣

ان الله يحب لوييس و يحب المتطهرين

٨٣

بك على حق عظيم

٩

بعد الثوبة على الله للذين يعملون السوة

١٤٦

الذين يعملون العرش و من حولة

٨٣

ث

ثم تاب عليهم ليتوبوا

١٢٦

ح

حتى اذ جاء احدىمة المموت قمر عانها

١١٧

ط

يا ايها من اوتي كتابه

١١٤

ما و لك انوت عليهم

١٢٦

مسر عباد

١٤١

متاب على

٩١

سسمى دم من ربه كلمات

٩١، ٩٠

فعد ملوا موسى اكرم من ذلك

٩٦

روايات

- أبى الله أن يبرق المؤمن إلا من حيث لا يعلم ٣١
 إذا ملعت النفس هذه كانت للمجاهل توبة ٦٦
 إذا تاب العبد توبة صوحا بعنه الله ٨٤
 للهي عذرك الآن رجع إلى ملك ٧٤
 يا آدم قال يا رب سلطت على الشيطان... ٩٩
 يا الله تعالى جعل لأدم هي ذريته ١١٠
 يا الله بعمل توبة العبد ما لم يعرعر ٦٣
 يا لدم على السر يدعو إلى بركة ٤٣
 يا رسول الله سمع سرية فلما ١١٩
 يا صاحب السعال برح الغلام ١٠٩
 يا حرم الرما كيلا يمتنعوا من صنائع ٣٠
 يا حرم الله عز وجل الرما لنا يذهب ٣٠
 يا ليمان على قسي وبي لا سمعته ١٥
 يا عمل نفسك لمالك من له تعمل ١١٥
 يا لسان من كل حفسه ١٤
 يا لسان محرمه على أهل الأحرار ١٤
 يا لسان والأحرار تكفي مبرر ١٤
 يا لسان لا يصفه تحت الراسين ٧٤

ت

- تكلتك انتك تدرى ما الاستعمار؟ ٥٢

ح

- حرم الله قتل النفس لعلها مسد الحلق ٢٥
 حسنة الأبرار سيئات المقربين ٨٢

خ

- خرجنا إلى مكة وما شج متعبد ٩٩

- ۳
 ۷۸ ما من شيء بعد للقلب من حيلة
 ۷۹ ما من عبد إلا وفي قلبه بركة يضاء
 ۶۴ من قلب قبل أن يعاين قلب الله توبته
 ۹۸ من تاب قبل موته سنة تاب الله عليه
- ۴
 ۱۳۰ وأنه ليحان على قلبي وإني لاستغفر الله
 ۹۸ وروى النعماني بإسناده . قال في آخره
 ۱۱۱ وسأله عن الملكين هل يعلمان بالذنب
 ۴۰ وعن حاتم بن أبي العيص شذ من الروا
 ۱۰۳ وفي الحديث: إن النبي ﷺ
 ۱۱۵ وفي الجهاد قبل المحات
- ۵
 ۵۶ هو الذنب الذي لا يعود إليه أبداً
- ۵
 ۶۱ ما جعل توبتي هذه توبة لا تحتاج
 ۷۳ يا من مرحته يستحيث المدبرون
 ۵۶ يتوب من الذنب ثم لا يعود فيه
- ۳۰ سئل هشام بن الحكم لو كان الربا
 ۶۵ سئل الصادق عن قول الله تعالى
 ۴ ما كفارة الأحياء؟
 ۱۰۶ سمعت حماد بن عمار يقول
 ۱۱۲ سمعت ما عده لم يهلك على الله
 ۸۵ سمعت يقول التائب من الذنب
- ۶
 ۱۰۹ صاحب الجحش أمير على ..
- ۷
 ۷۴ علم الذنب من حديث علي بن النعمان
 ۳ عن أبي عبد الله قال من حمله
 ۱۰۸ عن ابن عباس قال يكفر عليه
 ۵۶ عن النعماني قال سألت ما عده
 ۳۹ عن جابر عن ربه قال الله به صا
- ۸
 ۶۱ ما جعل توبتي هذه توبة لا تحتاج
- ۹
 ۱۱۵ قال أبو عبد الله: حد نفسك .
- ۱۰
 ۱۰۷ كن على حذر أشخ منك على .
- ۱۱
 ۷۹ لم يرجع صاحبه إلى خير أبداً
 ۶۵ من يخرج حدكم من الدنيا
 ۱۰۴ لولا أنكم تدسون لذهب الله منكم
 ۱۰۵ ليس يسح للرحل بعد موته .

۱۱۹	م من کرد عصبه پیرویا	اشعار	
۱۳۹	هر آن کس را که نبرد راه محمود	۸۰	أه ويلی علی الشباب و فی آئی
۱۳۰	همچو پیمبر رکس دَرِ منار	۸۲	بد، محاسنی الناجی أدل بها
		۱۱۲	إن الکلام لئی العزاد و بما
		۹۲	إنی حمدت سی شیبان إذ حمدت
		ب	
		۱۰۲	مال بکشا و صمیر ار شمر طلوس دی
		۸۱	برد اللیل و طاب الماء و التذ الشرب
		۱۰۴	مود حبس عذر نو عاصی طلب
		پ	
		۱۳۹، ۱۳۸	پای استدلالیک، چو بیس سود
		ت	
		۱۱۷	نرک عیسی کرده حر پروردهای
		۱۱۹	تو ما دشمن نفس هم حلهای
		ج	
		۱۵	چشمه‌ی رحمت بر ایشان شد حرام
		ح	
		۱۴۰	حدیث عشق و حافظ شوم به از واعظ
		ح	
		۱۰۲	حدود به حشدهای دستگیر
		ع	
		۱۴۰	علم کر تو تو را بستاند

العدد	الموضوع	الكتاب
١٥٥	المجلد الموعود	١
٤٨، ٤٦، ٣٩، ٣٧، ٣٢، ١٦، ١٣	المجلد	١٣٧
٧٠، ٦٩، ٥٠	المجلد	١٠٦
٩٢	المجلد	٤٩
١٢٦	المجلد	١٥٥، ١٤٨، ١٤٦، ١٣٠، ١٢٧
١٣٦	المجلد	٣٧
١١٢، ١١٠، ١٠٤، ٣١، ٢٥، ١٣	المجلد	١٥٥
١٣٤	المجلد	١٥٥
١١٥، ١٠٧، ١٠٦	المجلد	٣٧
١٢٦	المجلد	١٥٥
	المجلد	١٥٥
	المجلد	٣٧
١٠٣	المجلد	١٤٨
١٤٨	المجلد	١١٩، ٦٥، ٦٢، ٥٨، ٤٩
	المجلد	١٤٨
	المجلد	١٣٧
١٣٢	المجلد	١٤٨
١٥٠، ١٤٩، ١٤٣، ١٢٩	المجلد	١١٨
٥٩، ٥٨، ٥٠، ٤١، ٣٧، ٢٠، ١٩	المجلد	٩
١٤٧، ٦٨، ٦٧	المجلد	٦٨
١٤٨	المجلد	١٥
١٤٨	المجلد	٦٨، ٦٧، ٥٨، ٥٠، ٤١
١٤٨	المجلد	١٤٨
٨٩، ٩	المجلد	١٢٩
	المجلد	٩٣
١٥	المجلد	١٢٩
١٢٩	المجلد	٩٤
١٤٨	المجلد	١٢٩
	المجلد	٩٤، ٩٣، ٩٠
	المجلد	١٠٤، ١٠٣
١٢٩	المجلد	٩١

١٢٩	علم النفس	د	
١٢٥	علمه كاسم	١٣٦-١٤٤	دروس معرفت نفس
١٢٩	علم النفس	١٠٢	دروس
ف			
١٣٤	فرعك فارسي	٣٥، ٣٦، ٤١، ٤٢، ٤٤	رياض المسالك
		٥٥، ٦١، ٦٢، ٦٣، ٧٢، ٧٣، ٧٥، ٧٦، ٨٠، ٨١	
	ق	٨٢، ١٠١، ١٤٤	
	قرآن و عرفان و سحران لارهم جلالين بذاريد		
١٤١، ١٤٠			ر
	ر	١٢٩	راند المسالك
س			
٩٩، ٨٥، ٨٤، ٦٦، ٦٤، ٥٦، ٤٠، ١٣	كلمتي		س
١٣٨، ١١٥، ١١٣، ١١٢، ١١١، ١١٠، ١٠١، ١٠٠		١٠٥	سبب السحر
٥٩، ٥٨، ٥٠، ٤١، ٣٠	كس المراد		
١٤٨، ٨١، ٨٠، ٧٠، ٦١، ٦٠			ش
٨١، ٨٠	كشكول	١٤٨	شرح اشارات
١٢٩	كلمات مكررة	٤٨، ٤٩، ٦٢	شرح الأربعين
	گ	١١٨	شرح الاسماء في الفقه
١٢٩	كلمتي راز	٣٢، ٣٧، ٤٦، ٥٠، ٦٠	شرح النعمان
١٢٤، ١٢٣	كوه مراد	٧٢	شرح النعمان
	م	٥٤	شرح النعمان
١٢٨	مداو معاد	١٠٧	شرح نهج انصاف
١٣٩، ١٣٨، ١٣٠، ١١٨، ١١٧	مسرى	١٣٥	سقا
٤٦، ٤٠، ٣٧، ٣٢، ١٩، ١٦، ١٤، ١٣	معالج	٥٠، ٥١، ٥٢، ٥٣، ٥٤	ص
٦٩، ٥١، ٤٨		١٤٤	صحيح النعمان
١٠٨، ١٠٤، ١٠٣، ٩٨، ٩٢، ٧٣، ٤٠	مصحف البيان	١٥	صحيح النعمان
١١٠، ١٠٩			صحيح النعمان
١٥	مستدر كظرو سائل		ع
١٠٥	مصبت نامه	١٢٩	عبد الحديث

[illegible]

٦٠ ٥٨ ٥١ ٥٠	المحقق القوسي	١٥	ابوالغناء عماد الدين اسماعيل بن عمر
٧٢	المعيد	٩١	ابوالقاسم محمود بن عمر
٥١	امام رصاص	١٠٩	ابوالمنه
١٠٣ ٩٨ ٩٢ ٩٠	امير الاسلام طبرسي	٣٠ ٢٩ ٢٨	ابوجعفر محمد بن بابويه قصي
١١٠ ١٠٩		١٠٦ ٩٨ ٦٤ ٣١	
		١٠٧	ابودور
	ب	١٥٥	ابوسعيد خزاز
٧٨	بغري	١٥٠ ٦٠ ٤٥	ابوعلی
١٠٤	بحاری	١٥٠ ١٤٥	ابوعلی جبائی
٤٨ ٤٢ ٣٥	بهاء الدين محمد علي	١٣٦	ابوعلی حسين بن عديته بن سينا
١١٩ ١٥٢ ٨١ ٨٠ ٧٧ ٦٥ ٦٢ ٥٨ ٤٩		١٠٣	ابومحمد مصلح بن عديته
		١١٤	ابومحمد
	ج	١٤٥ ٦٠ ٤٥ ٣٦	ابوهاشم عبدالسلام جعفی
٨٥ ٤٠ ٢٩	حار	١٥٠	ابومعروف بن عديته شحام
١٥٠	حاشی	١٢٨	احمد بن محمد الحسين اردكاني
١٣٠ ١١٨	جبال الدين محمد بلخي	٩٤ ٩٣ ٩٢ ٩١ ٩٠	اسماعيل بن حماد
١٥	جبال الدين عبدالرحمن بن ابي بكر	٧٨	النادر
٩٤ ٩٣ ٩٢ ٩١ ٩٠	جوهری	١٠٣	الحارثي
		٩٨	الحسين
	ح	٩٢ ٩١	الحومري
١٤٠ ١٠٢	حافظ	٩	الحسن بن عديته القليبي الأملی
١٤٤ ١٤١ ١٤٠	حسن	٥٨ ٤٩ ١٩	الحبي
٩	حسن بن عديته طبري آملی	١٠٢	الحمدی
٤٩ ٤١ ٢٠	حسن بن يوسف بن مظفر	١١٥	الحمام
٦٨ ٦٠ ٥٩ ٥٨ ٥٠		٧٢	الحيد، النبي
٦٠ ٥٩ ٥٨ ٥٠ ٤١ ٢٠	حسن زندي آملی	١٠٦ ٢٥	الحذوق
١٤٨ ١٤٤ ١٤١ ١٤٠ ١٣٩ ١٣٥ ١٢٠ ٦٨		٩٢	الحفري
١٥	حسين بن محمد تقي توري حارديري	٨٠	الحفلي
		١١٢	الحفيل بن عثمان الحاردي
١٣٠ ١٢٧	حولحه صير الدين طوسي	١٣	الحبي
١٥٥ ١٤٨ ١٤٧ ١٤٥ ١٤٦		٩٩	الحكيلي

۱۰۱، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۵، ۷۲، ۶۳، ۶۱		ز
۱۰۶، ۹۸، ۶۴، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۵	صدوق	وزاره ۱۰۰، ۶۶
۱۲۵	صفلی	زمعشری ۹۱
	ط	زین القابدین ۷۵، ۷۳
۱۲۶	طباطبایی	زینب ۲۹
۱۰۹، ۱۰۴، ۹۲	طبرسی	س
۴۱	طوسی	سعدی ۱۰۳، ۱۰۲
	ع	سیداحمد ۱۲۵
۹۸	عباده بن الصامت	سید رضى ۵۲
۱۲۴	عبدالرزاق بن علی	سید علی حاکم مدنی ۳۶، ۴۲، ۴۴، ۵۵، ۶۱
۱۴۸	عبدالقدور لاهیجی	۶۳، ۷۲، ۷۵، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۱۰۱، ۱۴۴
۱۲۶	عبدالکریم بیری	سید محمد حسین طباطبایی ۱۲۶
۱۱۱	عبدالله بن موسی بن جعفر (ع)	سیدوطی ۱۵
۱۲۸	عبدالله نورانی	
۱۵۰	عتمل	ش
۱۰۵	عطار نیشابوری	شعاع ۱۱۵
۸۰	عطی	شعرانی ۱۴۴
۵۰، ۴۹، ۴۱، ۲۹، ۲۰	علامه علی	شمس الدین محمد ۱۰۲
۱۴۸، ۶۸، ۶۷، ۶۰، ۵۹، ۵۸		شهید ثانی ۷۲
۱۴۷، ۱۰۰، ۹۷، ۸۹، ۵۳، ۵۱، ۵۰، ۲۹	علی (ع)	شیخ الرئيس ۱۳۱
۱۱۸	علی بن ابی‌الحکم قرطبی	شیخ بهایی ۳۵، ۴۹، ۵۸، ۵۹، ۶۵، ۷۷، ۸۰، ۸۱
۱۴۴	علی بن الحسین	۱۱۹، ۱۲۹
۱۰۰	علی بن سری	شیخ طوسی ۱۰۷، ۱۱۵
۲۵	علی بن موسی الرضا (ع)	شیخ مفید ۷۲، ۷۳
۱۱۷	علی (ع)	شیخ مجلس قمی ۱۰۵
	غ	ص
۲۷	غزالی	صالح (ع) ۵۶، ۶۴، ۸۴، ۱۱۳
		صالحی صالح ۵۲
	ف	صدرالدین علی بن محمد معصوم حسینی ۱۴۴
۲۹	فلاطون (ع)	صدرالدین مدنی شیرازی ۳۶، ۴۲، ۴۴، ۵۵

۱۳۲	محمد جواد	۱۰۷	فخرالدین ابو حامد - ابوالعزیز
۱۳۷	محمدرضا	۱۰۵، ۱۰۴	فریدالدین عطار
۱۵۵	محمد قزوینی	۱۱۰، ۱۰۹، ۱۰۳، ۹۸، ۹۲، ۴۰	فضل بن حسن
۱۱۱، ۱۰۴، ۳۱، ۱۳	محمد محسن	۱۱۳	فضیل بن عثمان مرادی
۱۱۵، ۱۱۲		۱۱۲، ۱۱۱، ۱۰۴، ۳۱، ۲۵، ۱۳	فیض کاشانی
۱۳۲	مشکور	۱۱۵	
۱۳۷	مظفر		
۱۳۴	معین		ق
۱۲۹، ۱۲۸	مالامدرا	۱۴۸	قوشچی
۱۲۹	مالامحسن فیض کاشانی		ک
۱۰۴	موسی	۸۹، ۸۵، ۸۴، ۶۶، ۶۴، ۵۶، ۴۰، ۱۳	کلیس
۱۴۷، ۵۶	موسی بن جعفر	۱۳۸، ۱۱۵، ۱۱۳، ۱۱۱، ۱۱۰، ۱۰۱، ۱۰۰	
۱۳۰، ۱۱۸، ۱۱۷	مولوی		
۱۴۳، ۱۲۹	میان محمد شریف		ل
۱۲۹	میرداماد	۱۲۴	لامی
۱۴۴	میرزا مهدی الهی		
۱۲۹	میرفخرسکی		م
		۱۵	محدث توری
	ن	۱۲۵	محقق میرزوی
۱۵۵، ۱۴۸، ۱۴۶، ۱۳۰، ۱۲۷	نجیب مایل هروی	۶۸، ۶۷، ۵۹، ۵۸، ۵۰، ۴۹	محقق طلوسی
۱۴۳، ۱۲۹	نصرت‌پور جواد	۱۴۴	محمد
۱۱۸	نصیر بن عوض طیب	۱۲۸	محمد بن ابراهیم شیرازی
۱۴۴، ۸۹، ۵۲	نوح الباقی	۵۶	محمد بن الفضیل
۹۴	نیشابوری	۱۴۷	محمد بن حسن طلوسی
		۲۵	محمد بن سنان
	و	۱۲۹	محمد بن شاه مرتضی بن شاه محمود
۱۳۹	همای	۵۶	محمد بن فضیل
		۸۵، ۸۴	محمد بن مسلم
	ی	۶۶، ۶۴، ۵۶، ۴۰، ۱۳	محمد بن یعقوب
۶۳	یونس	۸۴، ۸۵، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۳	
		۱۳۸، ۱۱۵	

یادداشت‌ها:

یادداشت‌ها: